

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

VEJLE AMTS ÅRBOG

1995

Omslagets billede:

*Kong Gorms og dronning Thyras
runesten i Jellinge, tegnet og raderet
af J. Kernerup, dansk kunstartkæolog
og arkitekturmaler (1825-1913). Fra
J. K.'s værk "Kongehøjene i Jellinge,
1875".*

VEJLE AMTS ÅRBOG

UDGIVET AF

VEJLE AMTS HISTORISKE SAMFUND

1995

JØRN THOMSEN OFFSET A/S · KOLDING

Redaktion:

Ib Doktor, Stenholt 49, 6092 Sønder Stenderup, 75 57 13 01

Erik With-Pedersen, Dæmningen 10^A, 7100 Vejle, 75 82 20 85

Knud Erik Reddersen, Hammersvej 14, 6000 Kolding, 75 56 81 48

VEJLE AMTS ÅRBOG

som kan købes i boghandelen, udsendes til medlemmerne af Vejle Amts historiske Samfund. Medlemsbidraget er 100,00 kr.

Indmeldelser i Samfundet bedes sendt til et af bestyrelsens medlemmer eller direkte til ekspeditionen, adresse: Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22.

Samfundets bestyrelse:

Sognepræst *Birgitte Arffmann*, Vejle.

Formand

Souschef *Ib Doktor*, Sønder Stenderup.

Museumsinspektør *Lone Hvass*, Vejle.

Sognepræst *Hans Jørgen Iversen*, Hvirring.

Museumsinspektør *Søren K. Jakobsen*, Fredericia.

Sekretær

Konsulent *Marius Wellner Jensen*, Gedved.

Forstander *Søren Juhl*, Børkop.

Lektor *Otto Herskind Jørgensen*, Fredericia.

Lærer *Niels Kolind*, Horsens.

Bankfuldmægtig *Steen Schneller Larsen*, Fredericia.

Kasserer

Museumsinspektør *Falk Mikkelsen*, Give.

Næstformand

Civilingeniør *Knud Erik Reddersen*, Kolding.

Museumsinspektør *Johan Schachner*, Glud.

Arkivleder *Bodil Schelde-Jensen*, Fredericia.

Overlærer, arkivar *Erik With-Pedersen*, Vejle.

Indhold

Nazistisk landsstævne i Kolding 1939 – politisk kultur som teater <i>Af John T. Lauridsen</i>	9
Til minde om Danmarks befrielse – og om sølvsmeden Knud Møller i Horsens <i>Af K. E. Reddersen</i>	29
50-året for Danmarks befrielse <i>Af K. E. Reddersen</i>	35
Svend Estridsens og Adams danmarkshistorie om kong Gorm og hans forgængere <i>Af Bent Østergaard</i>	38
Krig, sagn og skattefund <i>Af Dorthe Kaldal Mikkelsen</i>	50
En skævrygget Udgårds-Loke og Tordenskjolds soldater <i>Af Vigand Rasmussen</i>	62
Rasmus Ottesen (1803-1862) – prædikant og politiker <i>Af Svend Avnby</i>	78

Yding	
En landsby – et sogn – en egn	
<i>Af Ole Stig Johannesen</i>	105
Nyt fra historien i	
Vejle Amt 1994	116
Oversigt over nyudgivet lokalhistorisk	
litteratur i Vejle amt.....	144
Bog anmeldelse	148
Vejle Amts Historiske Samfund	
1994-1995.....	150
Ekstrakt af årsregnskabet	154
Bøger til salg.....	156

Nazistisk landsstævne i Kolding 1939 - politisk kultur som teater

Af John T. Lauridsen¹⁾

Baggrund

Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti (DNSAP) blev stiftet i efteråret 1930 på ritmester Cay Lembckes initiativ. Han havde en længere fortid på den politiske højrefløj og følte sig i 1930 tilskyndet til at grundlægge en nazistisk bevægelse i Danmark, da han havde kunnet iagttage, hvordan nazismen i NSDAP's skikkelse i Tyskland vandt frem i styrke og udbredelse. Han gik ud fra den tankegang, at når nazismen begyndte at have succes i Tyskland, måtte de samme muligheder være til stede i Danmark. Ræsonnementet var enkelt og simpelt - og urealistisk ved vi med historiens bagklogskab. Imidlertid så det anderledes ud dengang. Ikke alene var der historiske fortilfælde: var der således ikke vokset et socialdemokrati frem i Danmark i kølvandet på det tyske broderparti i 1800-tallets anden halvdel, og havde der ikke også i Danmark 1920'erne igennem været en mængde stridende højregrupper, ganske som i Tyskland. Mod det konstruerede Lembckeske ræsonne-

Plakat for Landsstævnet i Kolding, 1939 (Rigsarkivet).

ment taler ganske vist, at et dansk kommunistparti slet ikke havde nået den styrke, som de tyske kommunister efter 1919, og gudskelov for det - set med et højrrera-

dikalt blik. Det gav blot Lembcke så megen større styrke til at udøse al sin politiske galde mod socialdemokraterne, som havde fået al for megen magt i Danmark.

DNSAP havde ikke eksisteret i mange måneder, før ritmesteren udsendte en pjece med partiets program. Programmet bestod af 25 punkter og var næsten ord til andet en oversættelse af NSDAP's 25-punkt program fra 1920. Enkelte konkrete forhold blev dog ændret efter danske forhold, mens andre fik lov til at stå uformidlet i den skikkelse, som kun talte til tyske forhold²⁾. Det kunne dels tyde på hastværk, dels politisk diletterteri, men er først og fremmest en understregning af, at Lembcke og de første danske nazister med ham mest var optaget af at efterligne den nazibevægelse, som havde succes i nabolandet. De havde ikke selv nogen original politik at byde på, men var i program og - som vi skal se - i ydre former mere travlt beskæftiget med at imitere NSDAP. Hitler skulle gøres til en succes i Danmark i kraft af, at han var det i Tyskland. Den succes ville gøre DNSAP til en politisk kraft; så banal var den politiske filosofi bag den nye partigrundlæggelse.

Imidlertid var nationalismen et bærende element i nationalsocialismen, så det dansk-nationale måtte give plads mellem de hagekorstegn, som naturligvis blev importeret med det øvrige tankegods. Derfor hang som et par truende sorte ulykkesfugele også Hugin og Munin, Odins to ravne, som blikfang forrest i det første danske naziprogram³⁾. Danmarks

oldtid og nordisk mytologi var værdige områder for en nationalsocialistisk dansk mobilisering. Kendte og skattede nationalsymboler kom i nyt selskab⁴⁾. Ingen har patent på dem, men de danske nazister anså sig selv for at være de mest nationale af alle, og i hvert fald helt anderledes end socialdemokraterne med deres marxistiske og internationalistiske tilbøjeligheder, som var en trussel mod dansk egenart.

DNSAP skulle klare sig som nyttilkommen i et veletableret parlamentarisk system, hvor partier og vælgere langt hen var organiseret. NSDAP havde også skullet slå sig igennem i et etableret politisk system. Det var lykkedes, og dermed vist, at det trods alle parlamentariske forhindringer kunne lade sig gøre. DNSAP skulle derfor også gøre op med "systemet" og "systempartierne". Der var ingen naturlige politiske allierede i et omverdensbillede præget af dyb foragt og had mod etablerede demokratiske institutioner.

NSDAP havde ført en intensiv propaganda, ja, brystede sig af sin propagandas slagkraft - det blev tidligt en del af partimytologien - og gjorde arbejderbevægelsen rangen stridig som den, der demonstrerede og førte sig frem politisk på gader og pladser. Arbejderbevægelsen havde mistet "monopolet" på gaderne i Tyskland. Med masseforsamlinger og optog synliggjorde de tyske nazister sig, viste at de var der. Efter Hitlers magtoverdragelse i januar 1933 blev NSDAP et statsparti med uhyre større muligheder og ressourcer til at icenesætte den politiske bevægelse. De årlige partidage i

Nürnberg blev nu kæmpe-manifestationer over nazismens magt og viljestyrke. En politisk bevægelse stillede sig til skue for verdensoffentligheden.

Det var en politisk offentlighedsform, som var fremmed i den borgerlige politiske kultur i Danmark. Her overlod de borgerlige partier til 1930'ernes begyndelse stort set gaderne til arbejderbevægelsen og dens organisationer. Derefter blev det anderledes. DNSAP og i nogen grad Konservativ Ungdom gjorde nu krav på gaderne og den politiske offentlighedsform, som masse-iscenesættelsen åbnede for⁵⁾.

Ugeskriftet "National-Socialisten" rapporterede henrevet fra udviklingen i Det tredje Rige og rapporterede begejstret fra den store partidag i Nürnberg i august 1933. Selv forsøgte DNSAP flittigt at arrangere møder landet over for at blive kendt i offentligheden og tiltrække medlemmer. Det kneb med tilslutningen, men for dem, der udelukkende orienterede sig igennem den nazistiske ugepresse var antallet af møder nærmest overstrømmende. Fra foråret 1932 var mødereferaterne en tæt sværm i "National-Socialisten"⁶⁾. Meget tidligt lærte DNSAP den lektie at overdrive propagandaens betydning og indflydelse.

Folketingsvalget i november 1932 satte imidlertid nazismens tilslutning i Danmark i relief. DNSAP fik 756 stemmer i Haderslev Amtskreds og 269 stemmer i resten af landet. "Folket tror stadig på Parlamentarismens tomme løfter" kommenterede partiet efter valget, som så langtfra offentligt ville erkende en ekla-

tant politisk fiasko. Bag kulisserne var der en magtkamp i gang i partiet. Lembcke fik skyld for det dårlige valgresultat, men lægen Frits Clausen fra Bovrup havde reddet partiets ære i Sønderjylland med sine 576 personlige stemmer. Kampen blev afgjort til Frits Clausens fordel. Han blev ny fører for DNSAP i juli 1933⁷⁾ og gik straks i gang med en reorganisering og bureaukratisering af partiet. Først udfærdigede han et nyt otte-punkts parti-program. Dernæst satte han ind med en mere gennemgribende organisatorisk efterligning af NSDAP i Tyskland. DNSAP skulle have flest mulige af alle de underorganisationer, som forbilledet i Tyskland havde. Organisationsapparatet skulle omfatte hele landet, og inddelingen skulle være i de gode, gamle danske "sysler", hvor man i Tyskland brugte "Gauë"⁸⁾. I 1934 var dette arbejde så vidt fremskredet, at partiet kunne mobiliseres til den første større partidag for nazismen i Danmark. Det blev kaldt et "landsstævne", og det blev afholdt i Åbenrå i den landsdel, som hidtil især havde skaffet nazismen støtte i Danmark.

Landsstævnerne: "Nationale samlingsdage"

Åbenrå blev kun rammen om det første landsstævne, som iøvrigt ikke vakte opsigt uden for en meget begrænset kreds. Hermed var landsstævnet imidlertid institutionaliseret, og med en tilbagevendende årlig begivenhed var der noget for nazisterne at bygge videre på. Der udviklede sig gradvist en spekulation i, hvordan landsmødet som DNSAP's største

årlige massemanifestation kunne sætte sig spor i offentligheden og tiltrække opmærksomhed. Stævnet skulle gøres til en begivenhed både for tilhængerne og den større offentlighed, ja, det skulle med Frits Clausens ord være "en national Samlingsdag for hele vort danske folk"⁹⁾.

Af den grund blev Åbenrå opgivet som årlig ramme om stævnet. Åbenrå blev ikke DNSAP's svar på Nürnberg. DNSAP havde ikke midler til at opbygge faste kulisser om sin årlige partimanifestation som Det tredje Riges statsparti. I stedet måtte DNSAP gribe til afholdelse af sine landsstævner på "historiske steder", hvilket stævnets hovedtaler - partiføreren - hverken ved den første eller de følgende års stævner undlod at kaste sig ud i historiske betragtninger over. DNSAP måtte udelukkende betjene sig af allerede givne historiske rammer til sin politiske selviscenesættelse, men selv det var ikke så ligetil.

Endnu 1935-36 var stævnerne - i henholdsvis Fredericia og Odense - en begrænset affære med faneindvielse, march gennem byen og SA-opvisning, men det kneb med de historiske kulisser. De blev fremmanet med historiske rids i stævneprogrammerne og i partiføreren's taler, og de fremmødte måtte så have dem i baghovedet, når sammenkomsterne fandt sted i eller i forbindelse med idrætsanlæg, pavilloner og lystanlæg uden noget storladent, endsige videre historisk over sig¹⁰⁾. Ved Citadellet i Fredericia sagde Frits Clausen det på denne måde: "Vore Forfædre plejede at vælge deres Tingsted på en Høj, der omfattedes af sto-

re Stene, og hvor der stod en eller flere store Sten i Midten. Også vort Ting finder i Dag Sted omkring store Stene, der bærer Mindesmærker af Bylow, Rye og Lunding, af den tapre Landsoldat, der bragte Sejren hjem, og af dem, der gav livet for deres Land. Smukkere Symboler kan ikke omfatte et Stævne, hvor danske Mænd er kommen sammen..."¹¹⁾.

De tyske nazister optrådte og marcherede i uniform. De første danske nazister overtog uniforms anvendelsen og i det hele taget militariseringen af politikken, partistrukturen og kommandovejene. "Førerprincippet" blev gennemført. Alle skulle underkaste sig Cay Lembckes og siden Frits Clausens autoritet.

Iscenesættelsen af landsstævnerne skulle på den baggrund ske velorganiseret og til det yderste veldisciplineret. Det skulle vise omgivelserne, at her var en partifører og en bevægelse, der havde styr på tingene. "Systemet" satte imidlertid visse grænser for den nazistiske selviscenesættelse. I april 1933 havde Folketinget indført forbud mod brug af uniformer i politik. Det ramte ikke kun DNSAP, men ikke desto mindre var forbudet rettet mod bl.a. nazismen. Der var også overvejelser på Christiansborg om at forbyde anvendelse af hagekorsflag ved politiske møder og demonstrationer. Det blev betragtet som en fremmed magts symbol, men det blev opgivet at gennemføre noget indgreb¹²⁾.

DNSAP kunne derfor godt bruge vejende hagekorsbannere side om side med Danebrog ved sine stævner, men det var en slem streg i regningen, at der ikke

kunne trækkes i uniformerne. Den særlige partigarde, SA ("Sportsafdelingen", fra 1940: "Stormafdelingen"), blev dermed frarøvet sit mest iøjnefaldende kendetegn. Der blev derfor forsøgt og gennemført talrige omgælder af uniformsforbudet. Det blev et mål i sig selv. Og politianmeldelserne for omgælder gav lidt omtale. Ved landsstævnerne blev forbudet hvert år groft overtrådt.

Uniformsforbudet virkede for DNSAP, som når en skuespiltrup får forbud mod at iklæde sig kostumerne til en bestemt forestilling. Resultatet var også det samme: Det krævede mere af de optrædende.

Med uniformsforbudet måtte DNSAP trods omgælder søge andre løsninger på sin stræben mod uniformitet. Det skete ved at gribe til den nationale historie, hvori der i sig selv var en gevinst for et parti, som havde det som stående dagsorden at demonstrere sin danske identitet. I 1937 til det 4. landsstævne i Grenå blev det "dansk-historisk-nationale" søgt fremmet ved, at de nationalsocialistiske kvinder vendte "tilbage" til "slægtens smukke folkedragter". Det slog an, så endnu flere kvinder ved landsstævnet i Slagelse i 1938 mødte op "i disse smukke og farverige dragter, der viser, at danske kvinder atter kan frigøre sig for de dragter, der er bestemt af internationale modeherrer", som det blev formuleret i landsstævneprogrammet for mødet på Koldinghus i 1939. Heri hedder det videre: "Også i år vil der komme mange nationalsocialistiske kvinder til landsstævnet i danske dragter, enten hjemstavns smukke folke- dragt eller dog i dragter, der nok er til-

passet tiden, men dog kopieret efter hjemstavns smukke dragter, som danske kvinder engang selv skabte dem - uden påvirkning af "de fremmede"¹³).

Hermed var DNSAP langt fremme med en historisk iscenesættelse af sine møder, som der er spor af allerede ved de foregående stævner, ikke mindst stævnet i Slagelse¹⁴. Ikke nok med at Koldinghus udgjorde en historisk ramme i sig selv, hvilket partiet gjorde et stort nummer ud af¹⁵). Historien skulle indgå og være en meget synlig del af DNSAP's nationale manifestation. Samtidig kunne "nationaldragterne" være en erstatning for uniformsanvendelsen.

Der var også lavet et større forberedelsesarbejde end nogensinde til stævnet i Kolding. De danske nazister var nemlig optimister med hensyn til fremtiden 1938-39. Tysklands "succes" internationalt og stigende opslutning bag nazismen i Danmark gav rygstødet til en øget indsats. Folketingsvalget i april havde givet DNSAP 31.032 stemmer og tre mandater i Folketinget. Der samlede sig desuden henved 5.000 medlemmer bag DNSAP's hagekorsbannere. DNSAP havde også fået sin egen avis, "Fædrelandet", i januar 1939, og hovedredaktionen lå i Kolding¹⁶), så der var adskillige gode grunde til at gøre netop Kolding til stævneby.

Forberedelser til "en verdensbegivenhed"

De første forberedelser til det kommende landsstævne begyndte allerede i august 1938 i København. De blev taget af Søren Telling. Han var en meget aktiv nazist,

De danske Lurer - enestaaende Musikinstrumenter

De ældgamle Lurer er ikke blot Signalhorn, men
vore Forfædre spillede Melodier paa dem

Som omtalt vil der ved D. N. S. A. P.'s Landsstævne i «Koldinghus» Slotsgaard, Søndag den 18. Juni finde en Demonstration Sted af de gamle danske Lurer, en Demonstration af stor videnskabelig og historisk Betydning. Den er fastsat til Kl. 17.

DNSAP's første offentlige præsentation af de danske lurer og to af partiets lurblæsere ("Fædrelandet" 24.5.1939).

indmeldt 1935, siden avanceret til medlem af Frits Clausens personlige stab; tillige leder af SA's musikkorps og med en mangeårig erfaring som soldat på den yderste højrefløj, bl.a. havde han kæmpet mod bolsjevismen i de baltiske lande i 1920'erne¹⁷). I 1938 havde han for første gang organiseret det musikalske indslag

på landsstævnet i Slagelse med tre trompeterer til hest og sig selv i spidsen med pauker. Han kobledede disse politiske og musikalske aktiviteter med en levende interesse for Danmarks oldtid. Han havde sin jævnlige gang på Nationalmuseet, og i kraft heraf blev der set positivt på en ansøgning fra ham, da han bad om at måtte studere og blæse på Nationalmuseets lurer ud fra angivelige musikvidenskabelige interesser. Manden havde dokumenteret sin interesse og var uddannet trompeter. Han fik på det grundlag en foreløbig tilladelse i oktober og har muligvis udnyttet den straks. Det vil sige, at han er troppet op på Nationalmuseet med et par af sine trompeterer for at blæse på lurerne i efteråret 1938. Først fra januar 1939 foreligger der imidlertid en egentlig aftale om luranvendelsen. Heraf framgår det, at der kun må blæses på de to lurer, som tidligere havde været brugt bl.a. ved indvielsen af Nationalmuseets store nybyggeri i maj 1938. Rimeligvis er det også denne begivenhed, der gav Søren Telling ideen til i det hele taget at forsøge sig med lurblæsning. DNSAP havde i årevis brugt luren som symbol i sit propagandamateriale, bl.a. på forsiden af den brune sangbog, så luren var en af de meget bekendte nationalsymboler i partikredse. Telling var så optaget af lurprojektet, at han i august 1938 sendte den ene af sine trompeterer og kommende lurblæsere et fødselsdagskort, hvor luren var motiv¹⁸).

Når det blev nødvendigt med en fastere aftale i januar 1939, hænger det sammen med, at Søren Telling pludseligt

afrejste til Tyskland. I hans sted i DNSAP trådte Poul Schwennesen, som i april 1939 rapporterede til Nationalmuseet om resultatet af lurblæsningsforsøgene. "Forsøgene" har altså muligvis fundet sted både i efteråret 1938 og foråret 1939, men i hvert fald med sikkerhed i foråret. Schwennesens rapport kendes ikke, ligesom næsten alt aktmateriale i sagen er forsvundet på museet. Så hvilke videnskabelige resultater, Nationalmuseet præcist er blevet præsenteret for, er vi afskåret fra at få underretning om i dag. Vi må holde os til de kort efter i den nazistiske presse kolporterede gengivelser.

Museets ledelse fattede ingen mistanke til eller undrede sig over dette lurforsøg. Det gjorde til gengæld en af de ansatte. Forsøgene blev i embeds medfør overvåget af konservator Knud Thorvildsen, der skulle sørge for, at lurerne ikke led overlast. Han blev mistænkelig overfor det "videnskabelige" projekt, da han dels kendte Telling som aktiv nazist, dels måtte konstatere, at der ikke mødte de samme mænd op ved hvert "forsøg". Der mødte nye mænd op, som skulle blæse på lurerne. Tilsyneladende var der ved at gå mode i lurblæsning? Nej, Thorvildsen drog den logiske konklusion, at det ikke drejede sig om videnskabelige forsøg, men om oplæring af nazister til lurblæsning¹⁹). Foreløbig fik han ikke bekræftet sin mistanke, og han kunne heller ikke regne ud, hvad den lurblæsning egentlig skulle bruges til.

Poul Schwennesen rapporterede også til DNSAP's ledelse om resultatet af lurforsøgene. Resultatet var opløftende. Lurerne lod sig bestemt anvende med

effekt. De udgjorde et originalt nordisk bidrag til musikhistorien. Derfor fik han den 6. maj 1939 tilladelse til at indkøbe et par lurkopier kontant på partiets regning, hvis prisen ikke oversteg 1.000 kr.²⁰). Mellemand i spørgsmålet mellem føreren og Schwennesen var A. Langgaard Nielsen, som også var organisator og iscenesætter af landsstævnet i Kolding. Langgaard Nielsen var straks fyr og flamme for brug af lurerne til DNSAP's formål. Han kunne ikke tøjle sin begejstring, så han for ud med en artikel i "Fædrelandet" den 15. maj under overskriften "Danmarks ældgamle Lurer skal lyde paa "Koldinghus" Slotsplads". Dermed var sløret løftet for formålet med "lurforsøgene" på Nationalmuseet. I artiklen tog det sig nærmest ud, som om DNSAP ville lancere et helt nyt instrument. Det var i hvert fald, hvad "Ekstra-Bladet" fik ud af det, og det var ikke en god start på at introducere lurmusik i dansk partipolitik, selv om det ville blive en "verdenshistorisk begivenhed" ifølge "Fædrelandet".

Tage Bryld skrev derfor straks efter på partiledelsens vegne til Langgaard Nielsen og bad ham indstille foramtalerne (!) af lurerne i "Fædrelandet", da der havde været en uheldig artikel allerede. Når der skulle skrives igen i den sag, skulle det være en artikel af Langgaard Nielsen og Schwennesen i fællesskab²¹). Mere diplomatisk kunne det ikke indpakkes, at Langgaard Nielsen havde begivet sig ud i offentligheden omkring en sag, hvor hans kendskab var for ringe - til skade for partiet. Det blev Schwennesen, som skrev de følgende artikler.

“Foromtalerne” af lurerne, som det blev kaldt af Tage Bryld, fortsatte i rigt mål i “Fædrelandet” i de kommende uger og den 27. maj også i “National-Socialisten”. Det substantielle i reportagerne var, at lurerne ikke kun var signalhorn, men egentlige musikinstrumenter, nærmest i familie med det moderne valdhorn. De var blevet anvendt parvis, og der var blæst tostemmigt på dem. Den videre politiske konklusion med klare racistiske og nationalistiske undertoner var, at *“Harmoniens Fremkomst i Musikken skyldes Bronzealderens Folk og ikke som hidtil antaget orientalske Kulturfolk; det er utvivlsomt vore nordiske forfædre, der først af alle har kendt og benyttet Harmonien i Musikkulturen paa et Tidspunkt, hvor det dybeste Mørke hviler over alle andre Kulturfolks Musikhistorie”* (fremhævelserne i original).

På den baggrund ville det blive en både historisk stund og verdenshistorisk begivenhed, når lurerne efter årtusinder påny ville lade sig høre søndag den 18. juni i Kolding “Ingen bør gaa Glip af kulturelt, æstetisk og etisk lignende Oplevelse” (sic)²²⁾.

Da dette blev skrevet i slutningen af maj, havde DNSAP imidlertid ikke fået sine egne lurer endnu. Langgaard Nielsen skrev den 25. maj til Schwennesen for at høre, om lurerne var færdige og ville i øvrigt gerne vide, om personer fra Nationalmuseet og musikkendere skulle indbydes til landsstævnet. Langgaard Nielsen har givetvis været lidt bekymret. I værste fald kunne DNSAP risikere at stå uden lurer i midten af juni, og det ville være

noget af et antiklimaks oven på den sensation, lurpræsentationen på stævnet var gjort til. Schwennesens svar den følgende dag var heller ikke beroligende. Lurerne var under arbejde, men endnu ikke færdige. Han imødeså, at de ville få travlt med at indblæse dem, hvis de skulle kunne bruges ved stævnet. For at dæmpe bekymringen tilføjede han, at de jo heldigvis havde de gamle lurer på Nationalmuseet tre gange om ugen til at øve sig på²³⁾.

Med andre ord har DNSAP’s offentliggørelse af hensigten med “lurforsøgene” på Nationalmuseet, som direkte blev omtalt i “Fædrelandet”, ikke fået museet til at afbryde lurprøverne. Kan det skyldes, at nazisterne rent faktisk fik fagfolknes øjne op for, at der var flere tonemuligheder på “de vidunderlige horn” end hidtil antaget, og at det overskyggede den partipolitiske sammenhæng, forsøgene blev spundet ind i? Afvises kan det ikke umiddelbart, for Johannes Brøndsted skrev i bind 2 af “Danmarks Oldtid”, som netop udkom i 1939, at “Praktiske Blæseforsøg i nyere Tid, Forsøg, der endnu er uafsluttede, synes at vise, at Lurernes tonemæssige Spændvidde er større end hidtil antaget” (s. 190). Er det mon ikke de danske nazisters lurforsøg, han hentyder til? Siden blev både nazisternes forsøg med lurerne og “resultaterne” heraf naturligvis totalt negligeret af Nationalmuseet og de fagfolk, som i 1949 udgav standardværket om lurerne²⁴⁾.

Den 3. juni spurgte Langgaard Nielsen påny Schwennesen om lurerne. De var stadig ikke kommet, og situationen kun-

ne gå hen og blive prekær. Det var også et problem, at partiets propagandaapparat ikke kunne få det relevante billedmateriale med partiets trompeterer blæsende på lurerne. Man havde kun et enkelt billede af to partikammerater i uniform og med kasket, hver med en lur for munden. Det var givetvis et billede optaget i Nationalmuseets gård, men på anonym baggrund. Det blev man nu nødt til at anvende endnu en gang i landsstævnets program. Tage Bryld foreslog i maj salg af postkort på stævnet med lurerne som motiv²⁵⁾. Hvordan det gik med det forslag, er uvist. I hvert fald var ideen direkte hugget fra Nationalmuseet, som havde sine egne postkort med det motiv.

Lurkopierne blev tilvirket hos musikinstrumentvirksomheden I. K. Gottfried i København. Virksomheden havde tidligere lavet lurkopier til bl.a. Københavns Rådhus, så det var folk med erfaring, der tog sig af den sag²⁶⁾. DNSAP-toppen fik det gjort klart, at det var verdenshistorie om at gøre, at lurerne var færdige til landsstævnet. Det blev de. Den 15. juni, kun to dage før landsstævnets start, kunne "Fædrelandet" præsentere læserne for "det første originale fotografi af DNSAP's Partilurer". "Med stor Bekostning har DNSAP ladet fremstille disse smukke Instrumenter, der nu skal minde os om vore Forfædres Storhedstid og høje kulturelle Stade".

Med "partilurerne" sikkert i hænde var en af de væsentlige brikker i landsstævnets iscenesættelse på plads. A. Langgaard Nielsen og Schwennesen var også undervejs blevet enige om, at kompo-

nisten Carl Nielsen skulle lægge musik til begivenheden. Der ville være fire øvede lurblæsere til at tage sig af musikken, så selv ikke sygdom skulle kunne hindre opførelsen.

Imidlertid var der en del andre problemer at få ordnet, før arrangementet kunne løbe af stabelen. Således skulle man sikre sig både aktører, statister og publikum. I god tid i forvejen havde den højeste partiledelse udarbejdet en liste over de prominente personer i ind- og udland, som skulle inviteres som partiets gæster til begivenheden. Der blev sendt en stribe af indbydelser til udenlandske fascist- og nazistledere, således som Oswald Mosley i England og til de nordiske broderpartiers ledere. Til NSDAP nærrede man selvfølgelig særlige ønsker og forventninger. Det var det store forbillede, men her blev DNSAP i særlig grad skuffet. Ingen af de mere kendte tyske naziledere modtog indbydelsen. DNSAP måtte nøjes med Præsidenten for Akademiet for Folkenes Ret, Dr. Hans Keller, et navn som ikke sagde mange danske nazister noget. Derfor blev han nærmere præsenteret i "Fædrelandet" den 2. juni som en fornem gæst.

Den situation var ret prekær, da rigsminister Hans Frank netop kom på besøg i Danmark umiddelbart op til DNSAP's landsstævne og ville have været en rigtig betydende gæst og en politisk gevinst for partiet, hvis han var mødt op i Kolding. Frank var inviteret af Juristforbundet til at holde foredrag om grundlaget for den nationalsocialistiske lovgivning. Derved blev det. Han ignorerede totalt DNSAP,

når han ikke lige direkte lagde afstand til "Nationalsocialistiske Imitationer", og havde ingen kontakt med Frits Clausen eller andre partispidser i deres egenskab af repræsentanter for det nazistiske broderskab. For at bortlede opmærksomheden fra den kedelige kendsgerning, rapporterede "Fædrelandet", at rigsministeren var på sejlturne med storrådsmedlem i DNSAP, grev Schimmelmann, fra Lindenborg²⁷). Nærmere kom DNSAP ikke en af Det tredje Riges magthavere i denne omgang.

Afbudene var talrige, men de fleste udenlandske fascistpartier sendte dog repræsentanter fra andet eller tredje leged. Den eneste for DNSAP glædelige undtagelse var Vidkun Quisling, som den 27. april gav tilsagn om at komme til Kolding og tale. Han havde været inviteret til DNSAP-arrangementer flere gange tidligere, ligesom han havde fået tilbud om at skrive i partiets publikationer, men havde sagt nej. En anstødssten i det dansk-norske samarbejde havde været Grønlandssagen, hvor begge de stærkt nationale partier stod på deres ret. Det havde krævet tid for det norske broderparti at komme sig over nederlaget i den sag²⁸). Nu så der ud til at åbne sig nordiske muligheder for et nazisamarbejde.

I dagene og ugerne op til landsstævnets afholdelse blev de sidste praktiske forberedelser lavet. Alt blev nøje planlagt og indstuderet. Intet blev overladt til tilfældighederne. Lange forhåndsskrivelser om, hvordan man skulle forholde sig og optræde, hvor og på hvilke tidspunkter, blev udsendt. Til forevigelse af stæv-

net blev udpeget en særlig pressefotograf. Æren tilfaldt fotograf E. Christensen fra Århus. For at give flest mulige danskere mulighed for at overvære landsstævnet, ønskede DNSAP en radiotransmission fra Kolding, men Jens Rosenkær fra Statsradiofonien havde ingen forståelse for begivenhedens betydning og sagde nej²⁹). Derfor har han skylden for, at lurernes manende toner fra Kolding ikke er blevet bevaret for eftertiden. "National-Socialisten" og "Fædrelandet" flød naturligvis over af opfordringer til at møde frem i Kolding. Stævnet skulle være en succes.

Tiden er inde til at lade det politiske skuespil gå i gang.

"Lurernes kaldende toner fra Koldinghus"

Sådan lød en overskrift i det program, som tryktes til landsstævnet i Kolding. Heri var alle oplysningerne om rollebesætningen og flertallet af de akter, som ville blive gennemspillet over de to dage, arrangementet varede³⁰).

Hovedaktøren på landsstævnet var naturligvis partiføreren. Omkring Frits Clausens person skulle alle parader og optrin finde sted. Han ankom til Kolding lørdag den 17. juni kl. 14, hvor han blev modtaget af sine nærmeste medarbejdere på "Hotel Royal". Der manglede end ikke små Kolding-piger til at overrække ham blomster.

Kl. 15.30 blev der holdt møde i partiets storråd på restaurant Alhambra. Storrådet bestod af en række sysselledere og andre stabsmedlemmer, hvis råd føreren kunne betjene sig af efter forgodtbefin-

Nationalsocialistiske kvinder i "nationaldragter" på stævnets første dag på vej fra Alhambra med NSU's orkester i spidsen (Kolding Stadsarkiv).

dende. På denne dag var rådet imidlertid ikke samlet for at rådgive, men for at være til stede og optræde i selskabeligt lag i restaurantens søjlesal med de indbudte gæster. Derfor kom der heller ingen politisk proklamation efter storrådsmødet.

Kl. 16.30 blev landsstævnet officielt åbnet i Alhambras store sal. Det blev givet karakter af en "højtidelighed" og formet som en mindefest for Carl Ploug. Da tilhørerne var anbragt, blev hagekorsstandarter og Dannebrog ført ind i salen, idet forsamlingen rejste sig, gjorde front og hilste fanerne med "nordisk hilsen", d.v.s. nazihilsen med opstrakt højre arm. Sysselleder H. C. Bryld bød velkommen.

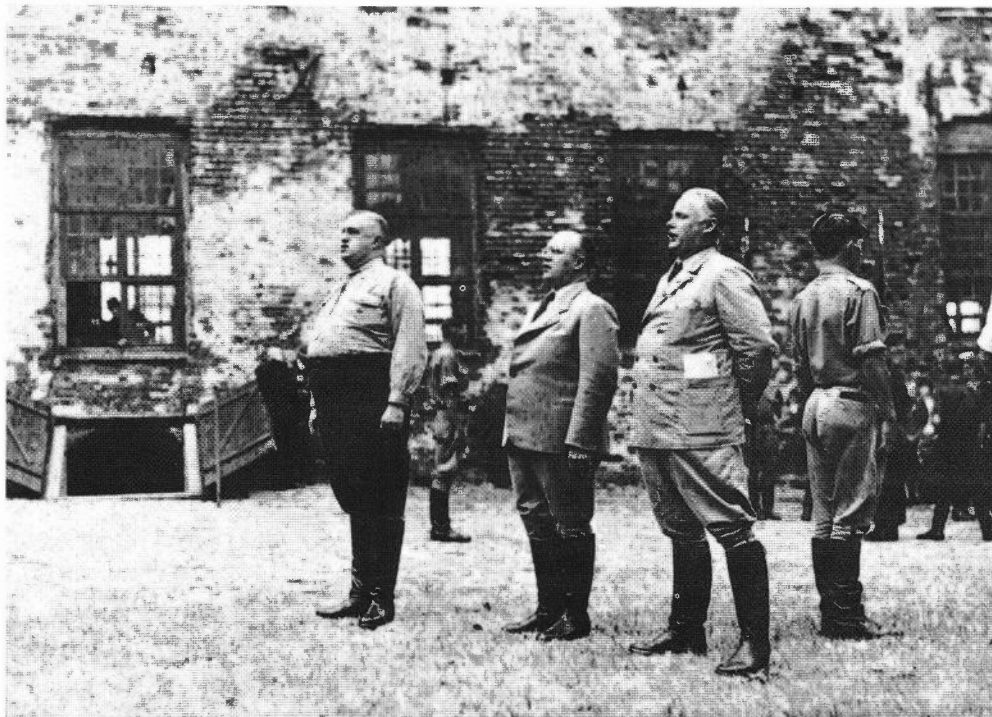
Der blev sunget fællessang, og så var øjeblikket kommet, hvor Frits Clausen besteg den dannebrogspydede talerstol. "I samme Øjeblik Partiføreren viste sig, lød et spontant og flere Minutter langt Bifald. Taktfaste Klapsalver drøede gennem den store Sal, medens alle rejste sig for at hilse og hylde Frits Clausen, som genhilste med nordisk Hilsen". Da der endelig blev stilhed, udtalte Clausen en kort tak og erklærede stævnet for åbnet. Det var ingen tale, kun en optræden, som umiddelbart blev fulgt op af festfanfarer af partiets trompeterkorps. Åbningen blev afsluttet med en prolog af en SA-mand fra København.

Så kunne mindefesten løbe af stablen. Bibliotekar ved Statsbiblioteket og storrådsmedlem Viggo Holstein-Rathlou talte om Carl Ploug, derefter var der solosang med klaverakkompagnement og deklamation af digte af Ploug. Der blev sluttet med en appel udført af Københavns Nationalsocialistiske Ungdom (NSU). De bekendte troskaben mod Danmark under tilhørernes bifald. Så var der atter fællesang, Bryld takkede af. "På stemningsfuld og værdig vis var landsstævnet åbnet".

Det er svært at vide, hvad deltagerne havde ventet sig af stævnet, men allerede

åbningen understreger, at det var en meget mixed cocktail, pænt sagt en kulturblanding, ikke for at give en holdning til kende i en politisk debat. Debat kunne der ikke være tale om i et førerparti.

Efter åbningen gennemførtes der adskillige parader igennem byens gader. Kl. 19.15 gik en gruppe nationalsocialistiske kvinder i "farveprægtige nationaldragter" fra banegårdspladsen til Alhambras have. De blev fulgt af NSU'ere og en kolonne SA'ere samt Himmerlands orkester. NSU'erne og SA'erne var uniformslignende klædt. "Fædrelandet" rapporterede, at dragterne vakte stor begejstring

Frits Clausen, sysselleder H. C. Bryld og SA-stabschef Axel Juul i Koldinghus Slotsgård ved SA-paraden søndag morgen (Kolding Stadsarkiv).

blandt de talrige tilskuere, mens "Kolding Folkeblad" fandt, at det var et "fremmedartet skuespil". I Alhambras have blev der givet opvisning i "folkedans" omkring en opstillet majstang. Der var flere korte taler og senere påny appel på Axeltorv. Undervejs fra pladsen gik SA i strækmarch gennem Jernbanegade. Det fik hjertelige latterkaskader til at skylle langs med husfacaderne. "Det nummer kunne koldingenserne ikke tage!" ifølge Kolding Folkeblad.

Der var mere på programmet den aften, men lad det være nok hermed. Jeg skylder imidlertid at tilføje, at hele opvisningen fandt sted under politibeskyttelse og politiovervågning. Under alle de offentlige udendørsarrangementer var politiet til stede, i uniform eller civil, for at forhindre optøjer og for at fotografere de personer, som overtrådte uniformsforbudet. Til senere retsforfølgelse.

Søndag morgen var der efter reveille kl. 7.00 en SA-parade for partiføreren i Koldinghus Slotsgård kl. 9.00 med påfølgende kransenedlæggelse ved krigergrave og mindesmærker i byen. Det kunne have været et arrangement for et statsoverhoved på besøg i et fremmed land. Her var det lidt mindre imponant og meget lokalt.

Mens mange menige medlemmer blev sendt til fraktionsmøder fra kl. 11.00 søndag og til ud på eftermiddagen, samledes partiledelsen, gæsterne og indbudte medlemmer til det årlige "førerting" i Alhambras store sal. Kun denne snævrere kreds var det forundt at høre de første egentlige politiske udsagn, som stævnet bød på.

Atter var der først faneindmarch, hagekors og Dannebrog side om side, "en ceremoni, der i al sin enkelhed, men storladne nationale skønhed gang på gang griber de tilstedeværende stærkt"; der var stormende bifald til føreren, da han ankom med sin stab og livvagt. Han blev hilst med nordisk hilsen og trompetfanfærer. Der blev sunget Grundtvigs "Sol er oppe...", budt velkommen til førertinget, og så kunne Frits Clausen endelig holde sin første rigtige politiske tale på stævnet.

Talen formede sig optimistisk. Der havde været fremmarch for nationalsocialismen i Danmark i det forløbne år, og det gik stadig fremad. Det var konstateringer uden substans. Tilhørerne blev ikke belemret med tal og facts. Kun den udtrykte glæde over det genoptagne samarbejde med L.S. (Landbrugernes Sammenslutning) gav antydning af et politisk signal. Derimod opholdt partiføreren sig en del ved et par af den nationalsocialistiske bevægelses ydre manifestationer. For det første at de nationalsocialistiske kvinder "ved at tage vort folks gamle dragter frem og iklædt sig dem, (har) demonstreret, hvorledes vort folk engang i sin helhed har iklædt sig en egen dragt, en egen dansk og nordisk kultur".

Der lurede en modvilje, hvis ikke had, mod kulturindflydelse udefra i talen, men det blev ikke uddybet ved denne lejlighed, for Clausen slog straks over i det andet og nok så lydelige slagnummer, han kunne byde på: "Det nationale klenodie: Lurerne". De fik en selvstændig passus i førertingstalen. Lurerne var både et bevis på nordisk kulturs storhed og originalitet og

på den nazistiske bevægelses formåen, for det var nemlig den, der havde fundet lurerne frem og vist deres enestående egenskaber. "Måtte dette være et vartegn for os ud i fremtiden, og måtte det også være medvirkende til at give udenforstående skeptikere et indtryk af, hvorledes vi opfatter vor nationale gerning".

For en ordens skyld må det med: "Gang på gang måtte Partiføreren gøre ophold, når han ved afslutningen af en passage blev afbrudt af bifald". Efter talen fornyede syssellederne deres troskabsløfte til føreren. Det var en højtidelig handling, da han stod i salen omgivet af alle sysselledere, og de svor ubrydelig troskab og kammeratskab til døden. Den øvrige forsamling rejste sig under dette optrin "og aflagde på sin vis troskabsløftet gennem den nordiske fribårne hilsen". Så var der trompetfanfarer, afsyngning af nationalsangen og påny nordisk hilsen, mens føreren og hagekors og Dannebrog forlod salen. Førertinget var forbi.

Med disse indledende akter var der lagt op til hovednummeret søndag eftermiddag i Koldinghus Slotsgård. Det var et offentligt møde, hvor alle kunne møde op, hvis de ville betale en krone for at komme ind. Der var sat højttalere op, så tilhængere og interesserede uden for slotsgården kunne delagtiggøres i begivenheden. Optakten var naturligvis et demonstrationstog fra banegårdspladsen, som afgik kl. 16.00. Kl. 17.00 skulle alle være på plads. Mange kom ikke ind, så de omliggende gader og veje var fyldt med mennesker. Vejret var godt. Solen skinnede over Kolding den weekend.

"Mødet indledtes med lurblæsning - en begivenhed, der kan betegnes som intet mindre end noget verdenshistorisk. Thi her lød for første gang i 3000 år de ældgamle lurer, spillet således som vore forfædre spillede dem, fuldtonende lød fanfarerne, og et gribende øjeblik indtrådte, da unge piger sang vore nationale sange til akkompagnement af vore forfædres ældgamle musikinstrumenter".

Tilbage fra verdenshistorien. Det var de politiske hovedtaleres tur. Først stedfortrædende partileder Per Dahlberg, Sverige, og derpå Vidkun Quisling, Norge. De talte begge for et nordisk samarbejde nazisterne imellem, men Quisling kunne ikke lade være med påny at trække Grønlandsspørgsmålet frem, men det mente han nok, der kunne findes en løsning på (!), når nazismen var kommet til magten i Norge og Danmark, for der var mere, der bandt end skilte parterne. Så var det NSDAP' repræsentant, Hans Kellers tur til at holde sin programsatte tale. Han meddelte imidlertid nu, at han ikke ville træde op. Nogen begrundelse blev ikke givet, men et i forvejen ømt punkt, forholdet til NSDAP, blev dermed mere stødt.

Frits Clausen måtte derfor som den sidste på podiet hurtigere end beregnet. Nu havde han den maksimale mulighed for at få et politisk budskab ud. Sjældent talte han for så mange tilhørere. Han indledte med at gøre opmærksom på, at stedet rummede både historie og et lille stykke storpolitik. Når Koldinghus var en ruin, skyldtes det magtkampen mellem stormagterne. Derfor var også et bræn-

dende Koldinghus 1808 valgt som plakat til landsstævnet. DNSAP ville fred, men den fred måtte hvile på folkelivets grundlag, og ikke på tiltro til Folkenes Forbund. Det var nazismens erkendelse, at en ny idealistisk livsform ville kunne overvinde nutidens evneløse og nedbrydende materialistiske principper etc. etc.

Påny kneb det med politisk substans for slet ikke at nævne stillingtagen til dagsaktuelle emner og betydende samfundsproblemer. Partiføreren synes nærmest hævet over disse. En undtagelse gjorde han dog, og det var i en ganske aktuel og nærværende anledning. Han rasede mod det demokratiske systems beskæmmende politiregimente. Både gæster og partimedlemmer var blevet generet af politiet i løbet af stævnet. Især måtte han gøre undskyldning over for gæsterne, at politiet sendte civilklædte opdagere efter dem, når de gik til frokost. Det var en uværdig optræden fra politiets side.

Efter i den grad at have været konkret greb partiføreren sig i det og talte til slut over det uudtømmelige tema "Blodets dybe fællesskabsfølelse". Som ved Frits Clausens tidligere fremtræden på stævnet, kunne han heller ikke denne gang undgå gang på gang at blive afbrudt af bifaldstilkendegivelser.

Dermed var stævnets mest politiske del afviklet.

Nu fulgte et helt igennem originalt musikalsk indslag, nemlig en "Kantate for lurer, trompeter, orkester og blandet kor (bygget over Carl Nielsens melodi: "Som en rejselysten flåde...")" og en fællessang ("Kongernes konge") med lurak-

kompagnement. Dirigent var Poul Schwennesen.

Hvordan det har lydt, og om det blev en "betagende oplevelse", både "videnskabeligt og historisk", som det blev lovet, får stå hen. "National-Socialisten" og "Fædrelandet"s store reportager og begejstring er intet belæg herfor³¹⁾, men i hvert fald var anvendelsen af lurerne som fysiske genstande og musikinstrumenter en ide, partiet ikke igen gav slip på. Lurer og lurblæsere i fuld uniform med skrårøm, spidsbukser og langskafte støvler kom i de følgende år lige til 1945 til at udgøre en del af DNSAP's standardrekvisitter³²⁾. Det var nok det mest blivende resultat af det 6. landsstævne.

Frits Clausen havde været ved at luften sin antimodernisme og modvilje mod "fremmed" indflydelse og kulturpåvirkning under førertinget søndag formiddag, men udelod det, så vidt det kan bedømmes efter referaterne, i sin tale i Slotsgården. Der ville ellers have været et eksempel materiale lige ved hånden. Landsstævnet fandt nemlig meget ubelejligt sted samtidig med, at Kolding Kunstforening i udstillingslokalerne på Koldinghus viste billeder af den unge sønderjyske maler Holger Dall. Det var ifølge stævnets ordensmarskal, som tilsidst besteg talerstolen for at sige tak til de mange fremmødte, malerier af en funkis- og futuristisk art, som ikke ville blive tålt, når DNSAP kom til magten. Ordensmarskallen kom dermed ufrivilligt til at afgive det mest kontante politiske budskab, som overhovedet kom frem under hele stævnet.

Stævnet fortsatte i øvrigt den sommer-

Demonstrationstoget ankommer til Staldgården søndag eftermiddag. Den fremmødte folkemængde aflægger "Nordisk Hilsen". (DNSAP's Billedtjeneste).

aften under mere kammeratlige former i Alhambras lokaler og have. Kl. 22.00 lød lurernes manende toner sidste gang over Kolding, og alle kunne tage hjem.

Politisk kultur og partipolitisk teater

"Fædrelandet" gjorde i sagens natur landsstævnet til en stor succes. Ifølge avisen skulle der have været 25.000 deltagere. "Systempressen" repræsenteret ved "Kolding Avis" mente ikke, at der havde været flere end knapt 3.000 fremmødte om lørdagen, og selv om det antal fordobles for søndagens vedkommende, er der alligevel langt til "Fædrelandet"s vildt opskruede tal. Ved landsstævnet havde DNSAP fået deltagelse. Medlemmer, til-

hængere og almindeligt nysgerrige var mødt frem for at være statister eller tilskuere i et politisk teater, hvor manuskriptet var udarbejdet i forvejen. Kun politiets optræden og Kellers nej til at tale, var afbrydelser i et ellers stramt program.

Den politiske kommunikation var lavt prioriteret og den politiske dialog fraværende, hvis ikke de nationale partilederes taler til hinanden skal tages til indtægt herfor. Der var vel lige så mange trompetfanfarer som på en gennemsnitlig spejderlejr, og "tropføreren"s hird optrådte i uniform uanset uniformsforbudet. I det hele taget må det visuelle indtryk ikke forglemmes, som et element oven i den tomme og buldrende patos. Det storladne og fascinerende var svært at

forbinde med et par hundrede marcherende eller opstillede mænd af svingende højde og drøjde i forskellige aldre i hjemmegjorte "uniformer". Det er drenge, der i leg slår kreds om deres leder og sværger ham troskab til døden. Ikke voksne mænd som vil tages alvorligt i dansk politik i 1930'erne. De danske nazister gjorde det politiske møde til en spejderbegivenhed, men da der var tale om voksne mænd, kalder vi det politisk teater³³.

Vil man omgærde en person med en autoritet, som gør hans ord til lov, kræver det en stærk og karismatisk personlighed, gerne kombineret med et myndigt eller tiltrækkende ydre. Frits Clausen besad ingen af disse egenskaber, og en særlig glimrende intelligens kompenserede heller ikke herfor. Derfor kom det til at virke komisk, når han alligevel blev tillagt disse egenskaber og behandlet derefter i en snæver kreds i sit eget politiske miljø. Det var i grundlæggende forstand et eksempel på "Kejserens nye klæder". DNSAP var omgivet af et "system" i stedet for en lille dreng, som råbte, at Frits Clausen ikke havde noget på.

Når det politiske miljø omkring Frits Clausen stedse hyldede ham, kan det have flere årsager. Han behøver ikke at have været en så dårlig leder, som han er blevet udlagt som³⁴. Det er ikke undersøgt, og andre lederemner viste sig ikke. Det er imidlertid underordnet. Når han blev svoret troskab af kampfællerne, var det ikke hans person, det handlede om. Det var ikke ham, fællerne så. I stedet var det førerrollen og den dermed forbundne ubetingede øverste autoritet. Førerrollen

afkastede talrige biroller. Tilhængerne fik selv en rolle under den højeste autoritet. Samtidigt og lige så vigtigt var Frits Clausen en erstatning for Hitler, som DNSAP som imitation var det for NSDAP. Når de danske nazister svor Frits Clausen lydighed, var det Hitler og fascinationen af den tyske nazisme, som var den væsentligste bagvedliggende drivkraft³⁵.

På et punkt var DNSAP's politiske teater meget moderne, hvis ikke avangardistisk. Partiet, som i den grad betonedede og spillede på historien, var i sin politiske kultur så historieløs, at det grænser til det absurde. Man skal frem til efterkrigstidens olympiske leges åbningsceremonier, amerikanske præsidentvalgkampagner eller 1990'ernes fjernsyn, dansk som udenlandsk, for at finde en tilsvarende sammensurium af løsevne historiske brokker sat sammen af personer uden andet end det mest overfladiske kendskab til kultur og historie. DNSAP fabrikerede rask væk "nationaldragter", en borgerlig romantisk opfindelse fra 1800-tallets første halvdel, og satte dem sammen med "moderne" SA-partisoldater i lange støvler og med skrårem for i fællesskab at lade dem marchere og lytte til bronzealderlurer - "partilurer" - tilsat musik af Carl Nielsen, før de tog sig en svingom med rigtig "folkedans" omgivet af sysselledere og andet historisk betitlet godtfolk. Og det skulle blive værre endnu med denne miskmask af effekter, som hverken hver for sig eller sammen gav mening i den politiske galskab, men som for alt i verden både skulle signalere dansk identitet, historie og tradition og

den ny tids fremmarch³⁶⁾. Det kom det egentligt også til at gøre, men på en helt anden måde end de danske nazister havde forestillet sig.

Udblik

Ålborg var udset som ramme om DNSAP's landsstævne i 1940. Her skulle lederne af de skandinaviske nazipartier også mødes. Stævnet i Kolding blev imidlertid af storpolitiske grunde partiets sidste. Sommeren 1940 var nazismen kommet til Danmark i den originale tyske udgave, og sådanne partistævner blev forbudt. Verdenskrigens udbrud havde også fået Hitler til at indstille den årlige partidag i Nürnberg. Kun arbejdet på de vældige bygningsanlæg i partidagsområdet i Nürnberg fortsatte en tid endnu. Med verdenskrigen havde NSDAP fået andet at tænke på.

Det havde DNSAP også. Nu gjaldt det for alvor magten i staten, gerne med hjælp fra tyske bajonetter. Den fik de danske nazister ikke, men den spejdermentalitet, som blot havde været komisk før besættelsen, blev nu dødelig alvor i det blodfællesskab, som dansk og tysk nazisme indgik i kampen mod verdenskommunismen, sagesløse medborgere og forkæmperne for et frit Danmark.

Landsstævnet i Kolding i sommeren 1939 blev det nazitræf, som bedst viser, hvordan nazismen på dansk grund satte sig selv i scene. Originalt var det ikke. Storslået heller ikke. Der var ingen rankhed eller dynamik i nazisternes fremtræden. Det er, som var de ikke selv overbeviste om betimeligheden i oprinnene og de oprakte arme. Fanatismen var der

ikke, og nok så meget bureaukrati og planlægning kunne ikke opveje det. Det kom netop til at virke lige akkurat så tungt icenesat og ude af proportioner med "begivenhedens" betydning, at ynkeligheden og latterligheden lurede lige om hjørnet, hvor den ikke bød sig direkte til. Som "Kolding Folkeblad" kommenterede det: "Begge stævnedage er forløbet uden uheld og spektakler af nogen art. Smilebåndet er det eneste, der har været i brug"³⁷⁾.

Et grundlæggende problem for DNSAP var, at partiet i den grad gjorde sig til en fremmed fugl i dansk politisk kultur og overskred uskrevne grænser og normer for politisk virksomhed i Danmark. Partiet imiterede en politisk offentlighedsform, som i sig selv ikke var ny. Arbejderbevægelsen havde benyttet den fra slutningen af forrige århundrede, men vel at mærke givet den et helt andet indhold. Formen var imidlertid ny for det borgerlige Danmark. Dette var måske i sig selv ikke afgørende, hvis presset for den form for fornyelse havde været der. Derimod var det svært at overse i samtiden, at DNSAP realiserede sin imitation af den tyske nazismes offentlighedsformer på en dilettantisk og klodset måde. DNSAP's politiske teater fascinerede ikke, næppe engang de få inden for partiets egne rækker.

DNSAP gjorde det aldrig bedre end ved landsstævnet i Kolding, hvor alle sejl var sat til. Besættelsestidens mange indendørsarrangementer blev i høj grad også sat i scene, men rummet var mere begrænset, og mulighederne for historisk iscenesættelse blev indskrænket betydeligt.

Noter:

1. John T. Lauridsen, født 1951, forskningsleder, dr.phil., Det kongelige Bibliotek. Har skrevet om dansk og international historie i det 17. og 19.-20. århundrede. Artiklen her er bortset fra nogle enkelte ændringer og tilføjelser, der skyldes nye oplysninger, optrykt fra Fortid og Nutid 1994, s. 357-376
2. Henning Poulsen: Besættelsesmagten og de danske nazister, 1970, s. 24f., 28f., Søren Eigaard: "Frø af ugræs..." Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti 1930-34, 1981, s. 28-49.
3. Cay Lembcke: Dansk National Socialisme, 1931.
4. Herom: John T. Lauridsen: "Nu gjalder Luren". Fortiden i DNSAP's tjeneste, Fund og Forskning 32, 1933, s. 143ff.
5. For KU se Erik Jensen: Mellem demokrati og fascistisme. Træk af Konservativ Ungdoms organisatoriske og ideologiske nyorientering 1932-34, 1983, s. 123ff.
6. Eigaard 1981, s. 60f.
7. Poulsen 1970, s. 24f., Eigaard 1981, s. 75-82.
8. Lauridsen 1993, s. 144f. og der anf. henv.
9. National-Socialisten, 26. juni 1937.
10. Se de årlige stævneportager i National-Socialisten og stævneprogrammerne.
11. National-Socialisten, 22. juni 1935.
12. Lauridsen 1993, s. 152.
13. Program for DNSAP's 6. Landsstævne i Kolding 1939: 92 (KB, DA: Småtryk). Jfr. reportagen i National-Socialisten 24. juni 1939.
14. Program for DNSAP's 5. Landsstævne i Slagelse 1938 (KB, DA: Småtryk).
15. Se Frits Clausens "historiske" betragtninger i programmet for landsstævnet 1939, s. 39-42.
16. Poulsen 1970, s. 27.
17. Om Telling i Dansk biografisk Leksikon 3. udg. og der anf. henv. Program for DNSAP's 5. Landsstævne i Slagelse 1938.
18. Tak til Jørgen Weidlich for oplysninger om DNSAP's lærer og lurblæsere.
19. Lauridsen 1993, s. 158f.
20. Rigsarkivet, Bovruparkivet, 1202, 5e, A. Langgaard Nielsen til Poul Schwennessen 6. maj 1939.
21. Rigsarkivet, Bovruparkivet, 1202, 5e, Tage Bryld til A. Langgaard Nielsen 17. maj 1939.
22. Fædrelandet, 24. maj, 25. maj (citerer herfra, skrevet af "Felttrompeteren"), 10. juni, 17. juni (gentagelse af art. fra 10. juni).
23. Rigsarkivet, Bovruparkivet, 1202, 5e, Poul Schwennessen til A. Langgaard Nielsen 26. maj 1939.
24. Godtfred Skjerne: The Lures of the Bronze Age, 1949, s. 121-129. Hos Skjerne s. 84 gøres forsøg med lurer under anden verdenskrig til de tyske nazisters propagandanummer (!), men de danske nazister lades uomtalt. Schwennessen hæver i DNSAP's Månedsbreve, nr. 4, juli 1941, s. 92, at DNSAP i samarbejde med Nationalmuseet vil udforske lurerne som musikinstrumenter.
25. Rigsarkivet, Bovruparkivet, 1202, 5e; Program for DNSAP's 6. Landsstævne i Kolding 1939, s. 93.
26. DNSAP fik lavet endnu et par "partilurer" i 1940 hos samme firma, så partiet rådede over et par korte lurer stemt i S og et par lange stemt i C.
27. Fædrelandet, 14. juni 1939. Jfr. Poulsen 1970, s. 33, 48.
28. Rigsarkivet, Bovruparkivet, 1202, 5e; Lauridsen 1993, s. 148.
29. Rigsarkivet, Bovruparkivet, 1202, 5e.
30. Det følgende bygger på stævneprogrammet 1939, National-Socialisten, Fædrelandet, Kolding Avis og Kolding Folkeblad i dagene omkring og efter stævnet.
31. National-Socialisten, 24. juni og 1. juli 1939.
32. 23. marts 1945 refererer National-Socialisten et møde, afholdt 15. marts 1945 afsluttet med lurblæsning. DNSAP havde hverken dengang eller siden patent på brugen af luren i partipolitisk sammenhæng. F.eks. Landbrugernes Sammenstilling brugte også lurer ved sine møder.
33. Her skal det med, at KU også holdt politiske "spejderlejr" og "kæmpemøder" med en umiskendelig inspiration (se blot diverse numre af KU's Kampblad), men det var netop som ungdomsorganisation og ikke et parti, der bejlede til en selvstændig plads i Folketinget.
34. Jfr. Henning Poulsen/Malene Djursaa: Social Basis of Nazism in Denmark: The DNSAP, i Stein U. Larsen/Bernt Hagtvet og Jan Petter Myklebust (eds.): Who were the fascists? Social Roots of European Fascism, Bergen 1980, s. 707.

35. Udførligere Henning Poulsen: *The Nordic States*, i Detlef Mühlberger (Hg.): *The Social Basis of European Fascist Movements*, London 1987, s. 184-186, og John T. Lauridsen: *Nazister i Danmark 1930-45. En forskningsoversigt. Rapport til Det 22. nordiske Historikermøde i Oslo 13.-18. august 1994*, s. 25, 27ff.
36. Se John T. Lauridsen: "Vikingeres sande efterkommere", *Magasin fra Det kongelige Bibliotek*, 7. årg. nr. 4, 1993, spec. s. 27.
37. *Kolding Folkeblad*, 19. juni 1939.

Til minde om Danmarks befrielse - og om sølvsmeden Knud Møller i Horsens

Af K. E. Reddersen ¹⁾

Ved en tilfældighed kom jeg for nogle år siden i besiddelse af tre små tegninger, som tydeligvis var forslag til en dansk frimærkeudgivelse.

De tre udkast i størrelse 12 x 16,5 cm var originaler, udført i tusch på svært tegnepapir. Ved brug af lup kunne anes svage spor af et udvisket blyantsforslag. Tegningerne var alle signeret Knud Møller, andre data var ikke angivet, men det blev mig fortalt, at det vist nok var en tegner fra Horsens, som havde udført arbejdet.

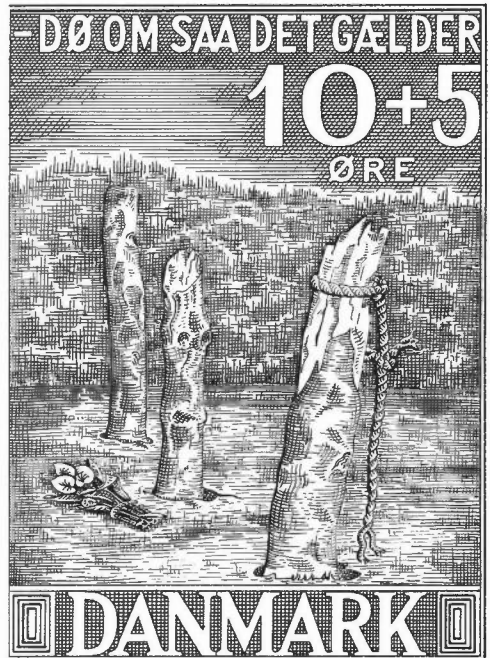
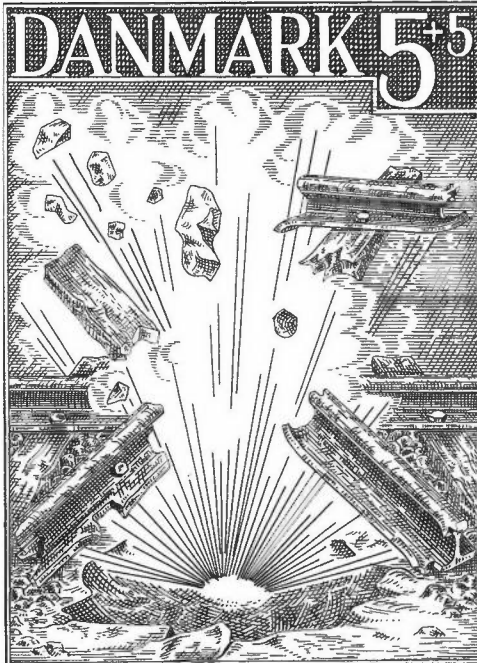
Motiverne var alle tre helt klart til erindring om besættelsestiden og om modstandskampen 1940-45, og de tre små stykker var ikke alene teknisk fremragende, hvad udførelsen angik, men yderligere i motiverne både bevægende og tiltrækkende. De var lavet med en intensitet og et engagement, som hos mig genkaldte minderne om disse tunge og mørke år for så længe siden.

Tegneren havde øjensynligt tænkt det udgivet som en serie i værdierne 5, 10 og 20 øre, hver med en tillægsværdi på 5 øre,

hvilket ikke er et ukendt fænomen for Post- og Telegrafvæsenets frimærkeudgivelser i forbindelse med særudgaver, hvor tillægsprisen er til indtægt for et eller andet almenyttigt formål såsom Dansk Røde Kors, Børnenes Kontor og lignende.

Imidlertid viser det sig, at Knud Møllers fortræffelige udkast er forblevet i skufferne, omend der den 4. maj 1947 blev udsendt en serie på tre frimærker til erindring om modstandsbevægelsen og Danmarks befrielse som velgørenhedsfrimærker for Frihedsfonden i værdierne 15, 20 og 40 øre, hver med tillægsværdi på 5 øre. Disse mærker er tegnet af H. Seidelin (15 og 40 øre) og Mogens Zieler (20 øre) og anvendt op gennem 50-erne, idet der i 1955 blev foretaget et overtryk på 15 og 20 øres mærkerne, som derved ændredes til hhv. 20 og 30 øre. En såkaldt provisorisk udgivelse.

Arkiverne hos Postens Frimærkecenter og hos Post- og Telegrafmuseet afslører, at denne udgivelse er sket på foranledning af Danmarks Frimærkehandler For-

De tre indsendte forslag af Knud Møller, Horsens, til den udskrevne, landsomfattende konkurrence. I betingelserne stilles deltagerne frit med hensyn til motivvalg, der skal omhandle den danske frihedskamp og desuden angive værdierne 5+5, 10+5, 20+5 og 40+5 øre, idet der højst kan indsendes tre forslag. Efter denne konkurrence blev

der afholdt en ny, hvortil en række kendte kunstnere blev indbudt. Her understregedes det, at motiver fra jernbanesabotagen, fra søfolkernes indsats og fra modstandskampen, karakteriseret ved de tre pæle i Ryvangen ville være relevante. Mærkværdigt, at Knud Møllers udkast til 10+5 øre ikke fandt nåde hos dommerkomiteen.

De tre udsendte frimærker til erindring om frihedskampen i farverne grøn, rød og blå. Fra det ansete tidsskrift *Den Danske Filatelist* citeres: "Der har været rejst en stærk offentlig kritik mod, at man har brugt blå farve til det mærke, som bærer Dannebrog. Betegnende for værdien 20+5 øre er det, at mærket ikke bærer tegnerens navn, og mærket er bedst tjent med, at det forbigås i stilhed, men det kan undre, at man ikke har kunnet få mere ud af dette frimærke, når der var så mange vitterlig gode motiver at vælge imellem, indsendt til den afholdte konkurrence -". (DDF, 25. årg., marts/april 1947).

ening og Danmarks Filatelist-Union, der hhv. i maj og begyndelsen af juni 1945 har rettet henvendelse til generaldirektør K. J. Jensen om at sørge for en frimærkeudgivelse i anledning af befrielsen og til minde om "den ærefulde indsats, den danske modstandsbevægelses frihedskæmpere har haft i begivenhederne", idet man samtidig gør opmærksom på, at et eventuelt overskud kan komme de faldne frihedskæmperes efterladte til fordel. Sagen behandles i regeringen, og trafikministeriet beslutter sig for udgivelsen, således at tillægsprisen skænkes til Frihedsfonden, der overlades at lade en konkurrence afholde. Og allerede i oktober 1945 annonceres denne, idet der udbedes indtil tre udkast indgivet til Frihedsfonden senest 30. november.

Ved fristens udløb var der fremkommet ikke færre end 242 forslag, som blev kommenteret livligt i pressen. Førstepremien tildeltes en anonym indsender, hvis forslag iøvrigt var en ikke særlig vellykket tegning, visende en grum løve, hvis pote omklamrede den danske krone. Andenpremien var et minde om sømændenes indsats og viste et torpederet skib. Endelig kan det læses, at trediepremien tilfaldt hr. Knud Møller, Spangevej 3, Horsens. Ialt seks forslag præmieredes, og alle 242 forslag blev iøvrigt udstillet i festsalen på Charlottenborg i december 1945.

Snart efter besluttes det imidlertid i samråd med Akademirådet, at ingen af de indsendte forslag egner sig til at videreføre, hvorefter der udskrives en ind-

budt konkurrence mellem "kunstnere, som man måtte anse som særlig kvalificerede". Fristen sættes til 8. marts 1946. Samme år i juni udpeges da Henning Seidelin og Mogens Zieler til arbejdet. Således forløb sagen, indtil en udgivelse kunne finde sted næsten to år efter, den gode tanke var født.

Det er nærliggende at gøre en sammenligning mellem udgivelsen af 1947 og så de tre udkast fra Knud Møllers hånd.

Mogens Zieler har på sit 20 øres mærke som motiv valgt jernbanesabotagen, hvad han efter mit skøn ikke er sluppet særlig heldigt fra.

Vel er tegningen artistisk set god. Men jernbanesporene og eksplosionerne, omend de er smukt placeret i billedrammen, er ikke synderligt genkendelige, og i mærkelig modstrid til den alvor, der jo var baggrunden, antyder de snarere et festfyrværkeri i Tivoli. Ej heller Seidelins to motiver: Danebrog og Frihedsfaklen virker overbevisende. At 40 øres frimærket skulle minde om søfolkenes heltedige indsats er mig uforståeligt. Umiddelbart associerer motivet hos mig snarere noget i retning af den velkendte myte om slaget ved Reval.

Ser man derimod på Knud Møllers forslag, så finder jeg dem langt mere repræsentative for modstandskampen og mere i pagt med den alvor, der lå bag besættelsestidens hændelser.

Lad så være, at Møllers udtryk for jernbanesabotagen er vel drastisk. Men man er ikke i tvivl, og det er vel først nu - så mange år efter - at tegningen virker for dramatisk.

Men de to øvrige forslag finder jeg helt i frihedskampens ånd. 10 øres udkastet viser pælestumperne fra Ryvangen, resterne af et tov og en lille blomsterbuket. Det er et gribende og smukt billede. 20 øres mærket indeholder symbolerne for kampen: Maskinpistolen, hjelmen og frihedskæmperarmbindet knyttet om en løvkrans. Yderligere citerer tegneren de to linjer af den sang, som mer end nogen anden var på vore læber: Kæmp for alt, hvad du har kært - dø om så det gælder.

Det er ufatteligt, at Frihedsfonden i 1947 har kunnet foretrække artistieret frem for den ægte vare, som Knud Møller havde leveret. Men svaret er vel, at den bredt udskevne konkurrence var blevet erstattet af en blandt kunstnere indbudt, hvorefter man følte sig forpligtet til at vælge herimellem uanset kvalitet. Det etablerede vandt over den med københavnske øjne set ubekendte person, der ikke hidtil havde gjort sig gældende som kunstner.

Man får uvilkårligt lyst til at efterforske tegneren fra Horsens. Det viser sig, at Knud Møller endnu lever, og familien har kunnet oplyse mig om følgende: Møller har været en såre kendt skikkelse på Horsenseggen, udlært sølvsmed og ciselør hos Georg Jensens sølvsmiede i København, hvorefter han 27 år gammel i 1935 ansattes på Horsens Sølvvarefabrik, og hvor han kort efter ansættelsen udformede denne virksomheds største succes, skeer og gaffler med motiver fra H. C. Andersens eventyr.

Knud Møllers virke i Horsens blev meget omfattende og forskelligartet, og blandt hans arbejder kan nævnes Horsens borgmesterkæde (1956), et dåbsfad

til Vor Frelzers kirke, tegnet af kgl. bygningsinspektør, arkitekt Viggo Norn, samt NEPA-medaljen med Horsens byvåben (begge 1936). I 1956 opnåede han guldmedalje på den fornemme California State Fair and Exposition for sine arbejder. Knud Møller blev leder af fabrikkens stempelafdeling og underviste en årrække på Teknisk skole i byen. Samtidig deltog han i ny og næ i konkurrencer som den ovenfor nævnte og yderligere - viser det sig - med forslag til nye pengesedler (1947). Det fremgår af omtaler i den lokale presse, at Horsens-sølvsmeden indgav forslag til Thorvaldsen-frimærket, erindringsudgaven fra 1938 for 100-årsdagen for Bertel Thorvaldsens hjemkomst til København. Uden at blive præmieret.

Få år efter, i 1941, skulle der imidlertid udgives et frimærke for 200 året for Vitus Berings død, og ved denne lejlighed kom Knud Møller for alvor i fokus. Denne sag, der rejste en langvarig pressepolemik, også udenfor lokalsamfundet, skal kort repeteres her, da hændelsen og forløbet forekommer at have paralleller til Frihedsfond-sagen i 1945.

I forbindelse med at man i Horsens i 1940 forbereder en mindefest for det berømte bysbarn, udkaster Horsens Avis den tanke, at postvæsenet bør udsende et frimærke året efter til søfarerens minde. Tanken fanger en større kreds, heriblandt borgmester J. Chr. Juliussen og postmester Jens Stokholm, der af postvæsenets chef, generaldirektør Mondrup, får tilbagemelding om, at etaten er positiv overfor et sådant lokalt initiativ. Man beder derfor i Horsens Knud Møller

Ikke færre end tre udkast udarbejdede Knud Møller til Vitus Bering-mærket. Her ses det bedste og det, der forhandlede med generaldirektoratet om.

(hvem ellers?) om at udfærdige udkast, som avisen selv fremsender til generaldirektoratet med anbefaling fra byråd, kunstforening og filatelistkredse i Horsens. Efterfølgende fremgår det af den lokale presse, at postmester Stokholm fører flere forhandlinger om sagen i direktoratet på grundlag af tre forskellige skitser fra Knud Møllers hånd.

Også tegneren selv inddrages i forhandlingerne, og postvæsenet udtrykker tilfredshed med det ene udkast, omend visse tekniske detaljer ønskes nøjere belyst. Endelig besøges Horsens den 24. juni 1941 af generaldirektoratets ekspert med hensyn til frimærkeudgivelser, fuldmægtig Oluf Bøgh, der til pressen udtaler ros og tilfredshed med Møllers ene udkast, hvor man ser jordbuen hvælve sig diagonalt henover Berings skib i svær pakis, et ganske smukt og stort mærke i langformat.

Alle i Horsens var glade og stolte over sagsforløbet, indtil generaldirektoratet pludselig den 1. juli 1941 lod melde, at man efter at have forelagt kunstakademiet udkastet alligevel ikke kunne anvende dette. I samme brev nævntes, at man,

uanset at Knud Møllers arbejde var gjort uden tilskyndelse fra postvæsenets side, kunne udbetale tegneren kr. 300,- som et plaster på såret!

Der stod så byråd, erhvervsudvalg, kunstforening og Vitus Bering-komiteen, der forgæves lod forespørge, om et nyt udkast ville kunne nyde fremme. Men sagen var kørt. Vitus Bering skulle naturligvis mindes på dagen, som var den 27. november 1941, men kun ved at generaldirektoratet selv og uden indblanding fra Horsens lod et udkast udføre i samarbejde med kunstakademiet. Det blev så tegneren Viggo Bang, formand for tegnerforbundet og forresten medlem af den dommerkomite, der på Frihedsfondens vegne i 1945 refuserede Møllers udkast, som i ekspresfart udarbejdede det Vitus Bering frimærke, der blev udgivet på dagen den 27. november.

I postvæsenets arkiver kan det iøvrigt læses, at Frihedsfonden langtfra fik den indtægt af frihedsserien, som var påregnet fra starten, nemlig 1 million kroner, uanset at man forlængede udgivelsen ved de omtalte provisorier. Og det var så den historie. Som også blev en beretning om en lokalitets genvordigheder med inderkredsene i hovedstaden foruden en minderune om en lokal kunstner og dygtig håndværker, der blandt meget andet for tjenstfuldt arbejde udførte nogle udkast til minde om besættelsestiden og om modstandskampen i Danmark, der burde have været udført, og som kunne have mindet os om alle de fem bevægede år i Danmarkshistorien på langt bedre vis end det, der blev resultatet.

Noter:

1. *K. E. Reddersen, civilingeniør, født 1923 i København. Medlem af Samfundets bestyrelse fra 1969. Redaktør 1985-1994. Medredaktør af Kolding i det tyvende århundrede indtil kommunesammenlægningerne i 1970, bind 1-3, udgivet af Vejle Amts Historiske Samfund 1978-82. Redaktion og grafisk tilrettelægning af Kortets Historie i Vejle Amt, samme udgiver 1993. Forfatter til Museets Mæcen, Historien om Trapholt og Trapholtfondens Stifter, dr. Gustav J. Lind. Kunstmuseet Trapholts forlag 1989.*

50-året for Danmarks befrielse

For den ældre generation er alle minderne om Nazi-Tysklands besættelse af vort land, om modstandskampen, som gradvis voksede frem gennem de fem år, og endelig om befrielsen som følge af de tyske troppers kapitulation stadigvæk lyslevende. For andre, de yngre årgange, der ikke har noget personligt forhold til alle disse begivenheder, er disse krigsår dog alligevel noget væsentligt og fornemmes sikkert af mange som værende af betydning for forståelse af perioden og for deres egen samtid.

Men vi ældre, som enten selv har følt de onde år på egen krop, eller som har haft bekendte eller pårørende, der har været aktive på en eller anden måde, er i skrivende stund kun en minoritet. Så derfor er de nu afholdte mindehøjtideligheder og festligheder til minde om befrielsen for 50 år siden nok sidste udkald. Ved næste runde jubilæum - de 75 år - vil der næppe være mere end en lille håndfuld tilbage, som har haft noget som helst personligt forhold til begivenhederne i tiden 1940-45.

Set i dette perspektiv er det derfor ikke noget under, at såvel det mørke som det lyse blev højtideligholdt og fejret overalt i landet, i stort og småt, både i de større bysamfund og på landet i hver en lille landsby som en egentlig og ægte folkefest.

Jubilæumsåret har da også været anledningen til at få udgivet en række skrifter om besættelsestiden. Nogle udgivelser belyser for første gang hændelsesforløbet bl.a. i Bjerre herred, i Give og i Vamdrup. I andre kommuner, ikke mindst i Kolding, hvor perioden 1940-45 før har været genstand for indgående beskrivelse, er der nu føjet nye brikker til lokalhistorien. Ikke færre end fire skrifter er blevet udgivet i forårets løb. Et mindre, men såre informativt hæfte om krigens mindsten med oplysning om de krigsomkomne i området. Kolding Politis Historiske Samling har berettet om politifolks skæbne i perioden 1944-45. Erindringer om besættelsestiden er udgivet, dels til brug for undervisning i skoler, dels i form

af en stor og smuk bog med en mængde hidtil ukendt erindringsstof, udgivet og redigeret af Stadsarkivet.

Men ellers har majdagene været markeret med en lang række udstillinger. I Fredericia er der endog åbnet et nyt, permanent bunkermuseum, hvor første udstillingstema var om byen, der gik under jorden. Det altid aktive Give Egnsmuseum åbnede 5. maj en stor udstilling om "Krig og Fred - 1940'erne i Give kommune". Helt specielt havde Vejle Kunstmuseum tilrettelagt en kunstudstilling med titlen "Modstandskunst". Ellers var udstillingerne generelt baseret på temaer som besættelsesårene, dagliglivet dengang, modstandskampen eller befrielsen og om litteratur fra/om krigsårene. Og så var det først og fremmest mødearrangementer, der prægede dagene 4. og 5. maj, hvadenten det var små, stilfulde sammenkomster med kransenedlægning, taler og sang ved mindestene, mindegudstjenester eller anden form for fælles samvær med musik, sang og taler i forsamlingshuse. Bemærkelsesværdigt var det, at der til gudstjeneste den 4. maj om aftenen i Sct. Nicolai kirke i Vejle var samlet over 600 mennesker for at høre prædikanten, pastor emeritus Halvdan Knudsen, den selv samme, der som ung kapellan talte ved en gudstjeneste samme sted på befrielsesaftenen for 50 år siden.

Men ellers synes det, som om det var i de små lokaliteter, hvor menigmand kom af huse, og hvor det stærkest manifesteredes, at her var det folket, der følte fællesskabet, og som samledes i en ellers ukendt følelse af samhørighed. I de store

bysamfund blev møderne nok så meget præget af arrangement og mange, men festlige indslag - sangkor, musiceren og optog.

Det vil være umuligt at referere alle de enkelte mødearrangementer, der har fundet sted. Majblus og fækkeltog har været et gennemgående tema. Vejle amts-gård havde tændt 2000 lys i vinduerne. Helt specielt bør nævnes Danske Gymnastik- og Idrætsforeninger, der i samarbejde med De Danske Skytteforeninger havde sat sig for at bringe en frihedsflamme fra mindestenen i Hvidsten hele vejen ned til Jelling, hvor man indbød til en kort højtidelighed. Herfra kunne deltagerne så selv tage det levende frihedslys med hjem til det lokale arrangement.

En meget synlig markering af befrielsesjubelåret var den ca. 12 km lange fakkelkæde, der blev etableret mellem byerne Fredericia og Middelfart. Ialt over 10.000 fakler dannede den 4. maj efter mørkets frembrud en kæde henover den gamle Lillebæltsbro (som forresten 10 dage senere kunne fejre 60 års fødselsdag) i frihedens og fredens navn.

På Skamlingsbanken afholdt Region III sin traditionelle samling ved Klokketablen den 5. maj med deltagelse af Hans Kgl. Højhed Prins Joacim, og endelig havde Vejle amt sit eget fællesarrangement på Staldgården ved Koldinghus (der jo fungerede som Gestapo-hovedkvarter under krigen) med taler, korsang og med musik bl.a. af Slesvig Fodregiments Musikkorps. Et flot anlagt møde, der i det smukke, næsten højsommerlige vejr havde samlet ca. 300 deltagere.

Og så bør det vel lige nævnes, at akkurat samtidig med, at man således landet over har mindedes og festligholdt begivenhederne for halvtreds år siden - på behørig vis og solidt forankret i den opfattelse af besættelsestiden, som ældre-generationen havde og har den dag i dag - akkurat samtidig hermed var 100.000 mennesker samlet langs Jyllands vestkyst

for at iagttage laserlyset fra nord til syd.

Fra nu af bliver besættelsestiden ren historie, og så vil Elle-Mie Ejdrup Hansens fredsinstallation Linien-Lyset med Palle Mikkelsborgs Soundscape og lignende opfattelser af begivenhederne den gang ikke mere kunne ophidse.

Den gamle redacteur.

Sven Estridsens og Adams danmarkshistorie om kong Gorm og hans forgængere

Af Bent Østergaard¹⁾

Gorm den Gamles og Harald Blåtands monumenter i Jelling har med rette vakt beundring i eftertiden. Men Jelling frembyder også mange gåder. Hvem var disse mennesker, hvis navne vi møder på stenene? Hvilke muligheder har vi for at kunne udrede deres baggrund og historie?

Skal denne opgave løses, må vi lade senere beretninger udgå. Saksen Gorm, der skildres som en gammel og affældig olding, har intet med den historiske virkelighed at gøre. Skeletmaterialet fra Jelling kirke viser en 40-50-årig kraftig bygget mand, og træet i gravhøjen er fældet vinteren 958-59.

Sagaernes farverige skildringer af Gorm, der drog gennem hele Jylland, slog alle småkongerne i krig og samlede det danske rige til én stat, er også ganske uhistorisk. Danernes rige omtales allerede af frankerne som en enhed 1-200 år før Gorm - omend der fra tid til anden har været samkonger eller borgerkrig om kongemagten. De ældste dele af Danevir-

kevolden fra 737 viser, at en stærk myndighed, der kunne gennemføre en så stor byggevirksomhed, fandtes i Danmark længe før de fire store vikingeborge blev opført i begyndelsen af 980'erne.

Gorms placering som "den første" i Den danske kongerække er også i bund og grund forkert. Fra Sigfred, der er omtalt 777 og 898, og Godfred (død 810) har vi en næsten ubrudt række af kongenavne.

Nogle historikere har i 18- og 1900-tallet udformet hypotesen om et særligt Hedeby-rige, der skulle have eksisteret side om side med Gorms herredømme over Nørre-Jylland. Dette er helt uhistorisk. Udgangspunktet for, at man overhovedet har indladt sig på sådanne konstruktioner, der en overgang nød bred tilslutning fra mange historikere og går igen i en række populær-historiske skildringer, er ene og alene, at nogle forskere fejlagtigt har antaget, at Gorm levede samtidig med en anden dansk konge Gnupa. Her har man lagt overdreven

vægt på en enkelt kilde (Widukind) i stedet for at analysere det samlede kildemateriale.

Bortset fra 4-5 runesten er vi om Gorms og hans forgængeres historie primært henvist til, hvad der er nedfældet i tyske og franske håndskrifter i 900- og 1000-tallet (suppleret med angelsaxiske overleveringer om danernes optræden på De britiske Øer). Mest omfattende er Adam af Bremens bog om de hamburgske ærkebiskops historie (skrevet i 1070-erne). Her berører forfatteren også de politiske forhold i Danmark og det øvrige Norden.

En del af sine oplysninger om de danske konger i begyndelsen af 900-tallet har Adam fået fra, hvad han med rette selv opfatter som pålidelig kilde, nemlig selve den danske konge Sven Estridsen (1047-1074).

Engang omkring 1070 mødtes kongen et eller andet sted i Danmark med en delegation fra ærkebiskop Adalbert i Bremen. Dette møde fik overordentlig stor betydning for senere dansk historieskrivning, idet den unge magister ved ærkesædets domskole, Adam, ved den lejlighed skaffede sig mulighed for at udspørge kong Sven om Danmarks forhold og ældre historie.

Herom skrev Adam siden: "Da jeg i ærkebiskopens allersidste tid (han døde 1072) kom til Bremen, og efter at jeg havde hørt om denne konges indsigt (sapientia), belavede jeg mig straks på at rejse til ham. Som alle andre blev jeg modtaget meget venligt af ham, og jeg har af hans tale samlet meget stof til denne lille bog. Thi han var meget kyndig i boglig viden og

meget velvillig mod udlændinge... Af hans sanddru og meget behagelige fortælling har jeg fået at vide, at mange barbariske folkeslag var omvendt til den kristne tro, men at adskillige dog også var blevet kronet med martyriet i Sverige som i Norge".

Danerkongen - hvis evner som fortæller Adam er meget imponeret af - (Han) "huskede alle barbarernes bedrifter, som om de var skrevet - har også fortalt den videbegærlige klerk om sit lands historie og om sine forfædre (atavi) på Danmarks trone:

"Efter normannernes nederlag herskede, efter hvad jeg med sikkerhed har erfaret, *Helge*, en mand, elsket af folket på grund af sin retfærdighed og hellighed.

Efter ham fulgte *Olav*, som kom fra Sueonia og opnåede herredømmet over danernes rige med vold og våben; han havde mange sønner, af hvilke *Gnupa* og *Gurd* opnåede herredømmet efter faderens fald (Adam, 1. bog, kap. 48).

Efter Olav, den sueonske fyrste, som herskede i Danmark med sine sønner, indsattes i hans sted *Sigtrygg* (Sigerich). Og da han havde hersket en kort tid, berøvede *Hardeknud* (Hardegon), *Svens søn*, som kom fra Nortmannia, ham kongemagten". (Adam, 1. bog, kap. 52).

Disse korte sætninger kan vi kalde *Sven Estridsens danmarkshistorie*. Adam understreger, at det er direkte, hvad kongen har fortalt ham. Adam bringer senere i sin bog også andre oplysninger om de politiske forhold i Danmark, bl.a. omkring 934-936, men her påberåber han sig også andre meddelere, herunder en unavngiven biskop.

Vi skal i det følgende sammenligne de knappe meddelelser, Adam har givet os, med de øvrige samtidige kilder: Centralt står her runestenene og nogle notitser (i alt syv) om begivenhederne i Danmark år 934. De er blevet nedskrevet i tyske arkiver i 900-1000-tallet og er alle *ældre* end Adams bog og, som vi vil se, ikke alle lige så pålidelige.

Olavs-ætten og knyttingerne i Danmark

En normannisk hær kom ud for et stort nederlag ved Löwen nær det nuværende Bruxelles i efteråret 891. Sven Estridsen kan næppe have haft kendskab til denne begivenhed, hvortil senere knyttedes en uhistorisk notits (Fulda-årbøgerne) om, at to danske konger ved den lejlighed skulle være omkommet.

Når Adam omtaler kong Helges gode egenskaber, kan han bygge på, hvad kong Sven har fortalt, men måske fandtes også i Bremen erindringer om denne konges relationer til den missionsaktive ærkebisp Rimbert, der døde 888. Adam, der ynder at karakterisere sine personer ret unuanceret i sort-hvidt afhængig af deres forhold til ærkesædet i Bremen, skriver om denne konge, at han var elsket af sit folk på grund af sin retfærdighed og hellighed - en tankevækkende karakteristik af en dansk konge, 60-70 år før Harald Blåtand lod sig døbe.

Men efter Helge indtraf en katastrofe. Flere gange gennem vikingetiden ankom danske flåder udefra og bekæmpede den konge, der besad magten i selve riget.

Det ser vi i borgerkrigene mellem Gud-

freds sønner og Harald Klaks tilhængere i årene op til 827. En generation senere står der en vældig kamp til søs i 854 mellem kong Horik I af Danmark og hans brorsøn Gudorm (= Gorm), der vendte hjem efter i en årrække at have fristet en tilværelse i udlandet.

Kort før 900 er en lignende flåde styret ind i de danske farvande, og en ny gren af kongeslægten har overtaget herredømmet. Selv om Olav ankom fra Sueonia - de svenske områder i Østersøens nordlige strøg - kan kernen af hans søkrigere udmærket have været danere og han selv af dansk afstamning.

Fra Adams bog og runestenene er det muligt at opridsse konturerne omkring denne slægt, hvor Olav må være ankommet i en sen alder og Sigtrygg mistet kongetiteln som ganske ung. Adam lader dem ankomme i 890'erne og beholde magten til omkring ærkebisp Hegers død 916/17. Adams antydning af, at nogle af dem har været samkonger, tyder på, at han har ansat deres samlede kongetid til et ret kort åremål.

Længe kan Olav ikke have regeret, og Adam siger, at sønnerne opnåede herredømmet ved faderens *fald* eller *død*. Begge ord kan passe på det latinske ord *obitum*.

Gnupas hustru, dronningen *Asfrid Odinkarsdatter*, har tilhørt en meget fornem dansk høvdingeslægt. To bisper med navnet Odinkar kendes fra lidt senere tid (de døde henholdsvis omkring 1000 og 1043). De var meget godsrige og i slægt med hinanden, onkel og nevø. Den yngre var ifølge Adam søn af jarlen Toke fra Vendel.

Olavs-ætten har ved ægteskabsforbindelser formået at knytte sig til indflydelsesrige kredse i Danmark. Adam siger også, at den yngre Odinkar var af kongeslægt.

I betragtning af det korte åremål, Olavs-ætten har hersket i Danmark, er Gnupas ægteskab med Asfrid antagelig indgået før invasionen. Ved svogerskab med en indenlandsk stormandsslægt har familien afstivet sine politiske forhåbninger og muligheder for at opnå kongemagten. En del af den danske opinion var således vundet for sagen inden Olavs ankomst.

Ifølge Adam og Sven Estridsen kom Olav og hans sønner fra *Sueonia*. Det er et lidt videre begreb end det snævre upplandske område, Sverige, *Suedia*. Deres basis og flåde har vel haft sit udgangspunkt et eller andet sted i de svensktalende kystområder og skærgårde omkring Østersøen, måske på Ålandsøerne.

Om Olavs afstamning kan intet siges med sikkerhed. Men det er ikke usandsynligt, at han - hvad historikeren Johannes Steenstrup antog - tilhørte en gren af den ældre kongeslægt, som midlertidigt var blevet fordrevet eller udvandret fra hjemlandet.

Over slægtens sidste mand på den danske kongetrone satte moderen to runesten, hvis næsten enslydende indskrifter siger:

Asfrid
gjorde denne kumbl
efter Sigtrygg
sin og Gnupas søn

Asfrid Odinkarsdatter
gjorde denne kumbl
efter Sigtrygg konge
sin og Gnupas søn
Gorm ristede runerne

Olavs-ætten var da blevet afløst af en ny, udefra kommende høvding, *Hardeknud* fra Normannerlandet. Hvad der er sket med Sigtrygg, ved vi ikke. Adam siger kun, at han blev *berøvet* kongemagten - efter Adams skøn omkring 916/17. Der siges intet om Sigtryggs videre skæbne. At han blev "berøvet" tronen, betyder nødvendigvis ikke, at han mistede livet. Nogle historikere har villet identificere ham med en Sigerich, der faldt ved Seinen i 943. Måske har han resigneret over for det uundgæelige og fået mulighed for at opbygge en ny, mere beskedne tilværelse, beskyttet af moderens mægtige frænder. Asfrid overlevede sin søn og rejste de to anselige runesten, hvor både sønnens og mandens navn er indristet. De er klippefaste beviser på, at Adams og Sven Estridsens overleveringer om disse konger ikke er grebet ud af luften.

Hardeknud Orm og sønnen Gorm den Gamle

Der er en tydelig forskel i Adams og Svens omtale af de to erobrere: Olav opnåede kongemagten med *vold* og *våben*. Hardeknud *berøvede* Sigtrygg kongemagten.

Hardeknud - hvis søn og efterfølger var *Gorm den Gamle* - ankom fra *Nortmannia*, *Normannerlandet*. Der er her næppe tale om Norge eller Normandiet, men om de

danske områder i det nordlige England. Flåden kan i transit, der måske også omfattede et vinterophold, have anløbet Normandiet eller Norge for der at øge antallet af skibe og krigere. Ved den danske høvding Rollos forlening af områderne syd for Seinen 911 kan en del af hans aktive krigere have følt sig overflødige, og de var derfor interesseret i at søge tjeneste hos en ny krigsherre.

Det danske aristokrati i Vestfold har i begyndelsen af 900-tallet næppe følt sig helt tryk ved Harald Hårfagers ekspansive politik. Da Hardeknud med sin flåde sejlede gennem Skagerak, har han derfor først anløbet Vestfold og allieret sig med de derboende danske. Efter dette ophold kunne han med sin nu udvidede flåde sejle sydpå for at berøve Sigtrygg herredømmet over resten af Danmark, hvad der som bekendt også lykkedes.

Den nye kongeslægt har benyttet sig af de kunsthåndværkere, som hidtil havde haft deres virke i Vestfold, men suppleret dem med indkaldte fra selve Northumbria. Vestfold-stilen har sat sit præg på monumenterne i Jelling og andre steder i Danmark (Jelling-stilen).

Adams "Northmannia" kan således hentyde til de danske territorier i Nordengland og Vigen-området i Norge (samt måske Normandiet). Men Hardeknuds og hans søns Gorm/Guthrums navne peger entydigt mod England. Her herskede i 800-tallets sidste halvdel danske konger med tilsvarende navne: Gutrum-Athelstan (død 890) og Gudred (død 895), der begge lod sig døbe og herskede over hver sit område. Om Gudred siges

det, at han var frikøbt af krigsfangenskab og indsat af danerne omkring York som deres konge. Han var søn af en Hardacnut af Lethra. Måske er Gudred identisk med den kong Gnut, hvis navn findes på mønter fra samme tid. Den lidt ældre Guthorms navn svarer til den sønnesøn af kong Gudfred (død 810), der faldt i kamp med kong Horik I af Danmark 854.

Navneligheden med de senere herskere i Danmark er påfaldende. Navneopkald inden for slægten var almindelig, og der er derfor gode grunde til at antage, at disse konger fra Gudfred den Store i begyndelsen af 800-tallet til Gorm den Gamle og Harald Blåtand har været af samme slægt.

Adam giver Hardeknud tilnavnet Vurm, Orm, og det var bestemt ikke smigrende ment fra Adams side, da han lader kongen fremtræde som en arg forfølger af de kristne. Har han ført dette tilnavn, er det blandt hans egne blevet opfattet som en hædersbetegnelse. Orm, Lindorm var udtryk for styrke, tapperhed, jfr. skibet Ormen hin Lange.

Hardeknud gav navn til sine efterkommere, de følgende konger i Danmark. De blev kaldt knytlingene. Iøvrigt har Adam intet at fortælle om denne konge før år 934, da han angribes af den tyske konge.

Danerne og kong Henrik i 934

Vore ældste kilder til Olav-ættens storhed og fald er Asfrids to runesten og Sven Estridsens beretning til Adam af Bremen. Den mundtlige overlevering i kongefamilien var således 150-170 år senere end begivenhederne.

Datidens kristne Europa havde siden slutningen af 800-tallet ikke noteret noget om indenrigske forhold i Danmark, før vi når frem til 934, men da får vi til gengæld oplysninger om en væsentlig begivenhed. Den tyske konge Henrik I (kaldet Fuglefængeren) sender en hær mod danerne, besejrer deres konge og påtvinger ham en afgift.

Denne hændelse er omtalt i en række kilder, ældre end Adams værk. Da disse kilder indbyrdes viser en række uoverensstemmelser om enkeltheder i forløbet, har de givet anledning til en vis forvirring og forårsaget betydelig uenighed, når 18- og 1900-tallets historikere skulle udrede, hvad der skete i dette år.

1) *Korvej-årbøgerne* siger under året 934 lakonisk: "Kong Henrik angreb (subeit) danerne", og i en anden håndskriftversion, at han subegit, undervang dem. - Denne sejr, der vakte virkelig opsigt og glæde blandt de hedenske daners sydlige naboer, blev gentaget og efterhånden udbygget adskillige gange.

2) En af disse overleveringer må betragtes som særlig troværdig på grund af ophavsmandens nære tilknytning til den tyske konge- og kejserfamilie.

Liudprand fra Cremona i Norditalien (omkring 920-972) havde som rådgiver og gesandt et meget tæt samarbejde med kong Henriks søn og efterfølger, den senere kejser Otto den Store (regeringstid 936-973). Liudprand omtaler hændelserne i Danmark 934 to gange: "Henriks navn var dengang meget højtæret blandt

italienerne, fordi han selv alene havde påført danerne - som aldrig tidligere var undervunget - krig og tvunget dem til at betale skat". Efter at have omtalt danernes hærgninger siger han om Henrik, der havde underkuet slaverne, at han "var også den første, som undervang danerne og tvang dem til at tjene (servire) sig; herved har han udvirket, at hans navn er fejret i mange folkeslag".

Men allerede få årtier efter Henriks togt var denne begivenhed af andre udbroderet med en tilføjelse om, at danernes konge ved samme lejlighed var blevet tvunget til at iklæde sig den hvide dåbskjortel.

3) En *Adalbert* har omkring 967 i den såkaldte "*Fortsættelse af Reginos krønike*" skrevet: "Kong Henrik gjorde abodritterne (en slavisk stamme i Østholsten) og danernes konge kristne". Adalbert placerer dette under 931.

4) Det samme gør *Hermann den Lamme af Reichino* (1013-1054), der i sin krønike under året 931 har noteret: "Kong Henrik bevirkede (effecit), at abodritternes og danernes konger blev gjort kristne". Ifølge et andet kildekrift, *Reichenauerannalerne*, modtog en af abodritterfyrsterne dåben dette år. Begivenhederne i Danmark 934 er her blevet sammenblandet med en parallel hændelse omkring Henriks forhold til en vendisk fyrste i Holsten tre år før.

Også andre i samtiden har taget denne misforståelse op og føjet nye detaljer til.

5) *Widukind*, der skrev sin sachserkrønike

omkring 967/68, siger om Henrik: "Da han havde undertvunget alle de omliggende folkeslag, drog han med en hær mod danerne, som på sørøvertogter angreb friserne; han besejrede dem, og efter at han havde gjort dem skatskyldige, foranledigede (fecit) han deres konge ved navn Chnuba til at modtage dåben".

6) *Thietmar fra Merseburg*, hvis krønike er forfattet senest 1013, vil vide det samme. Dog har han ændret kongens navn: "Desuden tvang han (Henrik) med våbenmagt normannerne og danerne til at adlyde sig og belærte dem - sammen med deres konge Cnut - til at afstå fra deres hidtidige vildfarelser og at bære Christi åg".

7) Den syvende og seneste kilde om disse overleveringer er *Adam af Bremen*, der skrev sit værk ca. 130 år efter begivenhederne i 934. Han har *intet om tvangsdåben*. Adam vil vide, at danerkongen på dette tidspunkt bærer navnet Hardeknud: "Hos danerne herskede på den tid Hardeknud Vurm; (han var), det må jeg sige, en meget grusom orm og de kristne særdeles fjendtlig stemt. Fordi han bestræbte sig for fuldstændig at udrydde de kristne, som var i Danerlandet, fordrev han de Guds præster fra sit land; mange af dem dræbte han også under tortur". (Adam, I. bog, kap. 55).

"... Dernæst, da han (kong Henrik) med en hær var rykket ind i Danerlandet, forskrækkede han ved første angreb kong Vurm så meget, at denne meddelte, at han ville gøre, hvad der blev ham befaleet og ydmygt bad om fred". (Kap. 56).

Adam tilføjer herefter fejlagtigt (en sammenblanding med Otto den Andens hærtog 974), at tyskerne satte sig i besiddelse af Slesvig.

Som kilde opgiver Adam her *ikke* Sven Estridsen men skriver, at "alt dette - som meddelt af en vis danerbisp, en kyndig mand - har vi så pålideligt, som det er opfattet, lige så redeligt overgivet til vor kirke".

Selv om vi her har fire kilder, der omtaler dåben, og tre, der intet vil vide herom, taler alt dog for, at "de tre" har ret. Kørvejrkrøniken er den ældste, noteret hurtigt efter den omtalte hændelse. Liudprand stod som nævnt det tyske kejserhus meget nær og ville have kendt til og medtaget en sådan triumf, hvis den virkelig havde fundet sted.

Adam var ærkebispedømmets historiker, og selv om hans viden om ældre tider på visse områder har været mangelfuld, var han dog i besiddelse af en omfattende belæsthed og har haft adgang til Bremerkirkens arkiver. En tvangsdåb af en dansk konge ville også - uanset om der fandtes skriftlige vidnesbyrd herom eller ej i kirkens arkivalier - være husket, og af Adam komponeret som et af højdepunkterne i hans bog.

8) Hertil kan så føjes et ottende værk, der indirekte understøtter Adam og Kørvejrårboerne. Ærkebisp *Bruno af Köln* (925-965) var søn af kong Henrik. I hans levnedbeskrivelse, forfattet omkring 967-69 af *Ruotger*, tales der vel om, hvorledes danernes vilde folk, mægtig over land og

sø, truede Sachsen. Men der nævnes intet om en stor sejr over dem med efterfølgende dåb af deres konge.

I betragtning af, at denne Bruno som nævnt var søn af kong Henrik, og at Ruotger senere i sin bog med en vis triumfering understreger, hvorledes Harald Blåtand "må bøje nakken for kongernes konge", indicerer dette også, at Widukinds beretning om kong Gnupas dåb må udgå af historien.

Tilbage bliver, at Henrik har foretaget et heldigt udført angreb mod danerne, pålagt deres konge en engangstribut og - hvad de følgende års hændelser tyder på - også pålagt kongen at give uhindret adgang for den kristne mission fra Bremen, idet vi ser selveste ærkebisp Unni snart efter begive sig til Danmark, hvor han forhandler med kongen og hans voksne søn.

Ærkebiskop Unnis besøg i Danmark 934-35

I sin skildring af kong Henriks angreb pointerer Adam, at en dansk konges kristendomsfølgelser og nogle plyndringer nord og syd for Elbens munding, iværksat af danerne, gav Henrik anledning til at beslutte det heldigt gennemførte hærtog, der gav ham en række politiske resultater over for den danske regering.

Adam fortsætter videre, at da ærkebiskop Unni i Bremen så, at "troens dør" nu var åben over for de hedenske nordboere, besluttede han personligt at foretage en officiel rejse gennem disse egne af sit omfattende stift.

Adam er meget omhyggelig med at sikre sig, når og hvis han er usikker om de meddelelser, han nedfælder. Vi så det i hans notits om den ikke navngivne danske bisp, der har fortalt ham om Henriks togt mod danerne. Adam nøjes her med at forsikre, at han har refereret nøjagtigt og redeligt, hvad han har fået at vide.

Om Unnis besøg i Danmark udviser Adam samme ærlighed, når han nævner navnet på den konge, Unni dér mødte, og som "siges at have regeret dengang". Lader vi navnene på kongen og hans søn stå åbne og afdæmper vi superlativerne i personkarakteristikken, får vi en redelig skildring af Unnis oplevelser i danernes kongsgård:

"Da nu den Guds bekender kom til Danerlandet, hvor den meget grusomme Vurm siges at have regeret dengang, formåede han ikke at omstemme denne på grund af hans medfødte vildskab; men kongens søn Harald siges han at have vundet ved sin prædiken.

Da så den Guds mand havde ordineret præster ved de enkelte kirker i danernes rige, skal han have betroet de troendes mængde til Harald.

Støttet af dennes bistand og af hans udsending (legat) trængte han gennem alle danernes øer, idet han forkyndte Guds ord for (de hedenske) folk og for de troende, som han fandt der i fangenskab; dem styrkede han i Kristus". (Adam, I. bog, kap. 59).

Derefter drog Unni videre i "Ansgars fodspor" over Det baltiske Hav - Østersøen - til Birka, hvor han døde 936. På

Ålandsøerne har man fundet et gravkors med runer, hvor Unnis navn i dets tyske version er indhugget: Wenni står der.

Kernen i beretningen om Unnis optræden i Danmark virker troværdig. Mange daner havde gennem flere generationer haft et vist kendskab til kristendommen. Fra England har der måske allerede dengang været drevet mission i Danmark. Men det var ikke i Bremens interesse at anerkende konkurrenterne fra de angelsachsiske klostre og kirker, der optrådte i Norden uden sanktion fra den bremiske ærkestol.

Den danske kongefamilie var selv ankommet fra England, hvor vikingernes fyrster allerede en eller to generationer tidligere havde ladet sig døbe. Kongen skulle balancere mellem konservative tilhængere af asatroen og de undersætter, der havde en mere åben indstilling til det nye, men samtidig også tage hensyn til det Tyskland, der nu pludselig ekspanderede kraftigt - politisk og militært - over for de hedenske stammefolk i øst og nord.

Tilbage står problemet omkring de navne, Adam benytter i sin omtale af Unnis besøg i Danmark. Fra traditionen i Bremen og fra Sven Estridsen kendte han den senere Harald Blåtand som den konge, der lod sig døbe og ivrigt havde virket for kristendommens udbredelse i Danmark. Om Harald Gormsøns død i en borgerkrig skriver Adam henført: "Han blev uskyldig såret og forjaget for Kristi skyld, men han vil, det håber jeg, ikke komme til at savne martyrkronen". (Adam, 2. bog, kap. 28, Carsten V. Heinrichsens oversættelse).

Som emne til en eventuel helgenkåring har Adam - der helt uhistorisk giver Harald den lange regeringstid af 50 år - fundet det tænkeligt og passende, at Harald Blåtand, foruden alle sine andre fortjenester, allerede som ung kongesøn medvirkede til, at Unnis missionsrejse indledte den ny æra for Bremens politik i Danmark.

Adam har dog her misforstået sine hjemmelmænd. Den unge kongesøn, der optrådte så venligt og hjælpsomt over for Unni, *hed ikke Harald, men Gorm*.

Adam lader Unni møde den danske konge Vurm, og Adam har afgjort opfattet ham som identisk med den Hardeknud Svens søn, der omkring 916/17 tog riget fra Sigtrygg, og den Hardeknud Vurm, hvis overgreb mod de kristne fremprovokerede kong Henriks sejrige togt i 934.

I sin iver for at glorificere Harald Blåtand har Adam måttet slette faderen Gorms indsats og påduttet denne Hardeknuds angiveligt indædte modstand mod de kristne. Valdemarstidens historikere har kendt Adam og identificeret kristendomsforfølgeren Vurm med Gorm den Gamle - en misforståelse, der er overtaget af mange senere historikere. Et blegt, sidste minde om den oprindelige overlevering findes dog i Roskildekrøniken (omkring 1138), der ved, at *både Gorm og Harald* blev venligt stemt mod de kristne.

Gorm fik sit første hvilested i Nordhøjen i Jelling. Årringsdatering i gravkammerets træværk viser, at træerne er fældet 958. Skeletresterne fra den for-

nemme begravelse, man har fundet under den ældste kirke i Jelling, viser en mand, der er død i 40-50 års alderen. Er denne person Gorm - hvad de fleste sagskyndige mener - der af sønnen er overflyttet fra højen til en kristen begravelse, må Harald ved faderens død have været en 20-30 år i betragtning af, at han omkom omkring 987 efter deltagelse i aktiv kamp og derfor næppe kan have været mere end omkring 60 år.

Men til gengæld kan Harald ikke have haft politisk medindflydelse så tidligt som ved Unnis besøg 935-36. Overførelsen af Gorms lig ville næppe heller have kunnet gennemføres, hvis han erindredes som en grusom kristenforfølger.

Om Adams skildring af Hardeknuds uvillige optræden over for de kristne er retfærdig, kan ikke siges, men efter nederlaget 934 har han næppe haft grund til at se med blide øjne på de tyske missionærer. Og når Adam fortæller om Unni, der mødte en vrangvillig konge og en mere forstående søn - så hed den ramhedenske konge Hardeknud og hans mere pragmatiske søn Gorm.

Jelling-monumenterne

Hvornår Gorm overtog regeringen efter Hardeknud, vides ikke med sikkerhed. Når Bremen i 948 tog det skridt at ordinere tre bisper for Danmark, kan det være sket i forbindelse med et tronskifte, som man forventede ville give missionen nye og forbedrede muligheder.

Kong Gorm har som den "overgangsskikkelse", han var, måttet tage hensyn til trykket fra syd, men også til de mere tra-

ditionstro kredse i sit rige. Det kan han have gjort ved at grundlægge det anselige monument i Jelling, hvis ikke de første spadestik og planer om en skibssætning er blevet til på foranledning af Hardeknud.

Olaf-ættens mange medlemmer må have efterladt sig gravhøje, som den nye kongeslægt måtte forholde sig til. En tysk arkæolog har antaget, at en skibsgrav syd for Danevirke kan være Olavs, og en dansk kollega har bragt Ladbyskibet og en ødelagt storgrav fra Søllested (Vestfyn) på tale som fyrstelige begravelser fra dette dynasti. Også skibsgraven i Gokstad (Vestfold) fra 905, der traditionelt henføres til en kong Olav, hører denne periode til.

Hardeknud og hans efterkommere har haft sådanne monumenter som udgangspunkt, da de senere planlagde opførelsen af det storslåede kompleks i Jelling, der på alle måder overgik, hvad man hidtil havde set af den art i Danmark.

Der ligger to høje i Jelling. Den ældste er efter alt at dømme opført for at rumme Gorms første begravelse. Det relativt nyetablerede Jelling-dynasti havde behov for at styrke sin anseelse. Konservative kredse i landet har opfattet disse regenter som opkomlinge, der havde forstødt de rette arvinger.

Jelling-monumenterne var oprindelig udtænkt som en religiøs og politisk manifestation. Anlægget skulle fremtræde i traditionelle former, men samtidig i hidtil uset storhed og omfang.

Men allerede i Hardeknuds tid må mange i Danmark have indset, at asatro-

en var i tilbagegang, dømt til at forsvinde. De hedenske kongers stolte byggeri i Jelling - eller begyndelsen til anlægget - kan for samtiden have virket som lidt af en anakronisme, den gamle tros sene, men storslåede forsøg på at standse en uundgåelig udvikling.

Sydhøjen, der synes at være yngre end nordhøjen (en rod i denne høj er dateret til 964) er måske fuldført af den ætstolte Harald Gormsøn til minde om hans hedenske farfar, den ældste knytling på Danmarks trone.

Denne udvikling blev fuldbyrdet, da Harald kort efter sin dåb omkring 964 mellem de to høje opførte sin trækirke som Gorms andet og endelige gravmæle og senere satte sin runesten ved siden af faderens.

De forskellige monumenter i Jelling viser en blanding af hedenske traditioner og udtryk for den sejrende kristentro. Kongerne har her skabt en helhed, der markerer generationernes forskellige oplevelser af gammelt og nyt.

Dronning Asfrid havde sat sten over sin søn Sigtrygg. Jelling-kongerne overtog denne tradition at mindes sig selv og sine nærmeste ved at rejse sten med runer. To gange i løbet af en lille menneskealder

havde Danmark skiftet rigsledelse i forbindelse med ankomsten af en søhær udefra. Når de to kongefamilier tilsyneladende har kunnet opnå basis her i landet for sig selv og deres sønner, må det skyldes, at de har kunnet *fremlægge* - og i indflydelsesrige kredse *få anerkendt* - arvekrav til kongemagten i danernes rige.

De enkelte konger kunne udskiftes, ofte i hurtig rækkefølge efter hverandre. Men slægtsforbindelsen tilbage til de konger, der herskede i begyndelsen af 800-tallet, synes at have været bibeholdt trods alle omskiftelser.

Et uddrag af *den danske kongerække*, baseret på Adam af Bremen og kildemateriale ældre en Adams værk, samt års-talsangivelser ud fra aldersbestemmelsen af gravkammeret i Jelling:

Helge	o. 890
Olav fra Sueonia	890'erne
Gurd	
Gnupa	ca. 915
Sigtrygg	ca. 915 - 916/17
Hardeknud (Knud I)	ca. 917 - ca. 948
Gorm den Gamle	ca. 948 - 958
Harald Blåtand	958 - senest 987

Noter:

1. Bent Østergaard, se *Vejle Amts Årbog 1989*, side 58, note 1.

Kilder:

Erik Moltke: *Runerne i Danmark og deres oprindelse*, København 1976.

De latinske kildetekster er oversat af forfatteren fra Ausgewählte Quellen zur Deutschen Geschichte des Mittelalters. Darmstadt

bd. VIII, 1977 (Liudprand, Adalbert, Widukind)

bd. IX, 1970 (Thietmar)

bd. XI, 1961 (Herman den Lamme, Adam af Bremen).

Monumenta Germaniae Historica III, 1939 (Korvej-årbøgerne).

Oversættelser:

Adam af Bremen: *De hamburgske ærkebispers historie og Nordens beskrivelse*, oversat af Carsten L. Henrichsen, København 1930, genoptrykt 1968.

Adam af Bremen: *Historien om Hamburgstiftet och dess biskopar*, översatt av Emanuel Svenberg, kommenterad av Carl Fredrik Hallencreutz, Kurt Johannesson, Tore Nyberg, Anders Piltz, Stockholm 1984.

Litteratur (i udvalg):

Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danmark på oldhistorisk baggrund*, København 1969.

Inge Skovgaard-Petersen: *Vikingerne i den nyere forskning*, *Historisk Tidsskrift* 12. rk. V. 1971.

Inge Skovgaard-Petersen: *Den ældre vikingetid, Fortid og Nutid*, årg. 27, 1977, s. 410-17. (Her vurderes bl.a. to væsentlige nyere værker i debatten om periodens historie: N. C. Skouvig: *Hardeknud I og Hardsyssel, Jellingdynastiets oprindelse*, *Herming* 1977, og Erik Kroman: *Det danske Rige i den ældre Vikingetid*, København 1976).

Inge Skovgaard-Petersen i *Danmarks Historie*, bd. 1, København 1977, s. 159-79.

Niels Lund: *Svenskevældet i Hedeby i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie*, 1980, s. 114-25.

Niels Lund: *De hærger og brænder, Danmark og England i Vikingetiden*, København 1993.

Ad. øvrige litteratur, se Bent Østergaard: *Sven Estridsens danmarkshistorie - Danmarks politiske historie ca. 890 - ca. 965 i Historie, Jysk Selskab for Historie*. 1994 og i særtryk.

Krig, sagn og skattefund

Af Dorthe Kaldal Mikkelsen¹⁾

Daldover Sø, hvor der ifølge sagnet er nedsænket to eller tre svenske krigsvogne fyldt med kostbarheder. Foto: Vejle Museum.

“I Daldover Sø er nedsænket to eller tre beslaadede svenske krigsvogne fyldt med alle slags

kostbarheder. De havnede der, da svenske tropper skulle passere Daldover. Det var om vinteren, og sneen dækkede alt. Kortegen kom derfor til at passere over Daldover Sø, men isen brast, og vognene sank ned i søen, hvor de stadig ligger”.

Historien om de tre svenske krigsvogne - ja, nogen siger tilmed tolv - leder over tre hundrede år tilbage. Men er det nu bare en god historie, eller er der noget om snakken? For at undersøge det dykkede stud.mag. Aage Skjelborg i 1957 i søen og fandt vogndele af metalbeslået egetræ. Desuden er der på bredden af søen fundet svenske mønter fra 1600-tallet. Sagnet fik fornyet interesse i 1989, da Vejle Museum lavede en udstilling med skattefund fra 1600-tallet og allierede sig med nogle sportsdykkere. De måtte imidlertid opgive på grund af dybt mudder. Søen er et dødishul, som er temmelig dybt, og sigtbarheden var nærmest lig nul. De skal måske prøve igen - og indtil da, kan ingen vel betvivle rigtigheden af, at der ligger tre vognladninger kostbarheder på søens bund!

Til alle tider er der fortalt historier. Nogle er gamle - har gået fra mund til mund i flere hundrede år, indtil folkemindesamlerne i 1800-tallet skrev dem ned. Sagn og myter kalder vi dem. Et sagn er en mundtlig beretning om en person eller begivenhed. Af og til kan man tvivle på sandhedsværdien, for historierne kan jo være forvansket gennem tiderne. Men der er dog også mange historier, som tilsyneladende er genfortalt og fastholdt i deres oprindelige form. Myte kommer af det græske mythos: fortælling, sagn - så i princippet betyder sagn og myte det samme, selv om der er skrevet tykke bøger om, hvordan man skelner mellem sagn og myter.

Mange sagn er simpelt hen gode historier - man kan lytte til dem som til eventyr. Men sagnene gør krav på at blive troet. De fortæller om virkelige steder eller tager udgangspunkt i historiske begivenheder.

På Vejleegnen er der overleveret mange sagn om nedgravede skatte, og de knytter sig især til svenskekrigene i 1600-tallet. Der blev faktisk nedgravet og gemt mange værdier på den tid.

I løbet af kun 30 år gennemlevede Danmark tre krige. Især Østjylland led under de fremmede troppers hærgen. Den første af krigene var kejserkrigen fra 1625-1629. Chr. IV (1577-1648), kronet 1596, blandede sig 1625 på en temmelig uheldig måde i trediveårskrigen.

Det store religionsopgør, som trediveårskrigen var, indledtes i 1618 i Prag. Protestanter kastede tre kejserlige katolske gesandter ud af et vindue på kongeslottet og indsatte deres egen regering.

Chr. IV ønskede at markere sig som protestantisk fyrste og fastholde Danmarks førerstilling i Nordeuropa. Desuden ville han placere sine sønner i nordtyske fyrste- og bispedømmer for at sikre deres underhold. Men han klarede sig dårligt mod de langt større ressourcer, der befandt sig sydpå. De danske tropper udgjorde 20.000 mand, den nordtyske hær var på 125.000 mand. I spidsen stod Wallenstein - en bøhmisk adelsmand i kejserens tjeneste.

Da Chr. IV trak sig tilbage, fulgte de kejserlige hære med, og Jylland var besat fra 1627-29. Koldinghus blev indtaget af Wallensteins tyske tropper og plyndret totalt. Selv blytagene blev revet ned - de kunne bruges til kugler. Men det var ikke kun her, der skete store skader, det gjaldt overalt i Jylland.

Vejle blev besat af de kejserlige tropper den 2. oktober 1627 med to kompagnier ryttere, hver med 300 heste, samt to kompagnier fodfolk, i alt ca. 1.200 mand. Dengang var Vejle en fredelig, landsbyagtig by med ca. 1.000 indbyggere. Beliggende på den gamle vadehøj omkranset af humlehaver og abildgårde. Rytterkompagnierne forskansede sig henholdsvis i kirken og i rådhuset. De nedbrød og afbrændte omkringliggende huse for at skaffe plads til voldgrave, palisader og vindebroer. En del af husene genanvendtes som byggematerialer til forskansningen. De gamle købmandsgårde, boder og våninger samt skolen var væk. Både kirke og rådhus blev udsat for store ødelæggelser, hvilket fremgår af en besigtigelse 17. januar 1631.

Den svenske konge Karl Gustav tog over Fyn med mandskab, heste og vogne, skildret på et samtidigt stik. Mon vognene i Daldoover Sø skulle have været med her?

Efter kejserkrigen overvejedes et forsvar for landet. Først ville man lave en fæstning ved Emmernæs ved Gudsø vig - der hvor nu Skærbækværket ligger. Men den kom aldrig længere end til tegnebordet. I stedet anlagdes en befæstet lejr ved Lyngsodde. Og det kunne nok være nødvendigt at tænke i de baner, da den svenske general Lennart Torstensson i 1643 førte sine overvejende tyske lejesoldater op gennem Jylland. Nu var det svenskerne, der var forkæmpere for protestanterne, og Torstensson troede ikke på Chr. IV's neutralitet. Også denne gang betød de udenlandske

troppers tilstedeværelse store ødelæggelser. I Vejle blev rådhuset ødelagt, som det også var blevet under kejserkrigen. Mange huse blev afbrændt - en fjerdedel af byen blev lagt øde. Befolkningen led hårdt under soldaternes indkvartering, og der skete stor skade på humlegårdene, som var byens vigtigste avl.

Chr. IV havde syslet med planer om opførelse af en fæstning, der dels kunne beskytte Nørrejylland, dels sikre overfarten til Fyn. Efter tronskiftet i 1648 - nu regerede Frederik III - gik man for alvor i gang med anlæggelsen af en fæstningsby

på Bersodde, senere kaldet Frederiksodde og fra 1664 Fredericia. De gamle landsbyer Ullerup, Hannerup og Hyby blev nedlagt og beboerne gjort til borgere i den nye by.

Freden i 1645 havde været dyr, så da den svenske konge få år efter var i krig i Polen, kunne Frederik III ikke modstå fristelsen til at prøve at vinde det tabte tilbage. Det blev den værste af krigerne mellem Sverige og Danmark, der udkæmpedes 1657-60. Karl Gustavs hær besatte Jylland i tre år. Svenskerne hensigt var at erobre Danmark og Norge, men helt så galt gik det dog ikke.

Den nyanlagte fæstning holdt imidlertid ikke, da den i 1657 kom ud for sin første prøvelse, inden værkerne endnu var helt udbygget. Et fjendtligt stormløb fra svensk side blev ganske vist slået tilbage i første omgang, og svenskerne skred til belejring. Men to måneder efter - i oktober - blev fæstningen erobret efter et nyt stormløb. I 1659 rømmede svenskerne fæstningen, og danske tropper rykkede ind.

Men dermed var det ikke slut. Endnu en gang led Danmark stor skade, for svenskerne forlod først landet, da polske, brandenburgske og østrigske tropper trængte op i Jylland. Skønt de kom som vore allierede, opførte de sig værre end fjenderne.

Under hver af disse krige og besættelser blev der nedgravet værdier og fortalt historier om de nedgravede skatte. Der var jo trods alt nogle, der overlevede - også med værdierne i behold - helt til den sidste af de ødelæggende krige.

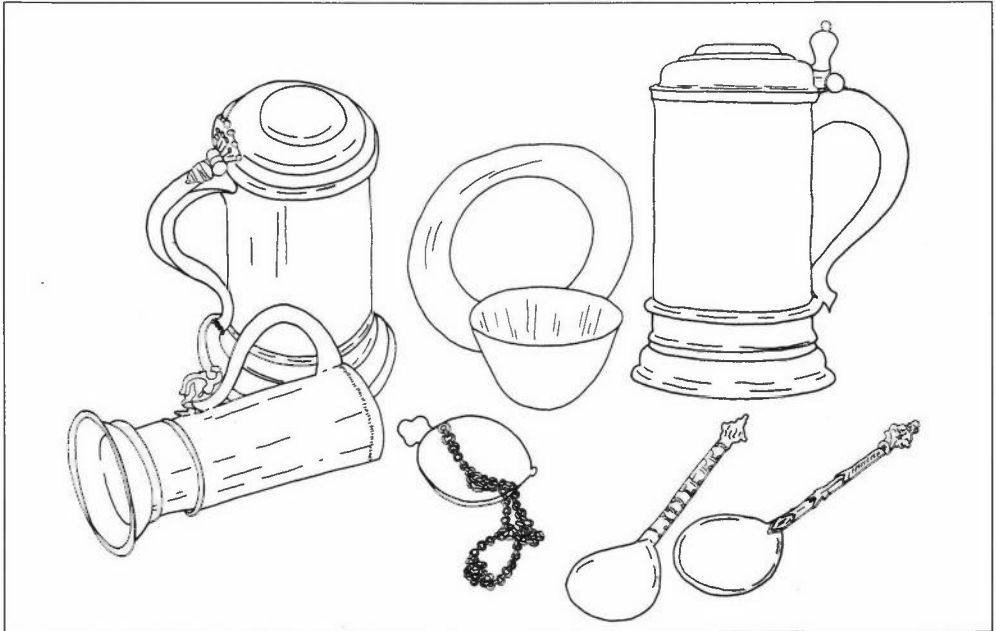
Kostbarhederne i de svenske vogne, som sank i Daldoover sø, havde ejerne altså ikke nået at skjule, og nu gik de så til bunds med tyvene - det er jo altid noget. Men for mange lykkedes det at gemme værdierne, inden fjenden kom:

"Tre skridt fra den store pilebusk..." Sætningen, som aldrig blev fuldendt, blev hvisket af smeden i Viuf, der lå på sit dødsleje under svenskekrigen 1657-60. Siden blev der gjort adskillige forsøg på at finde smedens skat. Men først i 1868 da gårdejer V. I. Ravn og hans karl pløjede engen med pilekrattet op, kom den for dagen. De fandt da et sølvbælte, 18 kugleformede sølvknapper, 9 snøringer, en forgyldt roset, et forgyldt spænde samt 32 sølvmønter.

Der findes flere eksempler herpå.

"På Vejen til Skyttehuset ved Vejle er der høje Bakker langs Fjorden. Der skal der ligge en Skat begravet. Hvem der kan lade være at tale, kan gå ud og hente den kl. 12 om Natten".

Sagnet blev trykt i 1895 og er endnu et eksempel på, hvorledes en mundtlig beretning fortælles i generationer - her over 200 år. I 1909, da der blev gravet grøfter på dr. phil. Theodor Lehmanns ejendom ved Bredballe Strand, fandt man 3 sølvkander, et par sølvskåle - den ene bægeret til en alterkalk - en alterdisk, 2 sølvskeer samt en sølvkæde. Delene i skatten er af forskellig oprindelse og med flere forskellige ejere - heriblandt kirkesølv. Man regner derfor med, at det må være krigsbytte, skjult af en landsknægt under Kejserkrigen 1627-29. Enten var hans kendemærker ved stedet ikke sikre nok, eller han døde, inden han kunne hente sin skat.

Skatten, der blev fundet i 1909 ved Bredballe Strand: 3 sølvkander, en sølvskål, bægeret til en alterkalk, en alterdisk, 2 sølvkeer samt en sølvkæde. Tegning: Forfatteren.

Typisk for mange af sagnene er, at man ikke må tale, når skatten skal bjærges. Således også i dette sagn:

“Ovre i Tøsby var de ved at grave en Skat op; og de kom ogsaa til en Hund, der laa paa en stor Kiste med Penge i. De tog den nu lettelig af og lagde den paa en sin Frakke. Saa var der en der sagde: “Hååad vi endda hååed dæm Pænnng, dær ær i dænd Kjeest!” for nu kunde de jo se Pengene. Men saa i det samme forsvandt det hele, og de fik ingen af dem. De snakkede altsaa for tidlig”.

Siden lykkedes det åbenbart alligevel. I al fald blev der i Tykhøjjet Krat ved Tøsby i 1859 fundet 419 sølvmonter ved pløjning. Skatten må være nedlagt under Karl Gustav krigen i 1657-60, idet møn-

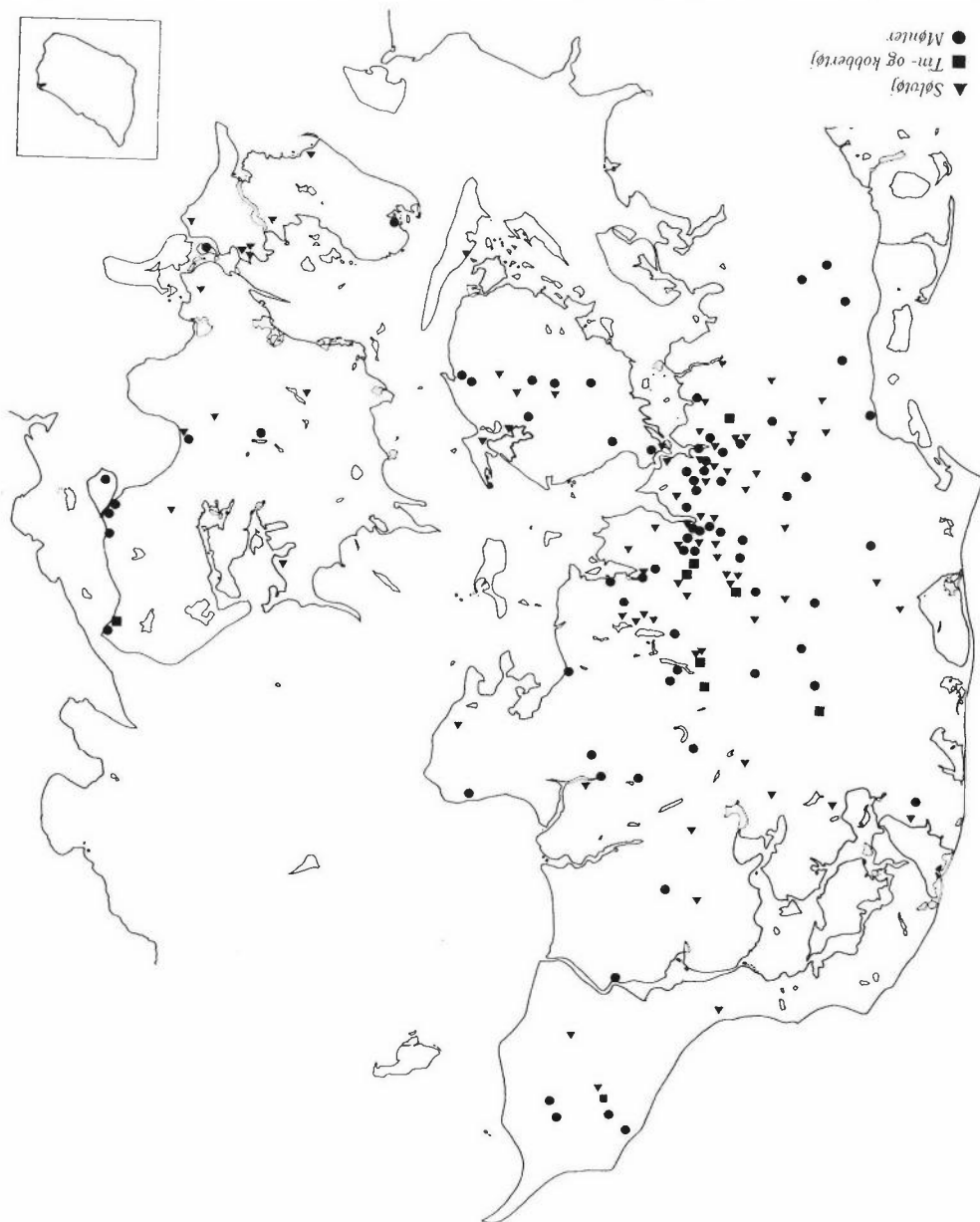
terne, som overvejende var mark- og kronestykker, var fra perioden 1542-1653. Den havde en samlet værdi af 120 Rigsdaler.

Som den fundne skat fra Bredballe Strand fortæller, var det ikke kun ejerne selv, der gravede værdier ned. Tyve havde behov for at skjule de stjalne værdier, hvilket fremgår af følgende sagn:

“I gamle Dage huserede en Røverbande omkring i Eggen, og alt deres Rov skjulte de paa en lille Ø i Rørbæk Sø”.

Ved bredden af Rørbæk sø blev der i 1849 fundet tre tinfade, seks flade tintalperkener og to tinskåle, lagt ned under Karl Gustav krigen 1657-60, så mon ikke vi her har identificeret røverbandens

Kortet viser fundstederne for genfundne svenskekrigs-skatte. Heraf fremgår det tydeligt, hvor hårdt ramt Vgls-egnen var under de tre krige. Det var her, mangle af de nedgravede værdier blev hentet af deres ejermænd igen. Efter Fritze Lindahl, 1988.

gods? Til Nationalmuseet blev indleveret et fad, to tallerkener samt en skål. En anden overlevering fortæller, at der faktisk blev fundet 12 tallerkener og endnu et par fade, som senere blev brugt på Rørbækgård. På det ene af de kendte fade og et par tallerkener er der indgraveret et firedobbelt skjold med slægterne Gøyes, Krafses, Ulfstands og Billes våbener samt MG-HK-MG, hvilket står for Margrethe Gøye og hendes forældre Hilleborg Krafse og Mogens Gøye. Margrethes bedstemødre var Ide Krafse og Hilleborg Bille. Mogens Gøye ejede Rørbækgård 1657-1659, altså under Karl Gustav krigene, hvor det opgøres, at 24 td. hartkorn blev ødelagt.

I sagnene er der ofte tale om nemesis, såfremt fordelingen eller retten til skatten ikke overholdes, som det fremgår af nedenstående eksempel:

“Tæt ved Hornstrup kirke ligger en annexgård, og der skal i gamle dage have boet en præst. Han skal have boet der i krigens tid og været rig, men hvornår det har været, ved man ikke. Siden kom gården til en temmelig storagtig bondemand, men han var fattig. Til gården hørte den gang en temmelig stor skovlod. Der tjente en lille pige ved ham, som skulde passe hans kreaturer på den skovlod, og så en middag, hun kom hjem og skulle spise til middag, sagde hun, at hun kunne ikke forstå, hvorfor præsten kom hver dag, når hun skulle hjem, og stod på den store sten, der lå nederst nede på banken. Hun troede jo, det var deres egen præst. Da manden hørte det, spidsede han øren, og den gang de nu havde spist, siger han til pigen, at hun måtte godt gå hjem og se til hendes forældre om eftermiddagen, så skulde

han nok passe kreaturerne. Da hun kom igjen, var stenen lettet, og derunder så man et helt firkantet hul, der var opsat af sten. Nu blev der en rigdom i gården, sådan, at de ordentlig havde sølv-tallerkener og terriner på bordet, og hvad manden ikke havde været stor på det før, blev han det nu, han blev sognefoged og lægdsmand, og han talte store ord og sagde, at han var den største selvejer af bondestand. Men han endte lige godt skidt, for inden han døde, blev han fuld af lus og blev til en sølle arm stakkel, for det han ikke delte skatten med den her lille pige”.

I dette sagn refereres ikke direkte til svenskekrigene, men det sandsynligste er, at det er dem, der er tale om. Om bonden beholdt alt selv eller ej - og hvorvidt der i det hele taget er tale om den samme skat, er uvist. Men sikkert er det, at der i 1842 ved rydning af en lille skov på Hornstrup mark blev fundet en del sølvmønter: hollandske dalere, nogle få fremmede specier, en mængde af Chr. IV's kroner, en del møntstykker fra Frederik II og Chr. IV samt en del skillemonter fra Chr. IV, de yngste fra 1624. Skatten må altså være nedlagt under Kejserkrigen (1627-29).

Selv om langt de fleste skatte er dukket op i forrige århundrede, da tørvegravningen og opdyrkning af engarealer var på sit højeste, så dukker der stadig skatte op. Den seneste i Vejle-området blev fundet i 1986, da der skulle graves en vandledning ned i Klara Didriksens have på Vesterbyvej i Ødsted. I den opgravede jord fandt børnebørnene Deny og Ulrik det meste af en skat bestående af 15 tintallerkener, bunden af to spande samt rester af en

Landsknægte, da Christian VI var ved Kalmar i 1611. Tegning af F. C. Lund efter gobelin af Karel van Mander ca. 1619-20.

kande. Vejle Museum undersøgte derefter stedet, og herved fremkom de sidste dele af fundet.

Skal vi tro sagnene, vil flere skatte komme til i fremtiden. Der findes en række sagn om nedgravede skatte, som ikke kendes i dag. Flere af sagnene refererer direkte til svenskekrigene.

Således beretningen om manden i Hovgård i Ølholm:

“Manden i Hovgaard i Ølholm havde noget Sølvtoj, som han vilde have gjemt for Svenskerne, og da han hørte, de var i Nærheden, stak han ned i Ølholm Kjer med det. Der er en lille Forhøjning sønden for Aaen, og der traj han det ned. Der er siden gravet flere Gange efter det, men uden Resultat, saa det ligger der endnu. Siden den Tid har der brændt Lys på det Sted, det fortalles af mange.”

Og om præsten i Åle fortælles:

“Han havde noget sølvtoj, som var hans private ejendom, og det havde han skjult. På vejen til Tørring ved en bro, der hedder Sporebæks-broen, blev han overfalden af disse krigsfolk. Der var den gang skov næsten hele vejen til Tørring, og de lagde en strikke om hovedet på ham og skruede den sammen med en ladestok, for at få ham til at sige, hvor sølvtojet var, men han sagde det ikke.”

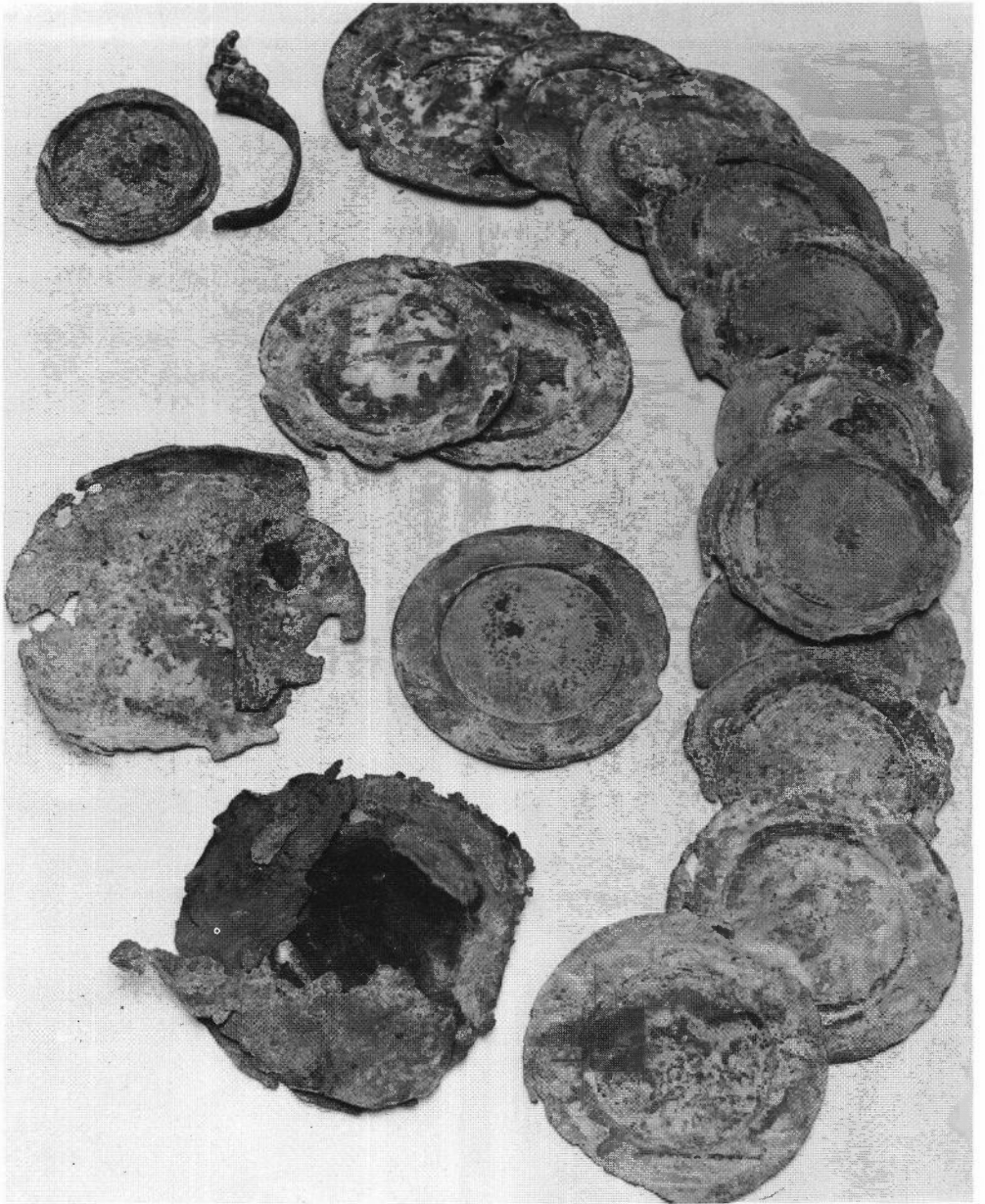
Præsten døde af mishandlingen, han havde været udsat for. I Åle sogns liberaticus står om Hr. Oluf Rasmussen Samsing:

“Efter at han af Polakkerne og andre fremmede krigsfolk, som da var i landet, ynkelig var bleven mishandlet d. 2den søndag efter trinitatis anno 1659, døde han den 14de august bemeldte år. Han var og provst tillige”.

Efter sigende skal sølvtojet ligge skjult i præstegårdshaven.

I Jelling gik det også ud over præsten. Der fortælles om en krog i muren i kirken, at her blev præsten Søren Steffensen hængt i sit skæg af de kejserlige soldater, efter at han var blevet pint og mishandlet. Han blev derefter dræbt og hængt på en høj lidt syd for byen. Om natten hentede præstens hustru liget og begravde det inde i kirken. Et sandstens-epitafium over denne præst er fundet ved gravning på Jelling kirkegård.

Endelig er der en kategori sagn, hvori fortælles om fundne skatte, men hvor vi ikke kender genstandene - eller kendes de? Ligger de mon - upåagtet - et eller andet sted, fordi ingen har tænkt nærmere over, hvad det egentlig var? Det var tilfældet med en skat bestående af tre

Den seneste fundne skat i Vejle-området, som blev fundet i 1986, der der skulle graves en vandledning ned i Ødsted. I den opgravede jord lå det meste af en skat bestående af 15 tintallerkner, bunden af to spande samt rester af en kande. Foto: Vejle Museum

sølvskeer, som blev fundet i skrænten til et vandløb lidt syd for Prangervej, Fredericia, i 1918. 56 år senere afleverede finderen skeerne!

Måske findes der i private hjem stadig sølvstøj fra den tid. Ting, der blev hentet frem fra skjulestedet efter krigen og siden er gået i arv, eller som i ovenstående eksempel blot er fundet senere ved en tilfældighed.

Flere sagn kan ikke tidsfæstes nøjere, men et enkelt kan have været et fund af svenskekrigssølv:

“En gammel Kone i Tyregod fortæller, at Donneruplund i gammel Tid skal have været i hendes Slægts Eje. Manden paa Gaarden - han hed enten Kristen Pedersen eller Niels Andersen - kom en Aften kjørende hjem, og da saa han en gammel graa Mand staa og hænge over en Kjæp. Kristen Pedersen smed nu sin Vante paa Stedet, og næste Dag gik han der ud og gravede en jernbeslaaet Kiste op. Der var Sølvstøj i den, og Meddelerens Moder har selv ejet Kisten og arvede noget af det fundne Sølvstøj. Foruden Skillinger var der ogsaa en lille Sølvskjæppe. Sølvstøjet var blevet pantsat for Fødevarer i Krigens Tid, da Ejeren var borte i 11 Aar som Soldat og Familien i Mellemtiden intet havde at leve af. Han ejede Gaarden omtr. 1750-1780”.

Skattene består af forskellige former for sølvstøj: bordsølv såsom kander, skåle og skeer, dragtsølv i form af smykker, bæltter og knapper samt af mønter. Man ser, hvilke pragtstykker bordet var dækket med hos velbjærgede bønder, borgere og adel i 1600-tallets begyndelse, samt hvad klædedragten var prydet med ved festlige lejligheder. Takket være inskriptioner og

stempler i sølvet kan vi i mange tilfælde se, hvem der har ejet det, hvem der har lavet det og derudfra regne ud, hvornår det er lagt i jorden eller stjålet.

Det gælder en halskæde af guld, en sølvpokal og to sølvskeer, der sammen med fem malmgryder og et destillationsapparat blev fundet på præstegårdens marker og i tørvemosen ved Øster Nykirke præstegård. Sagerne må have tilhørt sognepræsten Jens Bentsen Falenkamp og hans hustru Bodil Pedersdatter. Deres initialer er indgraveret på guldkæden, et brudesmykke fra 1641, samt på en af skeerne. Ægteparret blev i 1659 jaget fra hus og hjem af polakkerne. Bodil Pedersdatter døde samme år i Vejle. Præsten blev dræbt af brandenburgere eller polakker samme år.

Når fjenden nærmede sig, har folk i al hast skjult deres kostbarheder. Skattene er i mange tilfælde lagt, hvor der var utilgængeligt, som i mose- og vandområder. Vigtigst var dog, at man let kunne finde sine værdier igen. Ved fundamenter, under husets gulv, markskel, store sten og træer eller lignende sikre kendetegn har været brugt. Skattene er genfundet i forbindelse med tørvegravning, markarbejde eller i forbindelse med rørlægning og ombygning af huse.

Da man efter landboreformerne fik udviklet nye aktiviteter inden for landbruget, systematisk tørvegravning, dræning og nyopdyrkning af eng- og mose- og hedeområder, stødte man på mange af de nedgravede værdier fra Svenskekrigenes tid. Specielt i perioden 1840-1880 dukker der skatte op af den

Skatten fra Øster Nykirke præstegård: en guldhalskæde, en sølvpokal og to sølvskeer, som har tilhørt præsten Jens Bentsen Falenkamp og hans hustru Bodil Pedersdatter. Deres initialer er indgraveret på kæden, som er et brudesmykke fra 1641, samt på en af skeerne. Efter Fritze Lindahl, 1988.

danske muld, skatte, som er nedlagt i tiden 1627-1660.

Danmark har i dag en af Europas fine-
ste sølvsamlinger fra 1600-tallet. Det skyl-
des ene og alene de mange ulykkelige
begivenheder, skattenedgravningerne og
Danefæ-loven, som sikrer og bevarer kul-
turhistoriske værdier. Den har hindret
mangen en omsmelting. De danske
lovbestemmelser om danefæ er de ældste
af sin art i Europa. Danefæ betyder dødt
(herreløst) gods, og ejendomsretten her-
til præciseres klart allerede i middelalde-
rens landskabslove: "Hvad ingen ejer,
det ejer Kongen". I Valdemar Sejrs Jyske
Lov fra 1241 står der videre: "Finder
nogen mand guld eller sølv i høje eller
efter plov eller på nogen anden måde, da
skal Kongen have det". Samme bestem-
melser genfindes i Chr. V's Danske Lov i
1683.

I 1752 udsendes en Placat, hvor loven
udvides til også at omfatte "gamle møn-
ter og andet, som formedelst dets ælde og
særdeles beskaffenhed af nogen rarhed
(sjældenhed) kan anses". Den lov gælder
stadig!

Selv om Chr. IV ikke var så heldig med
at blande sig i trediveårskrigen, kan vi til
gengæld takke ham for en forordning
udsendt i 1622 angående folkemindeind-
samling. Den har nemlig betydet, at vi i
dag har et indgående kendskab til forhold-
ene under og efter svenskekrigene. For-
ordningen påbød præster og andre
embedsmænd at indberette, hvad der
fandtes af historiske vidnesbyrd, og hvad
folk kunne berette af folkesagn fra deres
egn.

Det hedder i en præsteindberetning
fra 1662 om Gadbjerg og Lindeballe sog-
ne: "de er ganske øde og folkene bortdø-
de". I krigenes kølvand fulgte pesten, og
den fik et let bytte blandt den udhungre-
de befolkning. På den baggrund kan man
undre sig over, at så mange sagn om skat-
te har overlevet.

Det varede længe, inden landet kom
på fode igen. Et af de steder, man tydeligt
ser vidnesbyrd om kirkeplyndringerne, er
det bevarede kirkesølv. Overraskende
meget af nutidens kirkesølv er fra slutnin-
gen af 1600-tallet.

Noter:

1. *Dorthe Kaldal Mikkelsen, arkæolog på Vejle Mu-
seum. Medarbejder på museets udstilling "Skatte-
fund" i 1989.*

Kilder:

- Evald Tang Kristensen: Danske Sagn.*
*Fritze Lindahl: Drikkehorn og søltøj fra Middelalder
og Renaissance, 1909.*
C. V. Petersen: Vejle Bys Historie, 1927.
Vejle Amts Årbøger.
Vejle Museums Arkiv.

En skævrygget Udgårds-Loke og Tordenskjolds soldater

Træk af folkestyrets første årtier i Vejlekredsen

Af Vigand Rasmussen¹⁾

Attentatet

Den 31. januar 1886 passerede en ung mand Vejle med det nordgående tog. Han var ledsaget af en civilklædt betjent og skulle til tugthuset i Horsens.²⁾

Det var typografen Julius Rasmussen, der den 21. oktober året før havde ventet hele eftermiddagen ved porten til Toldbodvejen 26 i København.

Ved 17-tiden kom en af ejendommens

Træsnit fra *Illustreret Tidende*, der viser Julius Rasmussens attentatforsøg mod konseilspræsident J. B. S. Estrup.

beboere hjem, og Julius Rasmussen spurgte ham: "Er De Minister Estrup?" Hertil svarede konseilspræsidenten: "Ja", hvorefter Rasmussen sagde: "Nå" og affyrede to revolverskud mod landets politiske leder. Det første skud prellede af på en knap i Estrups frakke, mens det andet slet ikke ramte ministeren.³⁾

Attentatmanden blev hurtigt overmandet af to tililende og overgivet til politiet, mens Estrup fortsatte dagens dont, som om intet var hændt.

Den unge Rasmussen blev idømt 14 års tugthus, men i 1889 begik han selvmord i fængslet og blev begravet i Vejle, hvor han 5 år før havde fået sit lærebrev på Vejle Amts Folkeblad.⁴⁾

Reaktionen i Vejle

Estrups partifæller i Den conservative Klub for Veile og Omegn sendte straks et telegram til konseilspræsidenten, hvori stod, at man "med Harme og dyb Beklagelse har erfaret om det foregaaede Mordattentat paa Ds. Excellence...", og at klubben var glad over, at Estrup slap uskadt, således at han stadig kunne stå som værn for den lovbundne frihed.⁵⁾

Højreavisen Vejle Amts Avis havde allerede om aftenen den 21. oktober udsendt løbesedler om attentatet, og dagen efter blev der skudt med skarpt mod dem, der efter avisens mening var de egentlige bagmænd. Det var venstrepolitikerne og venstrepresen, der længe "have skreget sig hæse med Partiets Feltraab "Ned med Estrup"", og nu var det altså endelig lykkedes dem at få "en Person forledt til at omsætte Skriget i Handling".

Venstres politikere var en bande politiske lykkeriddere, der "overfor Gud og Mennesker bære Ansvar for Mordforsøget - de ere de sande Forbrydere".⁶⁾

Den således hårdt angrebne venstrepresse, heriblandt det lokale Vejle Amts Folkeblad, beklagede alle attentatet samtidig med, at man gjorde opmærksom på, at Julius Rasmussen ikke var medlem af nogen politisk forening. Derefter gik venstrebladene til modangreb.

Vejle Amts Folkeblad mente, at nu havde Højres aviser nået bunden i deres hadske kampagne mod Venstre og partiets påståede skyld i attentatet. Tværtimod var det Højre og regeringen Estrup selv, der bar ansvaret for det skete, idet "den Art Politik, det har ført med Brud paa Landets Love og Krænkelse af Retsbevidstheden i Befolkningen bærer ogsaa andre Steder saadanne Frugter." Venstre havde nemlig hele tiden fremført, at kampen skulle føres på lovens grund.⁷⁾

Der blev således skrevet med meget spids pen i den vejlensiske presse, men hvad var det egentlig for en strid, der i den grad kunne sætte sindene i bevægelse?

Folkestyrets første år

Hen mod midten af århundredet blev den danske enevælde udsat for en stærkt stigende kritik især fra den liberale bevægelse med akademikerne i front.

Samtidig voksede kravet i landbokredse om bondens ligeberettigelse med de øvrige borgere i landet. Da regeringen gik hårdt til værks over for bondeagitatorerne, var det med til at skubbe bønderne

ind i favnen på det liberale borgerskab med et fornuftsægteskab til følge.

Bønderne gik nu med til at kræve en fri forfatning, mens borgerne støttede kravet om afskaffelse af fæstevæsenet og indførelse af almindelig værnepligt.

Kongen så skriften på væggen og lod ved juletid 1847 udarbejde et udkast til en ny forfatning, men inden det blev behandlet, døde Christian 8. Han havde dog nået at råde sønnen, Frederik 7., til at fortsætte arbejdet med forfatningen. Efter nogle forviklinger endte enevælden sine dage i marts 1848 med dannelsen af en ny regering, hvori der også blev taburetter til liberale politikere som D. G. Monrad og Orla Lehmann.

Samtidig med krigshandlingerne i Herugdømmerne skulle den nye regering udarbejde regler i forbindelse med valget til den grundlovgivende forsamling. Resultatet blev valgret til alle uberygtede mænd over 30 år med egen husstand, og som ikke var under fattigforsorg. Dertil kom, at disse mænd skulle lade sig indskrive som vælgere. Det holdt hårdt i Vejle amt. Trods opfordringer i pressen havde kun en tredjedel af amtets vælgere ladet sig indskrive inden valget til den grundlovgivende forsamling den 5. oktober 1848.⁸⁾

Vejle og omliggende sogne valgte herredsfogeden i Vejle, cand. jur. W. W. Stockfleth, ved kåring, hvilket her betød, at der kun var opstillet én kandidat. Valgbestyrelsen spurgte de forsamlede vælgere, om de kunne stemme på in casu Stockfleth. Hvis et flertal efter valgbestyrelsens skøn rakte hånden i vejret, var kandidaten valgt.⁹⁾

Af Vejle amts seks repræsentanter valgtes de fire ved kåring, hvilket ikke tydede på den store valgkamp. Tværtimod var tonen på mange jyske valg møder så afdæmpet, at de nærmest lignede en undervisning i samfundslære for begyndere - hvad det egentlig også var.¹⁰⁾

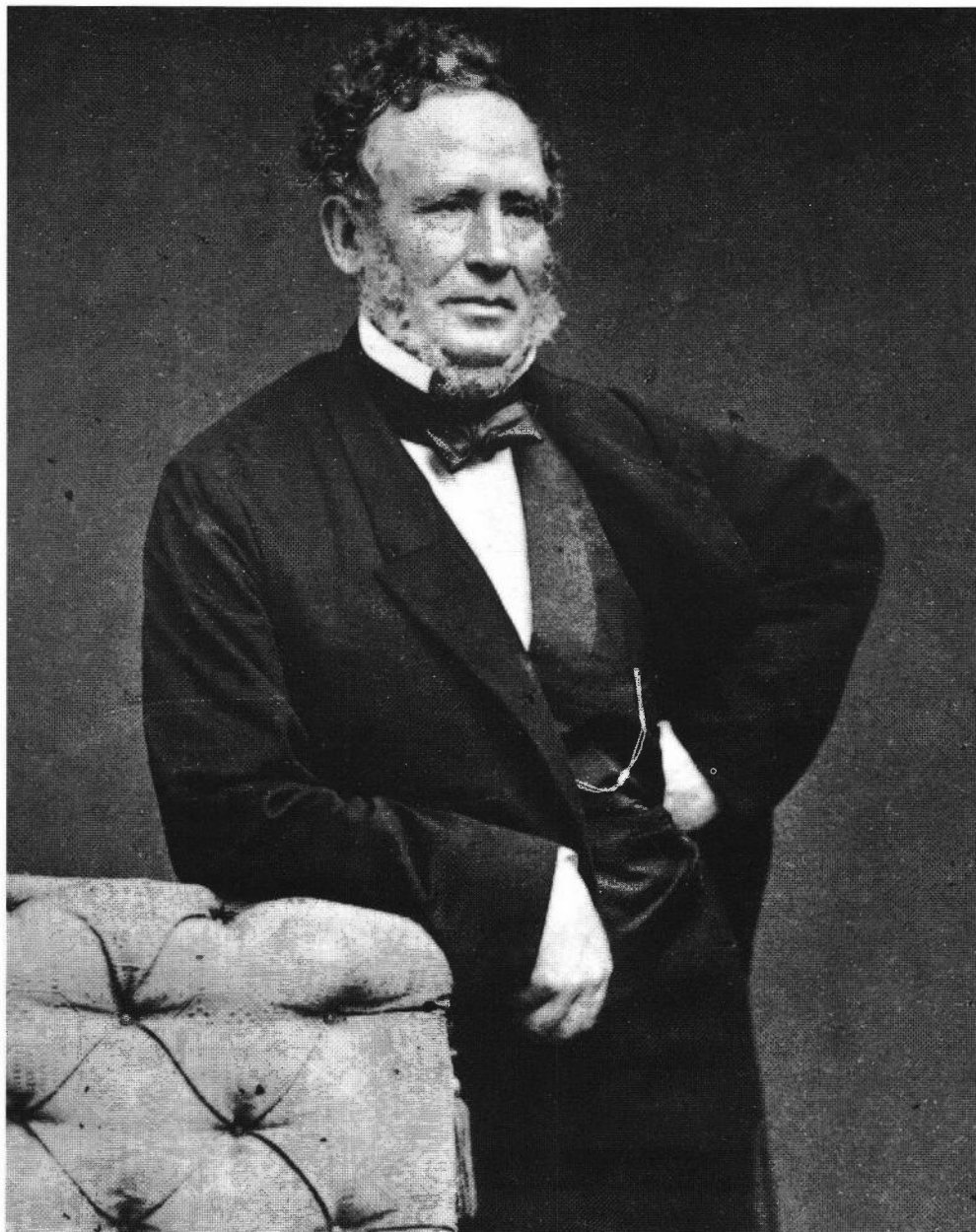
Mens jyderne i overvejende grad havde valgt embedsmænd og større landbrugere, var mange bondevenner blevet valgt på øerne. Det gav en del debat for og imod almindelig valgret, men resultatet blev et kompromis bestående af et to-kammersystem med et folketing og et landsting valgt af alle uberygtede mænd over 30 år med "egen dug og disk." Forskellen kom i valg måden, hvor der var direkte valg til folketinget, mens der var indirekte valg til landstinget. Desuden skulle man være 40 år og have en årlig indtægt på 1.200 rdl. eller betale 22 rdl. i direkte skatter for at være valgbar til sidstnævnte. Det skulle give en vis konservativ overvægt i landstinget.¹¹⁾

Med kongens underskrift den 5. juni 1849 var der gjort klar til de første rigsdagsvalg i landets historie. Valget til folketinget fandt sted den 4. december 1849, efter at landet var blevet inddelt i valgkredse.

Vejle amts 3. valgkreds bestod af købstaden Vejle med landdistrikt samt sogne Hornstrup, Hover, Jelling, Bredsten, Skibet, Grejs-Sindbjerg, Øster Snede, Engum, Hedensted-St. Dalby og Løsning-Korning. Valgstedet lå i Vejle.¹²⁾

Kredsens første folketingsmand blev herredsfoged Stockfleth, der dog denne gang fik en modkandidat i kollektør P. T.

Herredsfoged, cand. jur. W. W. Stockfleth (1802-1885) blev Vejlekredsens første folketingsmand. (Det kgl. Bibliotek).

Packness fra Vejle. Herredsfogeden vandt en komfortabel sejr med 218 stemmer mod Packness' 14.

Stemmeprocenten var kun 10,1, hvilket var noget under landsgennemsnittet på 32. De lave tal fra Vejle amt, hvor Bjerrekredsen var landets laveste med 8,1%, kunne tyde på, at dagen og vejen samt krigen i Hertugdømmerne optog sindene mere end valg af nogle personer til et nyt og ukendt virke helt ovre i København.

Med Stockfleth sendte Vejlekredsen en konservativ mand på tinge. Han efterfulgtes i 1851 af den nationalliberale Orla Lehmann, der tillige var amtmand over Vejle amt. Efter et par år gik Lehmann over i Landstinget, mens Vejlekredsens plads i folketinget frem mod 1866 i de fleste år blev varetaget af dr. phil. P. F. A. Hammerich, hvis politiske ståsted er blevet beskrevet som "nærmest nationalliberal".¹³⁾

Den gennemsete grundlov

I 1861 trak Hammerich sig tilbage og blev afløst af herredsfoged og justitsråd O. M. Hersleb, Horsens. Denne konservative embedsmand blev ikke opstillet ved valget i 1864, hvor Vejlekredsen i stedet kårede en anden konservativ, nemlig amtsfuldmægtig C. F. V. Schytte fra Vejle.¹⁴⁾

Ved nederlaget i 1864 mistede landet hertugdømmerne, hvorved Danmark pludselig stod med to grundlove: 1849-loven med rigsdagen, der kun gjaldt for kongeriget (dvs. til Kongeåen) og Novemberforfatningen af 1863 med et rigsråd, der havde haft kongeriget og Slesvig under sig. Mens Junigrundloven

havde liberale valgeregler til rigsdagens to kamre, var Novemberforfatningen mere konservativ med restriktive valgeregler til landstinget.¹⁵⁾

Da Slesvig nu var afstået til Preussen, ville en ophævelse af 1863-forfatningen have været den naturlige løsning på problemet, men det kviede de konservative kredse sig ved.

De nationalliberale stod ikke længere så centralt som følge af deres uheldige håndtering af krigen, hvorimod godsejerne begyndte at overtage scenen, bl.a. for at frelse landet fra 'folkesuveræniteten', dvs. bondevennernes magt og indflydelse. Fra foråret 1864 blev grundlovsspørgsmålet genstand for en voldsom debat tilsat juridiske spidsfindigheder. Mens forhandlingerne i rigsrådet var ved at køre fast, gik godsejerne i gang med uformelle korridoramtaler med dele af Bondevennerne, der bl.a. kunne følge godsejerne i uviljen mod byernes akademikere.

Det hele resulterede i en vedtagelse af 'Danmarks Riges gennemsete Grundlov af 5. juni 1849, af 28. juli 1866.' Mens der

Til Bælgerne i Veile Amts 3die Valgfreds.

Jeg tillader mig herved at underrette Kred-
sens ærede Bælger om, at jeg imorgen stiller
mig som Candidat til Rigsdagens Følleshing.
Veile, d. 11te October 1866.

Wilhelm Schytte.

**⚔ Bælgerne gjøres opmærksomme
paa, at Valgbehandlingen imorgen for-
middag begynder Kl. 11.**

Wilhelm Schyttes "valgannonce" til det første folke-
tingsvalg efter 1866-grundlovens vedtagelse. Vejle
Amts Avis 11. okt. 1866. (Vejle Byhistoriske Arkiv).

fortsat var almindelig valgret til folketin- get, blev valget af landstingets 66 medlemmer skruet således sammen, at der vil- le være et solidt konservativt flertal især bestående af godsejere, mens by- og land- befolkningen blev noget stedmoderligt behandlet.¹⁶⁾

I Vejle havde Schytte erklæret sig rede til en ny tørn i folketinget, hvor han ville stemme for den gennemsete grundlov, men fredag den 25. maj opdagede han helt tilfældigt (ifølge Vejle Amts Avis), at en del vælgere fra landet holdt møde med højskolelærer P. Bojsen fra Gedved. Han gik helt og fuldt ind for Junigrund- loven, idet han især var skeptisk over for samarbejdet mellem folketing og lands- ting, hvis den nye grundlov blev vedtaget.

Schytte blandede sig i debatten og for- svarede det nye forslag. Alligevel sluttede mødet med, at Bojsen lovede at stille op til det kommende folketingsvalg.¹⁷⁾

Gennem en række forsideartikler for- søgte Vejle Amts Avis at gøre vælgerne begribeligt, at et nej ikke automatisk ville betyde, at Junigrundloven blev genindsat. Tværtimod ville et nej medføre en uover- skuelig kaotisk situation med to folketing og to landsting.

Disse oplysende artikler blev tilsat opfordringer fra borgere i by og på land. Et ja ville "Gjøre Danmark til det frieste Land i Europa", mens et nej ville "bringe uberegnelige Ulykker over vort Fædre- land".¹⁸⁾

På selve valgdagen, den 4. juni, manife- sterede interessen for grundlovssagen sig i stor deltagelse ved valget foran rådhuset i Vejle.

Valghandlingen startede med en præ- sentation af de to kandidaters synspun- ter. Her fremførte Bojsen, at landstinget ville komme til at bestå af herremænd, ja, selv tyske junkere kunne man risikere, når de opkøbte ejendomme og således let fik indfødsret.

Denne skrækvision med et landsting befolket med små 'Bismarck'ere' blev kraftigt imødegået af Schytte, der frem- førte, at det nye forslag ville skabe ro og ordnede forhold.

Efter en debat blev der foretaget håndsoprækning, hvilket ifølge valgbesty- relsen viste, at Bojsen havde flertal. Men Schytte krævede skriftlig afstemning med det resultat, at Bojsen vandt med 1.153 stemmer mod Schyttes 833.¹⁹⁾

Dermed var Vejlekredsen gledet over til venstre, hvor den blev resten af forfat- ningskampen.

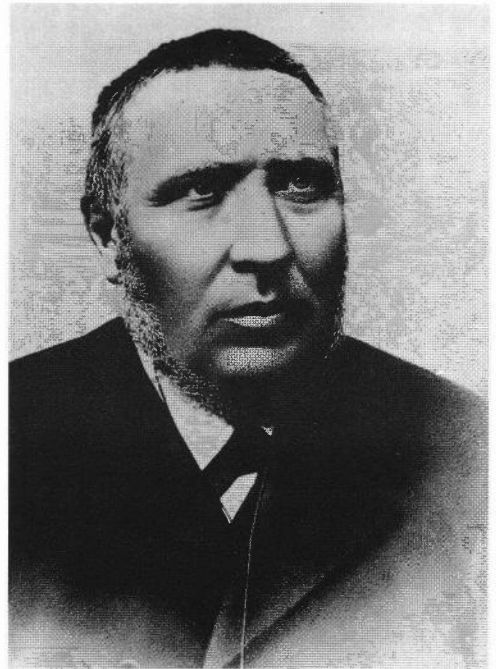
En venstregodsejer

Det første folketingsvalg efter grundlo- vens vedtagelse fandt sted i oktober 1866.

I Vejle prøvede den konservative Schyt- te endnu engang at få et politisk come back. Han var oppe mod en venstremand med en lidt besynderlig baggrund. H. R. Carlsen var hofjægermester og stamhus- besidder. Herren til Gammel Køgegaard havde været indenrigsminister i D. G. Monrads nationalliberale regering under krigen i 1864 til trods for, at han befandt sig på Venstres venstrefløj med opfattel- sen af, at det var mennesket og ikke for- muen, der havde krav på valgretten. Føl- gelig stemte han imod den gennemsete grundlov i 1866.²⁰⁾

Seminarieforstander Peter Bojsen (1838-1895) vandt Vejlekredsen for Venstre i 1866. (Det kg. Bibliotek).

Lærer, redaktør og fra 1882 ejer af Vejle Amts Folkeblad Thomas Nielsen (1838-1895) var Vejlekredsens folketingsmand fra 1869 til 1887. Derefter sad han i landstinget frem til 1895. (Arkiv: Vejle Amts Folkeblad).

Disse fortræffeligheder blev fremhævet af Carlsens stillere ved valget i Vejle den 12. oktober, mens kandidaten selv forsikrede, at vælgerne ikke skulle lide under, at han boede på Sjælland. Han skulle nok besøge kredsen hvert år.

Modparten hæftede sig ved, at venstremanden ikke havde "virket synderligt for Fæstegodsets Overgang til Selvejendom paa sit eget Gods." Desuden havde Schytte bemærket, at Carlsen ofte havde været "fraværende i Thinget og undladt at stemme ved Navneopraab".

Det sidste afviste Carlsen som værende

af ringe betydning, og påstanden om fæstegodsproblemet passede ikke.²¹⁾

Carlsen vandt valget. Ikke desto mindre blev han senere i stigende grad modstander af kravet om folketingsparlamentarisme og tvangsafløsningen af fæstejord. Derved nærmede han sig sine standsfæller, godsejerne, og i 1870 blev han kongevalgt landstingsmand.²²⁾

Thomas Nielsen

Året før Carlsen blev landstingsmand, havde der været valg til folketing.

I Vejle stod kampen mellem en hus-

mand fra Balle og en skolelærer fra Birk ved Herning. Førstnævnte hed Jens Preben Madsen, og han blev støttet af byfolk som justitsråd Worsaae og mægler Thisted, der ønskede at få striden mellem land og by bilagt.

Det hjalp nok også på sagen, at Madsen var imod en ny grundlovsstrid.²³⁾

Læreren hed Thomas Nielsen, og han havde allerede som 25-årig i 1864 prøvet sin politiske lykke i Herningkredsen, men uden held. To år senere stillede han op i Koldingkredsen mod Christen Berg, der var en af Venstres frontfigurer. Berg vandt, hvorefter den ukuelige Nielsen forsøgte sig i Vejle.²⁴⁾

Han var ikke ukendt på egnen, idet han i 1865 blev 'headhuntet' til posten som redaktør af den avis, som venstremænd i Vejle-området ville starte. Resultatet blev Vejle Amts Folkeblad. Den nye redaktør blev beskrevet som meget veltalende, ja, det gik nærmest, som når man tog tappen af en tønde - ifølge en benovet iagttagelse.²⁵⁾

Højrefolk havde en lidt anden opfattelse af Th. Nielsen som taler, ifølge hvilken han bøjede kroppen lidt forover, lagde hovedet over mod den ene skulder, trak munden op til siden, strakte en manende finger frem og begyndte at tale med en skærende røst. "Man mærker Fanatikeren, han hidser", som højremanden H. Wulf skrev.²⁶⁾

Som følge af sin grove legemsbygning samt en lille pukkel måtte Th. Nielsen lægge ryg til megen spot fra politiske modstandere. Lucianus Koefoed fandt, at "Ryggen ligner et Hjørneskab", mens

Georg Brandes kaldte ham for "en skævrygget Udgaards-Loke".²⁷⁾

Denne mærkelige skikkelse fra heden var imidlertid velsignet med kampiver og en udmærket begavelse, hvilket var med til at give ham en central placering i forfatningskampen.

Th. Nielsen lovede vælgerne i Vejlekredsen, at han især ville arbejde for husmændene, men han ville også fremme industrien, hvilket ville være til gavn for byerne. Allerede her anes toner, der peger frem mod Th. Nielsen som en forhandlingens mand, der mente, at politik var det opnåelige kunst.²⁸⁾

Nielsen blev valgt med kun 33 stemmers overvægt, men da rigsdagen trådte sammen i oktober, blev valget forkastet som følge af uregelmæssigheder ved selve valghandlingen. De fremkom ved, at et par hundrede mennesker stormede ind i valglokalet på én gang. Dette kaos medførte, at valglisten for Jelling og Hover kommuner ikke blev ført korrekt, forstået på den måde, at vælgernes stemmeafgivning blev kradset ned på papirlapper og senere overført til valglisten. Derved konstateredes, at der var stemt af en del personer, der ikke var vælgere.

Stemmelisten for Øster Snede sogn blev ført af en skolelærer, der blot behøvede et nik fra vælgeren for at skrive Th. Nielsen ud for vælgerens navn. På den måde fik Nielsen alle stemmer fra det sogn.²⁹⁾

Valget skulle gå om i slutningen af januar 1870, og det blev et rigtigt tilløbsstykke. Landboerne strømmede til Vejle, ja, selv folk fra andre valgkredse drog til

Vejle Rådhus omkring 1870 – stedet for valghandlingerne i Vejle Amts 3. valgkreds. (Vejle Byhistoriske Arkiv).

Vejle, så Rådhusstorvet var fyldt med mennesker, da valgkampen startede.

Th. Nielsen gik i sin valgtale til angreb på venstrefolkernes yndlingsaversion, nemlig embedsmændene og deres høje lønninger. Som følge af det sidste valg havde Nielsen jo været i hovedstaden og bl.a. set, hvordan det gik til i ministerierne “med Ødselhed og Usselhed”. Embedsmændene kunne ikke træffes før kl. 12 om middagen, “og saa kom de med nogle store Ruller under Armen. Gud maa vide, hvad de indeholdt...”

Disse udtalelser blev ledsaget af rungende hurraråb, og afstemningen viste et større flertal for Th. Nielsen end året før, nemlig 148 stemmer. Til gengæld gik han

markant tilbage i Vejle by: fra 2 til 1 stemme.

Stemmeprocenten lå på 67,1, hvilket var rekord for kredsen helt frem til 1895.

Den store deltagelse i valget samt de uheldige erfaringer fra året før bevirkede, at den skriftlige afstemning trak meget længe ud. Denne gang skulle alt være i orden, og det lykkedes, hvorved Th. Nielsen kunne indtage sin plads i folketinget, hvor han repræsenterede Vejle-kredsen i 17 år.³⁰⁾

Tonen skærpes

I maj 1870 gik regeringen Friijs af, og venstrelederne håbede på at blive inddraget

i forhandlingerne om den ny regering. Venstregrupperne stod stærkt ude i landet og var tæt på flertallet i folketinget, men regeringskredsene og hoffet var ikke til sinds at lade "transtøvlerne" (som de nationalliberale kaldte bønderne) komme med i regeringen. Den nationalliberale C. G. Andræ udtalte ligefrem, at "De Stole, hvorpaa d'Herrer Berg og Hansen en Gang har sat sig, kunne blive saa tilselede, at ingen længere ville sætte sig paa dem".

Da den salve nåede venstrefolkenes øren tilsat meldingen om en ny godsejreledet regering, hvori der endog oprådte nationalliberale, betød det en samling af venstregrupperne. Der blev udarbejdet en fælles udtalelse for det nye parti, der fik det pompøse navn Det forenede Venstre.³¹⁾

Partiet indledte en storoffensiv frem mod valget i september 1872 med det formål at få vækket befolkningen politisk, og dermed få et solidt flertal i folketinget.

I Vejlekredsen blev Th. Niensens modstander gårdejer J. P. Jensen fra Solskov. Han havde tidligere holdt med Det forenede Venstre, men nu mente han, at han hørte til Mellempartiet. Det var en løst sammenføjjet gruppe mestendels bestående af frafaldne nationalliberale, og de havde intet selvstændigt standpunkt, intet program og intet mål - i hvert fald hvis man skal tro redaktør A. K. Jensen fra Vejle Amts Folkeblad. Ordene faldt i en noget bidsk kommentar til J. P. Jensens politiske hamskifte, og i samme omgang fik redaktør Hertz på Vejle Amts Avis at vide, at han naturligvis ikke havde for-

stand på politik, hvorfor hans politiske artikler i avisen var intetsigende og det rene pjat.³²⁾

Det afholdt nu ikke Hertz fra at skrive videre, tilmed ofte i en tilsvarende skrap tone.

I modsætning til kamphanerne i den lokale presse forløb valgdagen mere fredeligt uden den bitterhed, der tidligere havde præget valghandlingerne i Vejle.

Th. Nielsen vandt en komfortabel sejr og fik tilmed 142 stemmer fra købstaden, hvilket kunne tyde på, at den skærpede modsætning mellem Venstre og Højre ikke helt blev modsvaret på lokalt plan.

Valget i 1872 gav Venstre flertal i folketinget, hvad der fik partiets ledere, især C. Berg, til at ivre efter en anerkendelse af folketingsparlamentarismen. Da hverken konge eller regeringskredse delte denne iver, prøvede Venstre skrapperne midler.

I efteråret 1873 nægtede partiet at stemme for finanslovens overgang til 2. behandling i folketinget, hvorefter regeringen udskrev valg.³³⁾

I Vejle kom valget til at stå mellem to venstremænd, idet byens højrefolk og -avis sluttede op om folketingsmand Jens Jørgensen, der siden 1866 havde været valgt i henholdsvis Horsens- og Bjerrekredsen. Jørgensens politiske karriere gik helt tilbage til 1848, hvor han blev valgt til medlem af den grundlovgivende rigssamling. Så det var en erfaren politiker, der stillede op mod Nielsen.

Vejle Amts Avis kørte det tunge skyts frem og beskyldte Det forenede Venstre for at gå den socialistiske vej, der med kravet om den fuldstændige lighed ville

betyde, at verden blev en stor tvangsarbejdslejr, og "det er Vanvid".³⁴⁾

Avisen spillede her på den socialistforskrækkelse, der havde bredt sig blandt borgerne efter Pariserkommunen i 1871 og den noget dramatiske fremkomst af en dansk socialistbevægelse. Det blev ligeledes understreget, at byens vælgere igen havde imødekommet landboernes forslag til en kandidat. Folkebladet kunne oplyse, at denne imødekommenhed bl.a. havde givet sig udslag i, at købmænd, skomagere og en tobaksspinder var gået fra dør til dør i byen med underskriftlister og havde brugt "allehaande Konster for at faa dem underskrevne". Der var blevet lokket med fagre ord og truet med prøjserne og revolution.³⁵⁾

Men lige lidt hjalp det. Th. Nielsen blev valgt med 1238 stemmer mod Jørgensens 918. Valghandlingen var livlig, men uden uorden, hvilket ikke kunne siges om et af de sidste valgmøder. Her kom A. K. Jensen, ifølge en skadefro kollega Hertz, til at kalde overlærer Høyer og fhv. folketingsmand Gad for 'landstrygere', hvilket bevirkede, "at A. K. Jensen fik en meget nærgaaende Behandling fra alle Sider, og de opbragte Tilhørere forlangte, at han skulle undskylde".³⁶⁾

Folkebladets læsere blev naturligvis ikke belemret med slige petitesser. Her var man stolt over sejren, for Jens Jørgensen havde været den farligste modkandidat, som Th. Nielsen overhovedet kunne få.

Mens valget således var en personlig triumf for Th. Nielsen, gik Venstre tilbage på landsplan, hvilket af nogle blev tolket

som et nej til brugen af finanslovsnægtelse som et våben i kampen på rigsdagen.

Regeringen Estrup

Efter det noget mislykkede forsøg med finanslovsnægtelse kørte dele af Venstre en mere moderat kurs, hvor der nærmest blev praktiseret en art lovgivningsstrejke. Den taktik gjorde én Højre-regering mør, og den efterfølgende prøvede at nærme sig Venstre med et forslag om et forsvar, der ikke inkluderede den af Venstre så ilde lidte befæstning rundt om København.

Forsøget mislykkedes, bl.a. fordi Venstre koblede forsvarssagen sammen med et krav om indkomst- og formueskat.

Det blev dog - som vanligt - finansloven, der medførte regeringens fald, idet kun 30 af Venstres 52 folketingsmænd stemte for loven.³⁷⁾

Blandt de 30 var Th. Nielsen, der i slutningen af maj 1875 forklarede sine vælgere i Vejle, hvorfor han havde stemt for finansloven. Den var nemlig ikke så ringe, og "Han var ligefuldt Venstremand" - om end nu af den moderate type.³⁸⁾

Den nye kurs afholdt imidlertid ikke Nielsen fra at fortælle "billige Vittigheder" om ministrene på et møde i Bredsten en uges tid senere.

Kultusminister J. J. A. Worsaae (iøvrigt født og opvokset i Vejle) blev velsignet med følgende salut, da han gerne som retrætepost ville beholde stillingen som direktør for Det oldnordiske museum: "Det var jo ligegyldigt, hvem man fik til at rode i Jorden".

Selv om Th. Nielsen her citerede den

Vilhelm Hertz (1834-1900) var redaktør og ejer af *Vejle Amts Avis* samt ivrig Højremand. (Vejle Byhistoriske Arkiv).

stejle Berg, stod han stadig ved sin moderate kurs. Han ville således gerne støtte et overgangsministerium med både højre- og venstrefolk, men der forregnede man sig.³⁹⁾

Den nye regering, der fremstod den 11. juni 1875, blev nemlig ledet af J. B. S. Estrup, der bestemt ikke ønskede at være imødekommende over for Venstre.

I Vejle mente Folkebladet ligefrem, at det var et kampministerium og en krigserklæring til folketinget⁴⁰⁾, mens redaktør

Udønt Brev

angaaende

Opløsning af det nuværende
Folketing.

Vi Christian den Niende etc. gjøre bitterligt: Da Vi ikke anseer det for forsvarligt længere at udsætte Paabegyndelsen af de nødvendige overordentlige Foranstaltninger til Forsvars Fremme, og da der ikke har kunnet opnaaes Overeensstemmelse mellem Folketinget og Vor Regjering om det hertil sigtende Lovforslag — idet Thinget, foruden at forfatte den nødvendigste og meest paatrængende af de overordentlige Forsvarsforanstaltninger, nemlig Kjøbenhavns Beskyttelse mod Søfiden ved tidsvarende Søforter, har villet gjøre Paabegynden af Forsvarsforanstaltningerne afhængig af det i og for sig uantagelige Wiisfaar, at en disse ubedkommende og under Landets nuværende finantzielle Forhold unødvendig Lov om en ny Siat forud er vedtagen og traadt i Kraft, saa have Vi Allernaadigst besluttet i Genhold til Grundlovens § 22 at opløse Thinget.

Thi erklærer Vi herved det nuværende Folketing for opløst.

Hvorefter alle Bedkommende sig allerunderdanigst have at rette.

Givet paa Vort Slot Amalienborg, den 30te Marts 1876.

Under Vor Kongelige Haand og Segl.

Christian R.

(I. S.)

Estrup.

Bekendtgørelse om opløsningen af folketinget med forårsvalget 1876 til følge. Vejle Amts Avis 31. marts 1876. (Vejle Byhistoriske Arkiv).

Hertz naturligt fandt, at det var et energisk og dådkraftigt ministerium.⁴¹⁾

Det kom hurtigt til kamp, og våbnene var de gammelkendte: forsvarssagen og indkomstskatter. Striden medførte, at Estrup udskrev folketingsvalg i foråret 1876, og i Vejlekredsen kom kampen til at stå mellem Th. Nielsen og kredsens gamle folketingsmand P. F. A. Hamme-

rich, der var blevet opfordret af højrefolk til at stille op påny.

Det træk blev mødt med tilfredshed af venstrekredse, fordi modparten hermed tonedede et rent højreflag og stillede med en modstander, som det ville være en æressag for Venstre at besejre klart.⁴²⁾

Hammerich indledte en længere møderække i kredsen, mens Th. Nielsen skrev flittigt i sin avis. Den intense valgkamp med hovedvægt på landforter, søditto og skatteforhold fik til sidst redaktør Hertz til at skrive, at nu var han ved at være træt af valgkævet - også fordi det medførte, at andet vigtigt stof måtte vige fra avisens spalter, ja,føljetonens læsere havde ligefrem måttet undvære historien en enkelt dag. Alt dette skyldtes naturligvis, at folketinget var "pakfuldt af et krasbørstigt Parti, der med Djævlens Vold og Magt vil til Roret..."⁴³⁾

Dagen efter fandt valget sted. Th. Nielsen havde vinteren igennem været plaget af sygdom, hvorfor han ikke kunne tale så højt, at det kunne høres af alle på Rådhusstorvet. Højrefolkene i forsamlingen drillede ham derfor ved "idelig at raabe 'højere'".

Trods disse stemmeproblemer vandt venstremanden en klar sejr med 1.412 stemmer mod Hammerichs 505.⁴⁴⁾

På landsplan havde Venstre også fremgang, men det blev betonet, at sejren ikke skulle bruges hensynsløst.

En provisorisk finanslov

Efter de dårlige erfaringer fra 1873 med at nedstemme finansloven i folketinget anvendte Venstre en ny taktik i forhand-

lingerne om 1877-78 finansloven. Nu ville man forhandle meget grundigt om enkeltposter i loven og ligefrem give efter på nogle punkter. Prisen for denne samarbejdsvilje skulle være regeringen Estrups afgang, samt at den ny regering ville få nogle venstrefolk på ministertabureterne. Men Estrup havde helt andre planer.

I begyndelsen af april 1877 holdt Th. Nielsen sine vælgere godt underrettet med lange artikler i Vejle Amts Folkeblad. Han var ganske tilfreds med forløbet af forhandlingerne, og især at Venstres forhandlingsvilje havde overrasket de hidsigste blandt højrefolkene. Folketingsmanden erklærede, at "hvad end der sker, saa tage vi det med stor Ro".⁴⁵⁾

Men roen varede kun kort, idet regeringen sendte rigsdagen hjem den 4. april uden at have en gyldig finanslov. 70 af Venstres 74 folketingsmedlemmer erklærede da i kor, at de offentlige forhold var hermed bragt til lovlighedens yderste grænse, og hvis den blev overskredet, bar ministeriet det fulde ansvar.⁴⁶⁾

Det ansvar påtog regeringen sig ved den 12. april at udstede en provisorisk finanslov begrundet i, at folketinget og landstinget ikke havde kunnet enes om en ny finanslov. Loven skulle gælde de bevillinger, som de to ting havde været enige om.

Samtidig fyldte Estrup 52 år, hvilket fik redaktør A. K. Jensen i Folkebladet til at udtrykke et fromt ønske om, at Estrups navn og gerninger ville være overleverede til historiens dom, når den næste fødselsdag oprandt.⁴⁷⁾

Dette stiltfærdige ønske var symptoma-

Kirketorvet med Vejle Amts Folkeblads bygning omkring 1887. (Vejle Byhistoriske Arkiv).

tisk for reaktionen på regeringens noget betænkelige handling.

I Vejle blev der afholdt et møde i Teatersalen med deltagelse af flere politikere fra begge partier. Tilstrømningen var så overvældende, at folk stod på gange og trapper, ja, en del kom slet ikke ind. Pressen skønnede, at ca. 1000 mennesker var mødt frem for at blive orienteret.

Mødet fik en lidt usædvanlig start, idet der blev afholdt kampvalg om ordstyrerposten mellem træskomand T. Nielsen (Venstre) og kæmner Boesen (Højre). Nielsen vandt, og mødet blev gennemført i overraskende god ro og orden - den anspændte situation taget i betragtning.

Højre havde fået folketingsmand Niels

Andersen fra Kertemindekredsen til Vejle med håbet om, at han ville "skyde Nielsen sønder og sammen". Det skete nu ikke, men da højremanden var en rolig og klar debattør, der tilmed ikke var helt tilfreds med regeringen, og da Th. Nielsen også anslog moderate toner, bidrog det til den værdige afvikling af mødet. Til sidst udbragte forsamlingen et jublende hurra for kongen og Det forenede Venstre, "mens et Leve for Estrup omtrent mislykkedes". Således lød det i hvert fald i A. K. Jensens øren, hvorimod kollega Hertz ikke opfangede nogen forskel i hyldesten.⁴⁸⁾

Højrekredsene i byen havde via Grundlovsforeningen taget initiativ til en tillids-

adresse til Estrup som tak, fordi han havde tilbagevist Venstres forfatningsangreb. Efter at deltagerne i Grundlovsforeningens møde havde skrevet under, skulle adressen cirkulere i området, således at flere kunne slutte op om den.

I slutningen af april havde man fået henimod 1000 underskrifter, men Folkebladet gav ikke meget for tallet, da underskriftindsamlingen havde bevæget sig ud i de tilgrænsende valgkredse, ligesom avisen havde opdaget, at en del navne optrådte flere gange på forskellige adresser som en anden slags Tordenskjolds soldater. Det var derfor et sølle resultat, og ikke en fjerdedel af, hvad den samme egn kunne have præsteret med en adresse i modsat retning.⁴⁹⁾

Disse lokale afsløringer hindrede dog ikke Estrup i at sende Grundlovsforeningen en tak for tilliden.

De moderate kredse i Venstre ønskede at få fjernet den provisoriske lov, så folketinget igen kom på banen. I samarbejde med moderate dele af Højre vedtog man den 8. november 1877 en midlertidig finanslov til erstatning af den provisoriske. Derved kunne den stejle del af Venstre hævde, at Estrups provisorie faktisk var blevet legaliseret, hvilket var medvirkende til, at Venstre blev splittet i mange år frem. På tærsklen til 30-året for enevældens ophør kunne vælgerne i Vejle-kredsen konstatere, at deres kreds i løbet af de tre årtier havde udviklet sig til en sikker Venstrekreds, hvor Th. Nielsen sad solidt i folketingsstolen. Det skyldtes bl.a., at han havde bevæget sig i retning af den moderate del af partiet, hvorved han også

fik stemmer fra købstadens vælgere. De følgende år viste, at Nielsen blev Vejle by og opland en god mand bl.a. som følge af hans engagement i den østjyske jernbanekrig.

På landsplan betød Estrups fortsatte styre og modsætningsforhold til folketingsflertallet, at forfatningskampen bølgede videre med visnepolitik, provisoriske finanslove og indsættelse af et gendarmkorps, der bl.a. skulle forhindre nye attentatforsøg på konseilspræsidenten.

Noter:

1. Vigand Rasmussen er lektor ved Rosborg Amtsgymnasium i Vejle. Har skrevet bøger og artikler om lokal- og transporthistoriske emner.
2. *Vejle Amts Folkeblad* (=VAF) 1.2.1886.
3. *Vejle Amts Avis* (=VAA) 23.10.1885.
4. Vagn Nygaard (red.): *På frihedens side*, 1990, s. 60. (=Nygaard).
5. VAA 22.10.1885.
6. *Ibid.*
7. VAF 23. og 26.10.1885.
8. Peder Eg Jensen: *Den almindelige valgret og dens modtagelse i Vejle amt. Vejle Amts årbog*, 1968, s. 68. (=Eg).
9. Claus Bjørn: *Fra reaktion til grundlov. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, 10.1990, s. 341. (=Bjørn).
10. Eg, s. 67.
11. Bjørn, s. 343.
12. J. P. Jensen: *Valgene til Rigsdagen 1848-1915*, 1915, s. 212.
13. V. Elberling: *Rigsdagens medlemmer gennem 100 år, I og II*, 1949-50, bind I, s. 177. (=Elberling).
14. Elberling, II, s. 192.
15. Kr. Hvidt: *Det folkelige gennembrud og dets mænd, Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, 11.1990, s. 149. (=Hvidt).
16. Hvidt, s. 153 f.
17. VAA, 26.5.1866.
18. VAA, 1.6.1866.
19. VAA, 4.6.1866.
20. S. Thorsen: *De danske ministerier 1848-1901*, 1967, s. 302. (=Thorsen).
21. VAA, 12.10.1866.
22. Thorsen, s. 302.
23. VAA, 23.9.1869.
24. Mogens Bendixsen og Ove Pedersen: *Fire herringensere, Herringbogen*, 1993, s. 46. (=Bendixsen).
25. Nygaard, s. 24.
26. Bendixsen, s. 57.
27. Bendixsen, s. 56.
28. VAA, 23.9.1869, og Bendixsen, s. 57.
29. VAA, 6.10.1869.
30. VAA, 26.10.1870.
31. Hvidt, s. 198 f.
32. VAF, 13. og 17.9.1872.
33. Claus Friisberg: *På vej mod et demokrati*. 1975. s. 143. (=Friisberg).
34. VAA, 1.11.1873.
35. VAA, 1.11.1873, og VAF, 11.11.1873.
36. VAA, 13.11.1873.
37. Friisberg, s. 144 f.
38. VAA, 31.5.1875.
39. VAA, 3.6.1875.
40. VAF, 16.6.1875.
41. VAA, 11.6.1875.
42. VAF, 18.4.1976.
43. VAA, 24.4.1976.
44. VAF, 26.4.1976.
45. VAF, 3.4.1977.
46. VAF, 9.4.1977.
47. VAF, 16.4.1977.
48. VAF og VAA, 24.4.1877.
49. VAF, 30.4.1977.

Rasmus Ottesen (1803-1862)

– prædikant og politiker

Af Sven Avnby¹⁾

Avlsbruger, borgerepr. Rasmus Ottesen.

Blandt de privilegier, som skulle medvirke til, at fæstningsbyen Fredericia kunne blive befolket, var trosfrihed. Først ved grundloven af 1849 blev retten til "frit at tænke, tro og tale" sikret enhver borger. Indtil da var Fredericia et fristed for folk,

der ikke bekendte sig til den luthersk-evangeliske tro, og således gav fæstningsbyen da husly for katolske, jødiske og reformerte menigheder. At Fredericia på grund af den givne trosfrihed også kunne tiltrække folk, som egentlig bekendte sig til den luthersk-evangeliske tro, er Rasmus Ottesen, som her skal fortælles om, et eksempel på.

I det øvrige land vogtede kirken nidkært over, at ingen afveg fra den "troens vej", som officielt blev afstukket. I første halvdel af 1800-årene bredte der sig i flere egne af landet en uvilje blandt befolkningen mod kirkens forkyndelse. Blandt andet syntes mange, at præsterne var for rationalistiske i deres forkyndelse. Det blev sagt, at præsterne talte mere om den rette måde at dyrke kartofler på end om, hvordan man blev frelst fra fortabelsen.

Rundt omkring i landet samledes man i de såkaldte "gudelige forsamlinger", hvor man bekræftede hinanden i den rette tro. Også før i tiden var dette forekommet og havde givet anledning til en kgl.

forordning af 13. januar 1741, hvori det bl.a. hedder:

“For at forekomme uorden må forsamlingen ikkun bestå af få personer, mandfolk med mandfolk, kvinder med kvinder (disse sidste aldrig uden direktion af en gejstlig), hvilken i al stilhed må samles, uden nogen slags æden og drikken, og ved lys dag. - Præsten skal tilkendegives stedet og tiden, hvor og når forsamlingerne skal holdes, da han ikke alene har frihed, men er endog alvorlig befalet at have nøje indseende med disse og ofte indfinde sig der. - Ingen gudelig forsamling må anstilles under åben himmel. - Ingen, som ikke selv har grund i Guds ord, må i bemeldte forsamlinger prædike og forklare Guds ord ved vidtløftig tale. Dog er det enhver tilladt, når det behøves, med få ord at sige sin mening om de ting, der forhandles om. Ingen må rejse omkring alene eller med følgeskab, fra sted til andet, under navn af at styrke og opvække andre og dertil anstille samlinger. Dog er det uforment, at den ene kan besøge den anden, privat opbygges med hverandre, men uden anhang eller forsamlinger”.

Denne forordning gav præsterne et godt våben i hænde i deres kamp mod “de gudelige” eller “de vakte”, som man kaldte dem, der deltog i den åndelige vækkelsesbevægelse. Det var især ikke-akademikere og navnlig folk af bondestand, der samledes på denne måde, og bondesønnen Rasmus Ottesen var en af forgrundsfigurerne i bevægelsen.

Rasmus Ottesen blev født den 19. april 1803 som den yngste af 7 søskende. Fade-

ren havde fæstet et lille hus med 3½ td. land. Stedet hørte under Torpegård i Tarup, der ligger i Allerup sogn på Fyn, lidt sydøst for Odense. Rasmus kom ud at tjene hos en bonde i byen, da han var 13 år gammel. Et par år efter kom han hjem igen for at forberedes til sin konfirmation, der fandt sted i pinsen 1818. Efter konfirmationen blev han fæstet hos en anden bonde i byen. Imidlertid må sognepræsten i Allerup, pastor Hvalsøe, have fået et særdeles godt indtryk af den unge Rasmus, for allerede året efter - i 1819 - ønskede præsten at få ham i sin tjeneste, og Rasmus tog med glæde mod tilbuddet.

Han tjente hos pastor Hvalsøe i 3 år og kom så i 1822 igen til en gårdmand. Her var han kun kort tid, for allerede den 15. juni 1822, da han var beskæftiget med brøndgravning, var han så uheldig at få sit højre knæ knust af en sten. For Rasmus var der ingen anden udvej end at tage hjem til sine gamle forældre, der de næste tre år måtte pleje og passe ham, idet han selv næsten var ude af stand til at fortjene det mindste.

Allerede mens han tjente hos pastor Hvalsøe, havde Rasmus Ottesen interesseret sig for det gudelige forsamlingsliv, der rørte sig på Kerteminde-egnen og ned mod Nyborg-egnen. Søndag den 21. december 1823 så han sig i stand til at tage en tur til Kerteminde sammen med 14-15 andre troende fra Allerup og Davinde sogne. De ville besøge trosfæller i Drigsted sogn vest for Kerteminde, og på vejen dertil tog de ind til købmand Larsen i Kerteminde for at besørge nogle indkøb til den forestående jul. På tilbagevejen tog de

igen ind til købmanden for at få varerne med hjem. Købmand Larsen hørte også til forsamlingsfolket, og det gik da såden, at der sent på aftenen blev holdt et lille venemøde i købmandens stue. Man sang nogle salmer, og derefter holdt Christen Madsen fra Drigstrup en bønneandagt. Midt under andagten går døren op, og ind træder nogle politibetjente fra Kerteminde. De foretager en optælling af de tilstædeværende - ca. 20 personer inklusive husets folk - og går så igen. Forsamlingen sluttede andagten, sang igen et par salmer og førte lidt samtale. Man var i færd med at bryde op, da betjentene igen viste sig i døren. De forlangte at se den bog, som Christen Madsen havde læst op af, men fik til svar, at Christen Madsen ikke havde benyttet anden bog end den almindelige "Evangelisk kristelige Salmebog", som lå fremme. Betjentene var af en anden mening, "det var ingen salmebog, han læste op af, det kunne vi nok høre". Det havde de for så vidt ret i, som Christen Madsen havde bedt en bøn, som han selv havde formuleret. På bordet lå også Herman Franckes Håndpostil, som husets folk havde benyttet tidligere på aftenen, inden de fremmede kom. Betjentene skrev bogens titel op, hvorefter de forlod huset, og kort efter rejste de fremmede hjem.

Kort efter blev der anlagt sag mod købmand Larsen. Anklageren forlangte ham dømt til 1 års forbedringshus for at have holdt forsamling i strid med forordningen af 13. januar 1741. Ved dommen, som blev afsagt hen på året 1825, blev Larsen dog frikendt mod at betale sagens omkostninger.

Rasmus Ottesen var stadig plaget af det dårlige knæ, men - som han selv har udtalt - så blev han "ved forsynets styrelse og en duelig læges hjælp" så restitueret, at han kunne tage del i forsamlingerne, hvor han snart blev kendt som en dygtig ordfører, der vakte beundring ved sin veltalenhed. En måneds tid efter, at han havde deltaget i mødet i Kerteminde, blev han indstævnet for retten for at have holdt gudelige forsamlinger i Ellinge sogn. I alt 10 personer fra sognet blev indkaldt for retten, der var sat i Ellinge kro. Rasmus Ottesen og hans medskyldige blev både ved underretten og overretten dømt til at betale en række pengebøder. Sagen vakte opmærksomhed ud over landet og bidrog til, at kravet om større åndsfrihed bredte sig.

Rasmus Ottesen udviklede sig stærkt i disse år. Han var velbegavet og gjorde sig bemærket både i tale og skrift. Han opsøgte flere gange guvernøren på Fyn, Prins Christian - den senere Christian 8. - for at tale sine trosfællers sag, og i anledning af sin retssag var han også i København, hvor han gjorde bekendtskab med flere åndsvakte folk, deriblandt en pastor Holm, der i 1827 blev kaldet til præst på Holsteinborg og i Venslev i Sydvest-Sjælland. Den 4. marts 1825 udgav Ottesen et skrift, som han kaldte: "Mine Tanker i enkelte Ting fremsatte paa det enfoldigste". Han kritiserede heri visse herrnhutiske meninger, som nogle af forsamlingsfolket delte, men som han anså for falske. I øvrigt beskæftiger han sig i skriftet med troen, dåben, nadveren, den naturlige fornuft, den frie vilje og kærlighed eller gode gerninger.

Hen på året 1825 tillod hans helbred ham at tage plads som avlskarl i Kerteminde hos en enkemadam Bruun, der også hørte til trosfællerne. Her var han indtil foråret 1829, da han på grund af sine gamle forældres svaghed måtte forlade sin gode plads for at tage hjem og hjælpe til. "Dette er jeg meget godt fornøjet med", skrev han, "thi de har hjulpet mig, da jeg ikke kunne hjælpe mig selv". Han skulle nu som fæstehusmand for sin fader gå på hovararbejde. Disse hovarbejdsdage under tvang kunne han dårligt forlige sig med, og den 30. maj 1829 skrev han et brev til Prins Christian, hvem han beder om hjælp til at overtage enten en fæstegård eller en anden, fri landejendom. "Avlsdriften står mig i hovedet", skriver han, "og dertil kommer, at jeg endnu ser, at vort gode land Fyn bliver på sine steder dårligt drevet. Jeg havde derfor stor lyst til at gøre mit til, at agerdyrkning tillige med andre kunster kunne forbedres".

Hvad Prinsen har svaret, vides ikke, men Rasmus Ottesen opnåede ikke at få en gård på Fyn. Sidst på året 1829 lykkedes det ham derimod at få en fæstegård under Holsteinborg Gods i Sorø amt, hvor han et par år tidligere havde været på besøg. Han havde hørt, at pastor Holm, som han jo havde truffet i København, var forflyttet til Holsteinborg og Venslev. Ottesen var taget derover for at besøge og høre Holm, som han var kommet til at sætte stor pris på. Holm gav ham en venlig modtagelse, og Ottesen nød også den ære at komme til at tale med greven, F. A. Holstein, der syntes

godt om "denne levende, troende og ivrige bondekarl". Til lærer i Venslev havde greven kaldet en Rasmus Sørensen, som Ottesen ved samme lejlighed blev kendt med, og som var meget interesseret i at høre, hvad Ottesen kunne fortælle om forsamlingsbevægelsen på Fyn.

Da nu forsøget med at få en gård på Fyn ikke var lykkedes, tænkte Ottesen, at Holsteinborg - med en kristelig greve, en kristelig præst og en kristelig lærer - måtte være et godt sted at være. Han indfandt sig igen derovre og blev modtaget med åbne arme, ja, fik endda af greven en gård i fæste på meget rimelige vilkår. Gården lå endda i selve Venslev, hvor han kunne pleje omgang med pastor Holm og lærer Rasmus Sørensen, som han kom godt ud af det med. Sine gamle forældre tog Ottesen med sig til Venslev for at kunne tage sig af dem i deres alderdom.

En dag henvendte pastor Holm sig til Rasmus Ottesen og spurgte, om han ikke fra sin tid på Fyn kendte et godt, kristeligt menneske, der ville være tjenestekarl hos præsten. Det fik Ottesen bragt i stand, og en dag kom denne karl over til ham. Det var søndagen før jul i 1829, og med sig havde karlen to mænd, som han havde lært at kende i Bissrup. I sit hjem holdt Ottesen daglig bøn, og om søndagen samledes husets folk til et andagtsmøde, når man var kommet hjem fra gudstjenesten i kirken. De tre gæster overværede denne søndags husandagt, og således blev det første forsamlingsmøde holdt på Ottesens gård - kun fem uger efter at han var kommet til Venslev.

Den næste søndag kom de tre gæster

igen, og med sig havde de to andre mænd fra Bisserup. Rasmus Ottesens nabo med familie indfandt sig også - og alle deltog i Ottesens andagtsmøde. Møderne blev herefter holdt hver søndag, men sådan, at man skiftevis samledes i Venslev og i Bisserup.

Det var begyndelsen til de gudelige forsamlinger på Sjælland, og alt forløb i fred indtil 2. påskedag 1830. Den dag blev mødet holdt i Bisserup hos en af vennerne. Han var syg og sengeliggende og havde derfor bedt om, at man samledes hos ham, så han kunne deltage i mødet. Efter at Ottesen havde læst op af evangeliet og postillen, holdt han en tale, der handlede om at søge Herren ved nadverbordet. For denne tale blev han af grevskabets læge anmeldt til provsten, og greven kaldte Ottesen til sig og bad ham om at være forsigtig, da han jo før havde været under tiltale for gudelige forsamlinger. Ottesen mente ikke, at øvrigheden ville gøre de kristelige noget, med mindre den blev opfordret hertil af præsterne. "For resten", sagde han, "taler vi vel Guds ord til hverandres vækkelse og opbyggelse, men Luthers postil er dog egentlig taleren og præsten i vore forsamlinger". Klagen til provsten hørte Ottesen ikke mere til.

I foråret 1831 var der bryllupsfest i Venslev. En af de vakte, Anders Frederiksen, blev gift med en fynsk pige, og ti trosfæller fra Fyn deltog i brylluppet, som stod i brudgommens hus. Det var søndagen efter pinse, og efter kirkegangen henvendte pastor Holm sig til Ottesen og bad ham indstændigt om at sørge for, at

der ved festen ikke blev holdt taler eller lange bønner. "Men syng", sagde han, "det må I, så meget I vil, det skal ingen forbyde". Ottesen informerede gæsterne om præstens henstilling, men som festen skred frem, glemte man præstens advarsel, og festen forløb som en vellykket gudelig forsamling.

Efter festen blev Rasmus Sørensen og R. Ottesen enige om, at de for fremtiden ville anmelde planlagte forsamlinger for præsten, sådan som forordningen af 1741 påbød. "Lad så hvem, der vil, komme og gøre indsigelse", sagde Rasmus Sørensen. Den 4. juni 1831 indgav de i forening følgende anmeldelse til pastor Holm:

"Ifølge forordningen af 1741 angående de private gudelige forsamlinger tilkendegive vi undertegnede herved Deres Velærværdighed, at vi hver søndag eftermiddag efter kirketjenestens slutning agter i vore huse at holde gudelig læsning og samtale af den hellige skrift og andre gudelige bøger til opbyggelse for os selv, vore hustyende og andre vore kristeligsindede bekendter, som deri begærer at deltage med os. Og sker det da i den orden og omgang, at når der i Venslev Kirke er førstegudstjeneste, holdes denne læsning i R. Ottesens hus, og når der er sidstgudstjeneste, da i Rasmus Sørensens hus. Vi udbede os ærbødigst Ders Velærværdigheds skriftlige tilståelse for, at dette er Dem tilkendegivet".

Venslev, den 4. juni 1831.

Rasmus Sørensen. Rasmus Ottesen.

Herefter blev forsamlingerne på grevskabet Holsteinborg altså ganske lovformelige. Når R. Sørensen deltog, sang man først en salme, så holdtes der en kort bøn, og derefter oplæste Sørensen et kapitel af bibelen, som han udlagde kort og enfoldigt. Så var der samtale om det læste, hvor ordet altså var frit, og Rasmus Sørensen sluttede med en bøn. Derefter læste Rasmus Ottesen søndagsprædikenen af Luthers Huspostil, sådan som det var skik på Fyn; så bad han en bøn, og man sluttede med en salme. Det var oftest Brorsons Salmer (udgivet af pastor Holm), der blev benyttet. Når lærer Sørensen ikke var tilstede, udgik bibel-læsningen.

Disse gudelige forsamlinger, som R. Sørensen og R. Ottesen ledede, vakte opmærksomhed viden om. I 1834 bragte således "Nordisk Kirke-Tidende" følgende omtale, skrevet af magister Jakob Kristian Lindberg:

"Skolelærer R. Sørensen og gårdmand R. Ottesen har unægtelig stor nidkærhed for den kristelige tro efter Luthers lære-form og en sådan kundskab i Guds ord, at man vel må kalde dem danske teologer. Jeg ved nok, at denne benævnelse slet ikke smager vore teologiske studenter; dér synes de absolut, de må være ganske anderledes karle end en skolemester og en bondemand, men det er deres ulykke, når de med sådanne indbildninger kommer ud på landet og støder på skriftkloge bønder og beskæmmes straks ved første møde. - Og når grev Holstein påstår, at de forsamlinger, hvori der læses, er gode, men at de må forkastes, hvori der tales,

det vil sige, hvor bønder prædike, da vil jeg ikke sønderlig strides med ham; både fordi jeg omtrent er af hans mening, og fordi de forsamlinger, jeg har lært at kende mellem bønderne, virkelig er indrettet således, at der læses i dem af Luthers Huspostil, og det frie ord, som dertil knyttes af den bonde, der læser, slet ikke kan kaldes en prædiken eller give sig ud for at være det. Efter hvad jeg med egne øren har hørt i en stor forsamling på Holsteinborg-egnen, må jeg erklære dette højt og frit for verden, og jeg må føje til på sandheds vegne, at det var sunde og betænksomme ord, som bondemanden Rasmus Ottesen talte i anledning af Luthers prædiken.

Ville man - om man kunne - formene sådanne bondemænd i at føje deres bemærkninger til, hvad de læser, for at gøre det læste mere tydeligt og indtrængende for dem, som høre, da ville man kun tage livet af forsamlingerne, og når det er borte, da er de naturligvis ikke en pipe tobak værd og kan ikke længere have noget tiltrækkende for levende kristne, men ville kun alene besøges af nogle dødbidere, som troede, de dér kunne sove sig ind i himlen".

Rasmus Ottesens fader døde i sommeren 1830, og hen på efteråret giftede den nu 27-årige Rasmus Ottesen sig med pigen Ane Kristine Andersdatter, der var på samme alder som han og født i Revninge på Fyn. Hun døde imidlertid efter kun 17 måneders ægteskab, efterladende sig en søn, der var 5 måneder gammel ved moderens død, og som selv kun blev 7 år.

Ottesen nåede ved flid og dygtighed at blive en ret velstående fæstegårdmand, og efter 4 år som enkemand giftede han sig igen i november 1835. Hans anden kone hed Christiane Sybille Hvalsøe, og hun var datter af pastor Hvalsøe i Allerup, hos hvem Ottesen fra 1819 til 1822 jo havde tjent som karl. Præstedatteren havde ikke glemt den lyse husmandssøn, der i hendes barndomsdage havde været på præstegården, og i Ottesens enkemandsdage knyttedes nu igen forbindelsen. Kun modstræbende gik præstefolkene med til, at deres datter giftede sig under sin stand. Rasmus Ottesen var jo kun en simpel fæstebonde - og tilmed en husmandssøn! Det unge par fik dog sat deres vilje igennem, hvad følgende to breve fra Rasmus Ottesen til Christiane Hvalsøe viser:

(Sommeren 1835)

Min hjertens allerkæreste Christiane!

Jeg kan ikke længere bide med at skrive dig til og lade dig vide, hvorledes det går mig, siden jeg er kommen hjem, og da kan jeg nu fortælle dig, at Jacob har været herude hos mig og set alting, og han lod til at være ganske godt fornøjet med det hele på det nær, at han vidste, der ville blive megen snak, fordi hans søster skulle giftes med en bonde. Thi uden opfordring tilstod han, at han ikke havde andet at klage på mig. Jeg svarede ham, at det dog ikke ville vare længe med den snak, og at det derfor var bedst, at når de nu begyndte at snakke om det, jeg så fik dig lige på engang, thi så ville snakken også få ende på engang. Jeg sagde ham tillige, at

jeg undredes slet ikke på, at han just ikke holdt af det parti, thi det havde jeg heller aldrig tænkt; men han måtte dog nu undskylde, at det var således; thi jeg kunne sige ham, at det netop ikke var et forskelligt parti, men just to, som var lige ens i gemyt og sind, og det kærlighedens bånd, som var imellem os, det tilsidesatte al forskel på stand og rang. Han sagde da også, at han slet ikke ville sætte sig derimod; thi det, tilstod han, kunne ikke hjælpe herudi. Jeg var meget enig med ham, at det heller ikke kunne. Han slog tillige på, at han helst ville have, at vi fik en ejendoms gård. Jeg sagde, at de måtte nu for mig gøre med os, hvad de ville, undtagen formene os at komme sammen; dette ene måtte de tilgive os, så ville vi tilgive dem alt andet.

Nu kan jeg dog ikke nægte, at jeg længes meget efter at høre fra Jer derhjemme; thi nu ved jeg hverken, om jeg skal blive eller ikke; og jeg har meget arbejde for, som giver bekostning, og det mindste at koste var jo det bedste, hvis jeg skulle rejse herfra; men det vil snart komme til en bestemmelse. Nu kommer Jacob jo snart hjem, han mente at rejse sidste juli eller første august. Jeg ved, du forsømmer det ikke, men lader mig vide så snart der er lidt nyt, thi mere urolig har jeg næppe været nogensinde som just i denne tid, og mere længselsfuld efter dig har jeg heller aldrig været, og jeg håber dog også, at det snart skal ske, at vi skal blive forenet til eet. Lad os nu bede den kære Gud, som har alle hjerter i sin hånd, at han vil vie dem tilsammen efter sin gode vilje, så går det altså godt for os både til liv og sjæl.

Jeg beder nu at hilse den gode, gamle fader og takke ham for sin forstand og besindighed, som han brugte i denne sag, og jeg håber også, du tør hilse din kære, gode moder, det er jo dog en overmåde god kone, og vi må dog ikke tage hende det ilde op, om hun just ikke straks kunne finde sig i dette; thi det var jo noget uventende. Og dog er det jo alene den hellige ægteskabelige kærlighed, som ikke gør forskel på stand, og denne kærlighed kan hun jo da ikke så godt se hos os, som vi selv kan; ellers ville hun vist aldrig have det mindste derimod; hun vil vist også snart finde, at det er i sin skønneste orden.

Vær du nu imidlertid ved godt mod. Jeg håber, at hvad du må døje, er tålelig, og er der lidt hårdhed, så bed den god Gud om tålmodighed. Vi er jo da begge to vis på, at det er den rette kærlighed i guds-frygt og ikke kødelig lyst, der har sammenbunden os, og derfor vil vor Herre også nok gøre en god ende på det. Herrens fred være med dig.

Din allerkæreste

R. Ottesen

Vensløv, den 4. oktober 1835.

Dit meget kærkomne og elskelige brev har jeg imod taget, efter at jeg med stor længsel havde ventet det nogle dage, og ser deraf, at jeg skal over at vies til dig af din gode, gamle fader, hvilket jeg nu også synes er så herlig; thi ved det, at han selv vier os, hæves jo alt, hvad folk kunne tænke og tale om, at du giftede dig tvært

imod dine forældres vilje; ja, jeg synes, det er overmåde rart for mig, at få din fader til at vie mig til dig. Jeg elsker ham overmåde meget; thi jeg har funden et rettænkende faderhjerter i ham i denne sag, som jeg ikke kan andet end beundre, for du kan tro, at jeg var elendig, da jeg den aften var i præstegården. Men jeg må udråbe: Herren har gjort alting vel. Jeg håber dog også, at din kære moder er ikke så meget vred på mig; jeg håber dog, at det går nogenlunde an, når jeg kommer derind. Jeg er meget undselig ved at komme der, men måske det kan gå meget bedre, end jeg kan tro. Vor Herre, som altid har hjulpen mig, vil vist ikke glemme mig på den dag, som jeg så tit har bedt ham om at komme.

Jeg har nu købt mig tøj til en køn kjole eller frakke; men vil du sige mig, hvordan den hat skal være, jeg skal have. De løber nu her, hvem der er en smule på det, med disse silkehatte; dem kan vi købe for 2 rd. á 2 rd. 4 sk., men de er vist ikke ret varige, men uldhat vil ikke heller passe så godt til frakken; thi den vil blive temmelig køn. Det kan vel nok gå an, jeg har et par korte støvler på, for de er endnu ikke syet; derfor kan de blive, hvordan de skal være. Jeg var tilfreds, jeg kunne tale med dig; men den tid når vi da med Guds hjælp nok. Vil du sige mig, hvad tørklæde, jeg skal have på, jeg ved hverken, det skal være hvidt eller sort. Jeg har aldrig haft noget sort, og til en sort vest var det vel også bedst med et hvidt tørklæde. Dog alt det kommer vi nok ud af.

Herren hjælpe os og give os kraft på sjæl og legem, at vi kunne tjene ham i hel-

lighed og retfærdighed alle vore levedage, så at hans nåde og velsignelse måtte følge os, hvor vi går og står, at vi kunne elske hverandre i hans kærlighed som Christus og menigheden.

Far nu vel i Guds fred, indtil vi ses, det ønsker

din kære
Rasmus Ottesen

Rasmus fik altså sin Christiane Sybille, men måtte - med grevens tilladelse - føje præstefamilien i at afstå fæstegården i Venslev og i stedet købe en selvejergård i Hyllested, som de nygifte overtog i april 1836.

Dette andet ægteskab kom ulykkeligvis til at vare i endnu kortere tid end Ottesens første. Kun 11 måneder efter vielsen mistede han sin anden kone, der døde i barselseng tilligemed barnet.

Peter Rørdam, en yngre broder til pastor H. C. Rørdam, der virkede som sognepræst ved Sct. Michaelis Kirke i Fredericia i årene 1840-50, og som selv senere blev præst i Mern og Lyngby, var i sommeren 1837 på rejse i Sorø amt. Her traf han også Rasmus Ottesen på gården i Hyllested og har i sin dagbog bl.a. anført følgende:

“Rasmus Ottesen er smuk, veltalende, forstandig, fuld af vittighed, har store, blå øjne og brunt hår, som falder godt omkring det runde hoved. Han er anden gang enkemand, skønt kun 34 år; sidste gang var han gift med en præstedatter, hvad der gjorde, at han fik sin gård indrettet mere smagfuldt og sine blå klæder

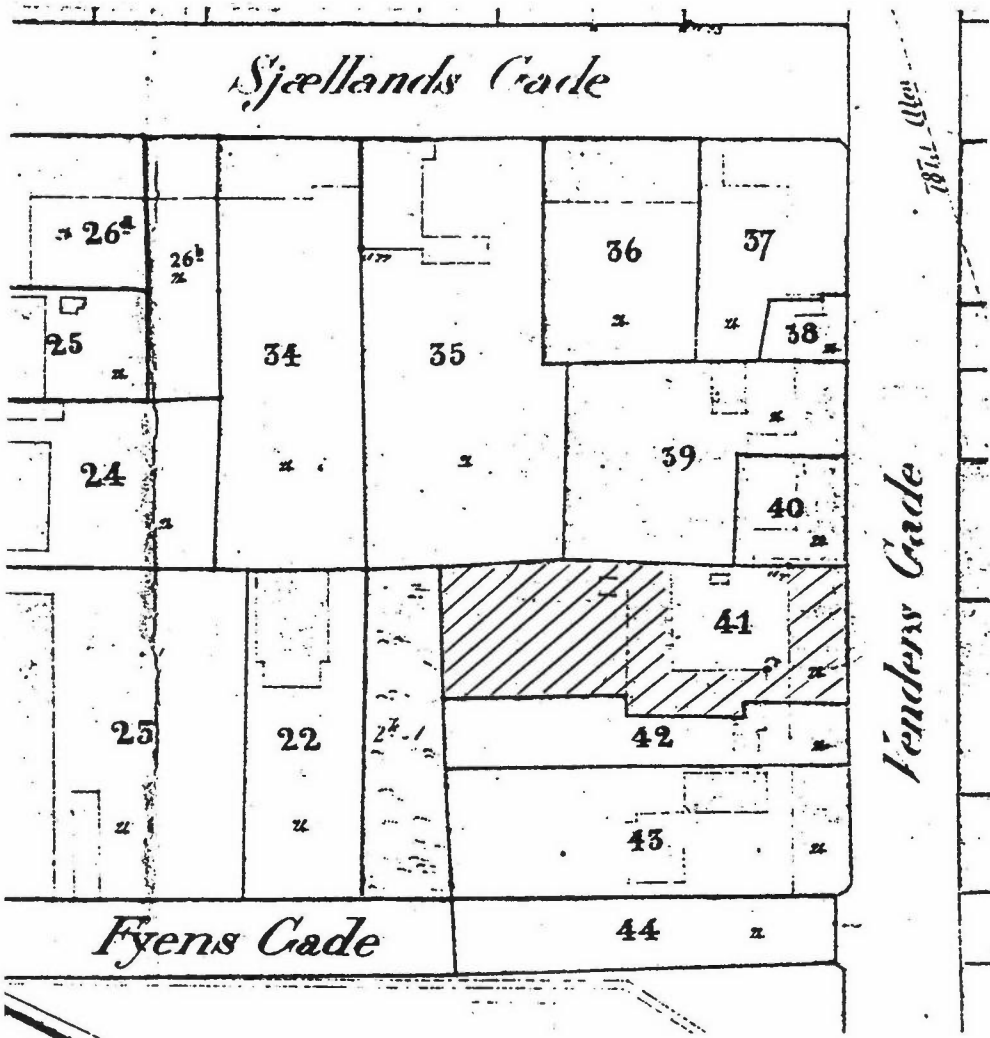
finere og mere ziirlig end alle de øvrige bønder - skønt snittet er, som bønderne bruger det - så at han også i det ydre forråder en højere gang”.

For at kunne købe gård, således som præstefamilien havde ønsket, havde Ottesen måttet optage et lån hos sin afdøde kones familie, og for at kunne betale gælden måtte Ottesen sælge gården. Det lykkedes først efter 3 års forløb, og Ottesen købte et lille husmandssted i Tingjellinge. Det var på 20 td. land og havde ikke været beboet i 10 år, så der var noget at gå i gang med.

Han giftede sig nu - den 29. oktober 1839 - for tredje gang. Den udkårne var Marie Nielsdatter fra Fyrendal. Hun var født i 1817, var altså 14 år yngre end Rasmus Ottesen, som hun havde været i huset hos i de sidste 10 år.

Ved denne tid formulerer Rasmus Sørensen en såkaldt petition, et bønsskrift, om sognebåndsløsning og løsning fra skolebåndet. Den blev stilet som en fuldmagt til magister Lindberg, som på underskrivernes vegne skulle forebringe den for kongen. Rasmus Sørensen forudså, at man ville få afslag på det fremsatte ønske, og det kunne da blive den afgørende anledning for forsamlingsfolket til at udtræde af statskirken, danne en fri sekt og selv uddanne lærere.

Til at hjælpe sig med at indsamle underskrifterne havde Rasmus Sørensen - som han skrev - “tvende medarbejdere, som hver for sig var hans mestre i talent, hurtig fatning og talefærdighed”, nemlig Rasmus Ottesen og en guldsmed og gra-

Her ses beliggenheden af den gård, Rasmus Ottesen erhvervede sig i Fredericia. Det er det skraverede areal, der havde grundnummer 510 b – senere matr. nr. 41 og husnummer 40.

Ifølge "Brandtaxation Fredericia Kjøbstad 1827-36" og "Opmaalingssprotokol ang. Bygningsafgiften 1850" bestod bebyggelsen af et forhus på 12 fag og en sidelænge mod nord på 15 fag, begge bygninger indrettet til beboelse. Desuden en tværbygning mod vest på 5 fag, indrettet til lade, samt et halotag mod syd til brænde.

Bygningerne var opført i egebindingsværk med murtavl og tagene var tækket med tegl.

Bebyggelsen i dag er af nyere dato.

vør P. Mønster. De rejste omkring på Fyn, medens Peter Larsen Skræppenborg - en anden af bevægelsens frontkæmpere - tog sig af indsamlingen af underskrifter i Jylland. Samtidig samlede man også bidrag ind til betaling af en mulkt, som Lindberg var blevet idømt ved en tidligere lejlighed.

Petitionen, som fik tilslutning fra ca. 600 tilhængere, lod Lindberg imidlertid blive liggende hos sig selv uden at bringe den til kongen. Først ved et andragende til stænderne i september 1838 anfører Lindberg den.

Den vækkelsesbevægelse, som Ottesen og Rasmus Sørensen havde givet stødet til i Sorø amt, greb stærkt om sig i disse år. Biskoppen over Sjællands stift, Jakob P. Mynster (1775-1854), omtalte spottende Sydvestsjælland som "det hellige land". Han var yderst intolerant mod enhver afvigelse fra de statskirkelige meninger. Således holdt han på, at der over for baptisterne, der ikke anerkendte barnedåben, skulle gås frem med bøder og fængsel. Denne stejle holdning æggede til modstand, og blandt de fremmeste her var Rasmus Sørensen. Biskop Mynster havde fremsat et forslag til et nyt kirkeritual og en ny alterbog. Dette forslag vakte stor modvilje blandt forsamlingsfolket, og Rasmus Sørensen besluttede at samle protest-underskrifter mod det. Det lykkedes at indsamle 2-3.000 underskrifter, og Rasmus Ottesen var med i dette arbejde, for hvilket han i 1840 blev tiltalt ved underretten og idømt en bøde på 50 rdl. Samme år blev han også tiltalt ved retten for en indsamling til nødlidende luthera-

ner i Schlesien. Denne sag blev dog hævet, da det blev oplyst, at et blad, der udkom under censur, havde anbefalet indsamlingen og endog optaget en taksigelse for de indkomne bidrag.

Den gældende religionsfrihed i Fredericia lokkede ham da til at slå sig ned her. Han købte i 1841 et forfaldent sted, som han gik i gang med at opbygge. Det var beliggende på den vestlige side af Vendersgade mellem Sjællandsgade og Fynsgade med husnummer 510b, i dag matr. nr. 41 og hus nr. 40.

Ottesen tilbød en af trosfællerne, J. A. Hansen, at han og hans familie kunne få fri huslejlighed hos sig i Fredericia og fri rejse derover, hvis de ville flytte med ham. Hansen tog med glæde mod det gavmilde tilbud og indfandt sig i august 1841 med familie og ejendele hos Ottesen i Vendersgade.

Jens Anders Hansen (1806-1877) var skomager ligesom sin fader, hvis forretning i Rudkøbing han overtog sidst i 1820'erne. Fra 1834 ernærede han sig desuden som organist og stadsmusikant, indtil han i 1838 flyttede til Slagelse. Han havde tidligt interesseret sig for den polemik, som Grundtvigs fremtræden havde forårsaget, og havde selv ytret sig i debatten. I Slagelse sluttede han sig til dem, der forgæves ansøgte om at måtte løse sognebånd, og skrev i den anledning flere artikler i "Nordisk Kirketidende". Han blev snart en god ven af Rasmus Ottesen og Rasmus Sørensen, og da han fortalte dem, at hans mål var at blive folkeskolelærer, tilbød Ottesen at ville forsørge ham og hans familie, medens han privat forbe-

redte sig til eksamen. Men da Hansen i 1840 søgte kancelliet om tilladelse til at gå op som privatist, fik han afslag, hvorefter han altså tog ophold hos Ottesen i Fredericia.

Allerede året efter opgav han skomageriet og flyttede til København, hvor han sammen med Rasmus Sørensen udgav ugeskriftet "Almuevennen", som han fra 1843 redigerede alene. Bladet, som i 1853 var blevet dagblad, lod han i 1856 gå op i "Morgenbladet", som han udgav indtil 1872. Han blev medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og sad i folketinget indtil sin død i juni 1877.

I sine erindringer skriver J. A. Hansen, at han under sit ophold i Fredericia sammen med Ottesen kom meget sammen med sognepræsten ved Sct. Michaelis kirke, dr. theol. Hans Rørdam, der nærmest følte tilknytning til den tids grundtvigianisme og tog afstand fra den rationalistiske forkyndelse. Han så også med en vis sympati på forsamlingsfolket. "Han hørte stadig med stor interesse", skriver J. A. Hansen, "på den frie bedømmelse og knusende kritik af de statskirkelige tilstande her i landet på den tid, som R. Ottesen fremsatte og som diskuteredes". I reglen var Rørdam og Hansen mest enige. "Disse sammenkomster tiltalte os mere og mere", siger J. A. Hansen, "så at vi sædvanligvis besøgte Rørdam en aften om ugen, og udeblev vi, sendte præsten bud efter os".

I sit ægteskab med Marie Nielsdatter fik Ottesen 4 børn: en pige - som fødtes og døde 1840 og kun blev 8 dage gammel - og tre sønner, Niels Christian, Otto Adri-

an og Gustav Ottesen. Den ældste af sønnerne blev inspektør på Kysthospitalet på Røsnæs, og den yngste blev en kendt læge i København. Niels Christian fødtes i oktober 1841, og på Ottesens forlangende foretog pastor Rørdam dåben ved neddyppelse efter først at have indhentet kancelliets tilladelse hertil. Det foregik i hjemmet, og Rørdam fik også lov til - efter Ottesens ønske - at forvalte nadveren for Ottesen og hans hustru ved brødets brydelse.

R. Ottesen blev en agtet borger i Fredericia. Allerede i 1842 - altså året efter sin ankomst - blev han valgt ind i byrådet, og i 1847 blev han valgt som suppleant i Viborg stænderforsamling. Året efter prøvede han at blive valgt ind i den grundlovgivende rigsforsamling. Hans valgtale i Fredericia den 5. oktober 1848 skal her gengives efter hans eget manuskript:

"Når jeg betræder tribunen, da er det ikke for at fremkomme med en vidtløftig udvikling af statsvidenskab, hvortil jeg ikke anser mig dygtig, men det er især for efter bedste evne at modarbejde den mening, at den tilkommende rigsforsamlings medlemmer bør ene være videnskabelige dannede mænd, hvilken mening jeg aldrig har kunnet dele og ved, at der er flere i denne forsamling, som er enig med mig deri. Det, hvormed jeg begrundet min mening, er nemlig følgende: Når vi betragter Danmarks friheds udvikling i forhold til andre lande, ser vi i de fleste tilfælde en skærende modsætning, idet at når en friere forfatning skulle indtræde, så er det de fleste steder sket ved en fryg-

telig rivning imellem partier, hvorved i almindelighed borgerblod er flydt, og af dette borgerblod er almindelig opvokset anarkistiske og kommunistiske ideer, som har gjort det næsten umuligt at få tilvejebragt en forfatning, hvorved et lands vel kunne sikres, fordi den ene yderlighed dannede en modsat yderlighed, som gjorde det vanskeligt at træffe den gyldne middelvej, således at både folkets og kronens rettigheder blev respekterede.

I Danmark, vort elskede fædreland, er derimod friheds-udviklingen ganske anderledes fremkommen. Folket ønskede en fri udvikling af samfundsforholdene. Kongen hørte det, kongen gav os den frihed, vi ønskede, ja, jeg kan sige: mere. Kongen gav os mer, end mange af statsborgerne ønskede. Her i vort elskede fædreland er efter min mening forholdet således som intet andet steds i verden. Her står en konge stærk ved sit folk, her lever et folk, stolt af sin konge. Her er notorisk konstitutionelt monarki, skønt vi ingen forfatningslov ejer. Her er allerede ytringsfrihed og forsamlingsfrihed. Her står allerede forskellige af kongen valgte ministre, som bærer ansvaret lige overfor både konge og folk, som i indre ro kan hense og gøre udkast til en forfatningslov, som skal forelægges de af folket og kongen valgte mænd til nærmere drøftelse og antagelse.

Skulle der under disse omstændigheder være fare for, at et antal næringsdrivende borgere såvel af købstaden som af landboklassen blev repræsenterede fra deres egen midte? Var det ikke meget mere ønskeligt, at da valgloven er bygget

på en så bred basis, at næsten alle selvstændige mænd er valgbare, at også alle samfundsklasser i virkeligheden var med at distribuere enhver paragraf i loven, da det efter min mening er meget rigtig, at den del af befolkningen, som ved fysiske midler bærer staten, og som i staten besidder de fysiske kræfter, at de ikke skal nøjes med indirekte at være med at antage denne lov, hvorpå Danmarks fremtid, næst Gud, beror. Nu er der vel mange, selv her i denne forsamling, som ville mene, at disse, som de mere frie fysiske skabninger ikke er selv tjent med at repræsentere sig selv, men det ville dog være for ydmygende at mene, at iblandt omtrent 12.000 legemer skulle der ikke kunne være et, der var begavet med så megen sjæleevne, at han skulle kunne forstå, hvad teoretikerne fremstillede, og have kræfter nok til at imodstå det overspændte, og som kunne forene viljen til at slutte sig til det rette, og er der nogen, der er lige langt fra despoti og anarki, aristokrati og kommunisme, da er det efter min mening den næringsdrivende borger, hvorfor jeg ikke kan andet end ønske så meget folkeligt stof i rigsforsamlingen, at det kunne udgøre en væsentlig del af samme. Så er videnskabsmændene på deres rette sted, når de styrede af folket føre sagen frem til sejr; så ville deres arbejde blive påskønnet, og de får folkets ros og hæder til løn, hvorimod selv den allerædlest bestræbelse kan betragtes som farlig, når ikke almuen i sin egen repræsentation har været med til at vedtage forfatningsloven”.

Rasmus Ottesens to modkandidater var etatsråd P. G. Bang og pastor Rørdam, og resultatet blev, at den første af disse to blev valgt ved kåring.

Under tyskernes 7 uger lange belejring af Fredericia - fra 16. maj til 6. juli 1849 - vakte det stor beundring, at Ottesen roligt blev boende i sit hus, medens bomberne haglede ned over byen, og mange af dens indbyggere valgte at søge tilflugtovre på Fyn. En gang under bombardementet, da Rasmus Ottesen var henne hos fæstningens kommandant, oberst Lunding, kom en bombe ned gennem loftet, medens de talte sammen. Obersten sprang forfærdet op, da bomben kom. Ottesen gjorde ham da opmærksom på, at obersten selv havde givet borgerne i byen ordre til at være ganske rolige, når bomberne kom. Oberst Lunding replicerede, at bomberne undertiden blev noget nærgående.

Det store bombardement, der skulle få fæstningen til at kapitulere, satte ind, så snart belejringsskytset var bragt i stilling. Det varede i 4 dage - fra 16. til 19. maj - begyndte hver morgen kl. 3 og fortsatte uafbrudt til kl. 8, men blev som regel genoptaget senere på dagen og om aftenen. Senere var beskydningen af byen mere sporadisk. Der blev i de 4 dage afgivet 1045 skud mod fæstningen, men selv om der anrettedes betydelig skade, opnåede fjenden altså ikke det tilsigtede resultat.

Efter det heftige bombardement kom oberst Lunding en dag sammen med nogle officerer gennem Vendersgade. De standsede op uden for Rasmus Ottesens

hus, og da Ottesen kom ud for at hilse på obersten, bemærkede denne: "De må være en god mand, Ottesen, siden Vorherre har skånet Deres hus". Officererne, der var i følge med obersten, blev nu indkvarteret hos Ottesen, og de blev der, indtil sejren den 6. juli. De tilhørte 11. Linje-Infanteri-bataillon, og i januar 1850 modtog Ottesen fra bataillonens officerskorps et sølvbæger, ledsaget af følgende skrivelser:

Til hr. rigsdagsmand, borgerrepræsentant
Rasmus Ottesen,
Dannebrogsmænd.

Så rig på afveksling som livet i felten er - så mangfoldige og forskelligartede er de indtryk, hvoraf soldaten her føler sig berørt. I en belejret fæstning, i et ustadigt omflakkende kantonnementsliv under bestandig nye omgivelser tilbyder sig ikke let tid og lejlighed til at klare og anskueliggøre sig disse indtryk. Det er først, når soldaten efter endt felttog atter har levet sig ind i de vante folder, når han i sit stille hjem i tanken gennemgår det forløbne års brogede begivenheder, da er det først, at disse stille sig for ham i deres rette lys, da opfatter og påskønner han først tilfulde det ædle og skønne, der dengang kom ham imøde, og hvorover han dengang glædede sig.

I de to måneder, i hvilke 11te bataillon afvekslende forrettede garnisonstjeneste i Fredericia, have vi i Dem, højstærede hr. Ottesen, set og lært at kende en borger i ordets skønneste betydning, have vi i Deres færd, i Deres utrættelige virksom-

hed, i Deres med utallige opofrelser forbundne interesse for almenvellet og de enkeltes tarv - lært at påskønne borgerdyds værd. Hvor ofte har De og Deres familie ikke ved utrættelig velvilje og ideelige tjenstbevisninger lettet os det besværlige liv, vi dengang førte.

Medfølgende bæger bede vi Dem at modtage, ikke som et bevis på vor erkendtlighed, men som en erindring om os og som et ønske, at De bestandig med venskab vil erindre 11te bataillons officerskorps.

Aalborg, den 15. januar 1850.

På d'hr. oberst v. Staggemeier, kaptajnerne Færch og Myhre, overkrigskommisær Qvist, premierløjtnanterne Ahrenholz, Rosenkrantz, Povelsen, Pfaff, Holten, Tersleff og Silkeborg, sekundløjtnanterne Kaffka, Plötzer, Schmidt, Kyhne, Sørensen, Vaupell, Linnemann's og egne vegne,

A. Olufsen,
Kaptajn.

Som det ses, tituleres R. Ottesen foruden som borgerrepræsentant også som rigsdagsmand og dannebrogsmænd. For at få en forklaring på det, skal vi tilbage til 1849. Det år gennemførtes de første valg til den rigsdag, der - som et resultat af den netop givne grundlov - skulle afløse enevælden. I Fredericia afholdtes valg mødet den 4. december 1849 i eksercerhuset, og i "Fredericia Avis" findes følgende referat af begivenheden:

"Valgmødet ... blev indledt af kommi-

teens formand, provst Thune, der i korthed fremhævede de egenskaber, hvoraf man i særdeleshed måtte ønske medlemmerne af folketinget besjælede, og derpå nævnte de to kandidater, d'hr. borgerrepræsentant Ottesen af Fredericia og proprietær Ammundsen fra Smidstrup. Han gav dernæst ordet til hr. dr. th. Rørdam, der fremstillede hr. O. for vælgerne og anbefalede ham på det varmeste til deres opmærksomhed som en mand, der i høj grad var i besiddelse af de egenskaber, dette distrikt måtte ønske at finde hos sin repræsentant, ligesom han også var overbevist om, at hr. O., hvis han blev valgt, ville retfærdiggøre sine vælgeres tillid og vide at forblive uhildet af alle partihensyn.

Hr. O., som derpå erholdt ordet, mente, at han ikke burde opholde forsamlingen ved at udvikle sine anskuelser i det hele taget, da han nu alt 3die gang i et kort tidsrum optrådte som kandidat for de samme vælgere, men ville kun udtale sig nærmere over enkelte sager, der måtte antages snart at komme under behandling. Den skade, det sydlige Jylland, og navnlig dette distrikt, havde lidt under denne krig, mente han, staten burde erstatte, da kongen havde lovet det i sin proklamation og havde magt til at sætte sit ord i kraft. Med hensyn til landboforholdene ønskede han, at fæstevæsenet måtte gå over til arvefæste, i det mindste på lensgodserne, men han ønskede disse forhold ordnet ved mindelig overenskomst. Han erklærede sig imod det nærværende laugsvæsen, dog ikke i den forstand at enhver skulle kunne nedsætte sig som mester, men han ville have adgangen

hertil lettet, således at selv den fattigste svend kunne få evne til at blive mester. Han troede, at væbningen burde indrettes således, at rekrutterne indøvedes distriktsvis, så at de i fredstid kunne blive i hjemmet, og landet da kun behøvede at underholde officerer og underofficerer; og hvad Slesvig endelig angik, da var han en afgjort modstander både af dets deling og dets selvstændighed, men stemte for Danmark til Ejderen.

Derpå forlangte overauditør Lund ordet og opfordrede hr. O. til at ytre sig udførligere angående fæsteforholdet, den nye kommunallov, samt om hvad han forstod ved Danmark til Ejderen, hvilke spørgsmål han motiverede i et længere foredrag. O. svarede, at han fornemmelig yndede fæstevæsenets overgang til selvejendom, men betragtede arvefæste som et ønskeligt mellemed, der åbnede den ubemidlede adgang til at erhverve sig en selvstændig stilling; i den nye kommunallov anså han en lav census for nødvendig; og ved Danmark til Ejderen forstod han Slesvig uopløselig forbundet med Danmark, men med provinsialstænder, lempede efter landets forhold.

Efter at pastor Kallenbach derpå havde anbefalet hr. O. til forsamlingen, gav formanden hr. Ammundsen ordet. Denne, der var fremmed for vælgerne i Fredericia, erklærede, at han ikke af egen drift havde stillet sig men efter opfordring af et stort antal vælgere i landdistriktet, der ønskede sig repræsenterede af en praktisk mand, der af erfaring kendte deres tarv og navnlig kunne påvise deres store tab ved krigen. Han anbefalede sig derfor

til forsamlingen, lovede at anvende alle sine evner for at vise sig dens tillid værdig og sluttede med en kort fremstilling af den måde, hvorpå han tænkte sig, at kongen og rigsdagen burde virke sammen, for at staten vel kunne sikres.

Da herefter ingen forlangte ordet, begyndte afstemningen ved håndsoprækning, der dog intet pålideligt resultat afgav. Der forlangtes da skriftlig afstemning, og ved denne erholdt hr. O. 379 og hr. A. 210 stemmer. Hr. O. erklæredes altså for distriktets repræsentant, og forsamlingen opløstes efter at have bragt den nyvalgte en hjertelig hilsen og udbragt et ofte gentaget "Længe leve Kongen".

Samme dags aften var henved et hundrede borgere og embedsmænd forsamlede til et festmåltid i Borgerklubben, hvor flere patriotiske skåler blev udbragt, for H.M. kongen, fædrelandet, den valgte rigsdagsmand, d. 6te juli, arméen, marinen, vore skandinaviske brødre m.m."

Inden det begivenhedsrige år var omme, blev Rasmus Ottesen benådet med Dannebrogsmændenes hæderstegn. Det skete den 13. december 1849.

Ottesen var medlem af folketinget indtil december 1854, dog med en kort afbrydelse, idet han ved valget 4. august 1852 med 143 stemmer måtte vige for overauditør O. Lund, Fredericia, der fik 203 stemmer. Men ved det næste valg, der fandt sted allerede 26. februar 1853, blev Ottesen valgt ved kåring, og det samme gentog sig ved det følgende valg 27. maj 1853.

Som rigsdagsmand interesserede Ottesen sig meget for fæstevæsenets afløsning, men det var naturligt nok de personlige frihedskrav - især trosfrihed - der optog ham mest. Da assessor Niels P. Spandet (1788-1858) i 1850 havde sit "Lovforslag om Trosfrihed" til behandling i folketinget, var Ottesen en ivrig deltager i debatten. I en tale, som han holdt den 28. oktober, sagde han bl.a.:

"Hvorvidt det skulle være tilfældet, at netop dette lovforslag om trosfrihed vil såre den religiøse følelse hos nogen, derom kan jeg naturligvis ikke have nogen fuldstændig mening, men efter det kendskab, jeg har til det religiøse, hvormed jeg dog siden 1824 har befattet mig en smule, må jeg tilstå, at jeg netop har fundet de religiøse folk at være dem, som har følt sig såret ved, at der er en statskirke - eller statslov - over tros- og samvittighedssager. Medens de fuldkommen anerkende rigtigheden af, at staten har ret til at byde over alt, hvad der hører til deres legemer, ja, selv til deres gods, så anse de på den anden side deres tro og samvittighed for en sag mellem dem selv og Vorherre; det er noget, som de føler, bør være så.

Det skulle derfor glæde mig særdeles meget, om det forelagte lovforslag kunne give anledning til, at grundlovens så herlige ord om religionsfrihed gå over i livet".

Den 15. november holdt han sin største tale i samme sag. Den fylder 8 spalter i Rigsdagstidende, og om denne tale udtalte den daværende kirkeminister, der var hans modstander, sig meget anerkenden-

Skitsen viser Esrom Kanal, der fra Esrom Sø løber ud i Kattegat ved Hulerød, hvor Rasmus Ottesen residerede som kanalfoged fra 1854 til sin død i 1862.

de. Det havde været "et højst bevæget og i mange henseender tiltrækkende foredrag". Ottesens gode ven, den jyske landbruger N. J. Termansen, der også sad i folketinget dengang, bemærkede flere år senere, at Ottesens tale for trosfrihed havde været "et alvorligt, af livet grebet foredrag, hvori Ottesen ud af sit prøvede livs erfaringer havde hævdet, at tvang aldrig kan skabe overbevisning, kun sløvhed og hykleri".

I rigsdagens første år gav navnlig spørgsmålet om Sønderjyllands forfatningsmæssige stilling anledning til mange rivninger mellem regering og rigsdag. Selv efter ikke mindre end 4 folketingsvalg i løbet af 1852-54 kunne rigsdagen

Finansminister, greve Spouneck.

ikke gennemføre noget i sagen. Ottesen, der jo var landmand og i Fredericia ernærede sig som avlsbruger, skiftede nu erhverv, idet han i begyndelsen af 1854 blev udnævnt til kanalfoged ved Esrom Kanal. Her foregik transporten af brænde m.m. fra Grib Skov, og herfra fandt udskibningen sted. Det var den daværende finansminister, V.C.E. grev Spouneck (1817-1888), der hjalp ham til stillingen - et forhold, som blev brugt imod Ottesen i den senere valgkamp.

Stillingen som kanalfoged var aflønnet med 300 rbd. årligt, men hertil kom gode biindtægter, og som embedsbolig fik Ottesen "Hulerødgaard", smukt beliggende ud til Kattegat. I "Fredericia Avis" ses den 16. marts 1854 følgende notits: "Rigsdagsmand R. Ottesen, som forlader byen, agter underhånden at sælge sin gård med jorder, enten samlet eller i parceller".

I Fredericia var der efterhånden flere og flere, der stillede spørgsmål ved, om Ottesen stadig var den rigtige mand til at repræsentere dem på tinge. I september indkaldes til møde herom, og den lokale avis bringer den 5. september 1854 følgende referat af mødet:

- I går aftes samledes et betydeligt antal vælgere i hr. Andersens klublokale for at overveje, om der skulle indgives en adresse til hr. R. Ottesen med anmodning om at fratæde som valgkredsens folketingsmand. Et udkast til en sådan adresse blev forelagt, hvori der gjordes opmærksom på den forandring, der siden Ottesens sidste valg var indtrådt i hans forhold til ministeriet, da han havde modtaget et embede, der formentlig ville nøde ham til ikke at turde gå udenfor ministeriets anskuelser ...

Mødereferatet går over næsten en hel spalte i avisen, og det oplyses, at man til sidst enedes om en adresse, som 71 af mødedeltagerne underskrev. Ordlyden af adressen bringes i avisens næste nummer:

"Undertegnede vælgere af Fredericia by kunne, ved den fare, der umiskendelig truer vor dyrt og vel erhvervede elskede forfatning, ikke tilbageholde den tvivl, der rejser sig hos os, om De, under tingenes nuværende forhold, er i besiddelse af de egenskaber, der efter vor overbevisning er nødvendige for en folkerepræsentant, som skal besidde valgkredsens tillid. Skønt Deres anskuelser var bekendte som strengt ministerielle, og, skønt De ikke lagde mindste skjul derpå, opnåede

De dog at blive valgkredsens folketingsmand, til dels vel, fordi ingen modkandidat havde stillet sig. Men siden det sidste valg er der indtrådt to store forandringer i de gensidige forhold; den ene forandring består i Deres relation til ministeriet, den anden i ministeriets til grundloven, rigsdagen og folket. De har, siden Deres sidste valg, modtaget et embede, der gør Dem afhængig af ministeriet, og vi vide jo, vi have nylig set, i hvilken grad ministeriet udstrækker sin myndighed over alle dem, som dets misfornøjelse er i stand til at ramme.

Skønt det under disse omstændigheder i enhver henseende er en mislig sag at have en folkerepræsentant, der ikke uden fare for sin subsistens kan gå uden for ministeriets anskuelser, hvorledes gestalter tingen sig under nuværende forhold? - Er det nuværende ministeriums handlemåde en sådan, at den kan indgyde folket tillid? Nej! Regeringen har ved den såkaldte forordning af 26. juli d.å. forsøgt og udført et skridt, om hvis berettigelse eller ikke-berettigelse vi ville håbe, at landets for slige sager grundlovmæssig oprettede domstol med fuld frihed vil komme til at diskutere og afsige sin kendelse; dette håber vi, så vist som loven har myndighed ikke alene over den simple mand, men også over dem, hvis hverv det blev at værne om lovens håndhævelse og efterlevelse.

Den juridiske side af sagen vil vi derfor lade uden for betragtningen, da vi jo for størstedelen er lægmænd; men vist er det, at der for vor moralske følelse går en så grundlovs- og frihedsfjendtlig ånd igen-

nem den hele såkaldte fællesforfatning, at vi kun kan betragte den og dens ophav med den største mistillid. Formår De ikke at dele denne vor anskuelse, da beder vi Dem indstændigt at træde tilbage fra en tillidspost, hvis navn, så længe De beklæder den, står i en åbenbar strid med virkeligheden.

Vel kan De muligvis hertil svare, at grundloven fritager Dem for at handle efter en given instruks fra vælgerne; men hertil vil vi atter svare, at een fundamental enighed må dog forudsættes imellem vælgerne og repræsentanten, den om håndhævelsen af grundlovens princip, om folkefrihedens væren eller ikke-væren.

Fredericia, den 4de september 1858".

Den 14. september kan avisen meddele, at der er indløbet følgende svar fra Ottesen:

"I anledning af en skrivelse fra en del vælgere i Fredericia, hvori de beder mig at frasige mig min plads i rigsdagen, da de ikke kan tro, at jeg kan repræsentere deres anskuelser, må jeg svare, at det er mig ikke behageligt, at så mange vælgere ønsker mig fjernet fra rigsdagen, men det kan ikke have den mindste indflydelse på mig til at undlade, hvad jeg anser for min pligt, og det er at møde som rigsdagsmand for Vejle Amts 1. valgkreds med sine cirka 1800 vælgere.

Det ligger i en repræsentativ forfatnings natur, at ikke alle partiers anskuelser kan blive repræsenterede ved een mand; dette kan ikke undgås, og da jeg, som de ærede herrer er sandhedskærlige

nok til at indrømme, ikke har lagt skjul på min overbevisning, den jeg har haft ikke *på grund af* min stilling, men *uagtet* min stilling, så havde jeg, som naturligt var, mine modstandere, da jeg blev valgt, men desuagtet blev og er jeg kredsens rigsdagsmand, hvilket jeg så meget mere rolig kan vedblive, just fordi jeg har udtalt de anskuelse, da jeg blev valgt, som jeg bestandig har virket for, og som det endnu er mig mulig under de nuværende omstændigheder at virke for; thi jeg har ved flere valg talt for en ærlig gennemførelse af den kongelige kundgørelse af 28. januar 1852, og jeg har, siden rigsdagen så sig nødt til at antage denne, aldrig tvivlet om, at, hvis vi skulle have den deri bebudede helstatsforfatning, så måtte denne gives af kongen som den rette uhildede helstatsmand, da jeg anså det for umuligt, at en rigsdag, som uagtet andre forudsætninger, dog stedse har måttet indskrænke sit område til Danmark til Kongeåen, kunne give en forfatning, som omfattede det tyske forbundsland Holsten, lige så lidt som det lod sig gøre, at den holstenske stænderforsamling gav en forfatning, som omfattede hele den danske helstat.

Sluttelig må jeg tillade mig at bemærke, at fremtiden vil vise os, hvem der har handlet bedst i vort kære fædrelands og Dannemarks fri forfatnings interesse, enten dem, der slutter sig med ærlig dansk sind om vor danske, folkekære konge Frederik den Syvende, eller dem, som ser en frihedsfjendtlig ånd gå gennem den hele af kongen givne fællesforfatning, skønt man dog ikke kan nægte,

hvad mening man end har om denne, at det er et forsøg af kongen på at ordne vore forviklede forhold. De herrer har fritaget mig for at beråbe mig på grundlovens § 60.

Hulerødgaard, den 9de september 1854.

Ærbødigst
R. Ottesen”.

Avisen, der tydeligt har taget parti mod Ottesen, bringer en længere kommentar til Ottesens indlæg. “For dem, der kender hr. Ottesen til bunds”, skriver bladet til indledning, “kan man vel ikke sige, at dette udfald af sagen har været uventet. Hr. Ottesen efterligner kun sine herrer, ministrene, der ligeledes uden at lade sig anfægte forbliver på deres poster, trods den stærke opinion, der ytrer sig imod dem”.

At “Fredericia Avis” er ude efter Ottesens skalp, fremgår også tydeligt af en notits i avisen den 31. oktober 1854:

- Det er kommet til redaktionens kundskab, at hr. dr. phil. Brøchner, der bor i København men er barnefødt i Fredericia, agter at stille sig til folketinget her i valgdistriktet. Under denne omstændighed er distriktet vist nok kommet i det heldige tilfælde, at det ikke mere med ængstelighed behøver at se sig om efter en kandidat, der på værdig måde kan repræsentere det som tolk for fædrelandets dyrebareste og helligste interesser, på hvilke det jo nu kommer an; thi hr. Brøchner er bekendt for at være en mand, der med store indsigter forbinder en varm kærlighed til vor frihed og

grundloven. Desuden er dr. Brøchner i sin stilling aldeles fri og uafhængig af enhver ministeriel indflydelse og kan således uden betænkelighed følge den retning, i hvilken hans overbevisning og sympati drage ham.

Den 2. november offentliggør avisen en indsendt meddelelse:

Foranlediget ved den i "Fredericia Avis" af 31. f.m. skete bekendtgørelse, hvorefter man kan vente, at hr. dr. Brøchner vil stille sig som kandidat til folketingsvalget her i byen den 1. december d.å., finder man sig foranlediget til at bekendtgøre, at en komite, der antager, at det ikke er et almindeligt ønske at se hr. dr. Brøchner som distriktets repræsentant, er sammentrådt og har opfordret en anden til at stille sig til valget ovennævnte dag.

Når man om få dage har fået bekræftende svar, skal kandidatens navn og stilning blive bekendtgjort her i avisen.

Lykkes det os ikke at få den opfordrede eller en anden indsigtfuld og grundloven hengiven mand til at stille sig, skal man også herom betimelig meddele underretning.

I sin kommentar til denne meddelelse harcelerer bladet over, at man hverken har angivet den pågældende kandidats navn eller politiske retning. "Det siges kun ganske i almindelighed i slutningen af inseratet", skrives der, "at vedkommende skal være 'grundloven hengiven', men det er vi jo alle, endog ministrene, der har udstedt 'forordningen' af 26. juli.

Ja, der haves end ikke nogen garanti for, om det ikke er selve hr. Ottesen, man atter indbyder til valg; de almindelige og ubestemte betingelser passer jo lige så godt på ham som på enhver anden, og hr. Ottensens gode mening om sig selv beskytter os muligvis endnu ingenlunde for hans besøg på valgdagen".

Et par uger senere ses endnu et "læserbrev" i avisen:

Af "Fredericia Avis" nr. 132 har indsenderen heraf til sin store forbavselse set, at nogle .. borgere har fundet passende at gå om fra dør til dør at samle stemmer for en unavngiven mand, som de agte anbefale ved det i Fredericia den 1. decbr. d.å. afholdende valg af en folketingsmand.

Da det kunne være ret interessant at vide navnet på denne mand, som da vel aldrig skulle være den fra sin forrige rigsdagsvirksomhed nok som bekendte hr. Ottesen, hvis store fortjenester af at følge ministeriet i tykt og tyndt det omsider har fattet ved i dette år at udnævne ham til kanalfoged, så opfordres d'hr. stemmesamlere til at navngive den person, hvem de agte stille".

Til dette indlæg har avisen denne kommentar:

Redaktionen ved imidlertid intet om en slig agitation fra dør til dør, og den er overbevist om, at den almindelige stemning her i byen ikke vil undlade at vise hr. Ottesen vintervejen, dersom han atter skulle forsøge på at stille sig.

Rene ord for pengene! - og nu har

Ottesen fået nok. Han beslutter at trække sig ud af det politiske livs kævl og strid og er åbenbart tilfreds med at hengive sig til sin mere fredfyldte embedstilværelse i de naturskønne omgivelser. Den 28. november 1854 bringer "Fredericia Avis" hans meddelelse "Til vælgerne i Vejle Amts 1. valgkreds":

Da den dag nu er nær, at et nyt valg til folketinget skal foretages, et valg, hvoraf det efter min mening vil være afhængigt, om en fredelig overenskomst kan finde sted imellem folkets repræsentanter og Hans Majestæts regering, således at den forfatning, som Danmarks riges grundlov indeholder, ikke skal indskrænkes mere, end hvad der er fornødent, for at den helstatsforfatning, som den kongelige kundgørelse af 28. januar 1852 bebuder, kan komme istand, så ligger det mig på hjerte at henvende et ord til den valgkreds, som jeg har haft den ære at repræsentere, hvilket jeg desto mere upartisk kan gøre, da jeg ikke kan antages at blive valgt, så lidt som jeg under nærværende omstændigheder har lyst dertil, skønt jeg ikke har fortrydt den politik, som jeg hidindtil har fulgt, men er vis på, at den under hvilket som helst ministerium vil være den eneste, som kan redde vort fædrelands unge frihed.

Jeg har jo, hvergang jeg har fremstået for Dem, mine herrer! udtalt mig for en ærlig gennemførelse af kundgørelsen af 28. januar 1852, og det er en kendsgerning, at hvor mange ministerskifter vi end havde, kom vi, så længe de beholdt martsprogrammet, aldrig så vidt, at kongen fik lov at råde i alle under hans scepter

hørende lande, men først da vi fik et ministerium, som med sig selv og med Europa blev enigt om ordningen af den danske stat.

Hvordan modtog den såkaldte nationale opposition kundgørelsen herom af 28. januar? På samme måde som den har modtaget alt, hvad der var en følge deraf. Jeg sigter her til toldsagen og arvesagen. Dersom ingen nu tør sige andet, end at disse sagers ordning var en lykke for Danmark, har oppositionen vist, at den var langt fra at se rigtig, da den anstrengte sig lige så stærkt derimod, som den nu, skønt med mere held, gør det mod forordningen af 26. juli d.å.

Det være nu langt fra mig at forsvare hele indholdet af denne forordning, da jeg, som jeg har bevist, ved at slutte mig til den indgivne adresse, ønsker mere konstitutionelle grundsætninger end dem, den nævnte forordning indeholder. Årsagen, hvorfor jeg agter denne for en vinding, er, at man derved har slået et retfærdigt princip fast med hensyn til valgene, således at kongeriget og hertugdømmerne ikke længere stå lige over for hverandre som to lige magter, som tilfældet var i det kongelige budskab af 28. januar 1848, men at antallet nu bestemmes efter enhvers andel i byrder; og især, at næsten alle disse kongevalgte rigsråder var enige om at anbefale kongen en helstatsforfatning, bygget på konstitutionelle grundsætninger. Ønskeligt er det nemlig, at denne konstitution kunne udvikle sig ved sig selv, da det jo ikke går an, at den danske rigsdag giver en forfatning for det tyske forbundsland Holsten. Jeg er også

overbevist om, at hvis folkettinget havde indskrænket sig til indgivelse af den nævnte adresse, så havde det ikke blevet opløst; men det gav mine til slet ikke at ville handle med de mænd, som kongen havde erklæret at nyde hans tillid, og som han derfor formåede til at blive på deres poster, efter at de havde forlangt at fratræde; fordi det havde været ubesindigt nok til ved forrige samling at vedtage en mistillids-adresse, uden at være så mægtigt over forholdene, at det derved kunne bevirke ministeriets fald, idet nemlig rigsdagen repræsentere kun kongeriget, ministeriet derimod er et helstatsministerium. Jeg stemte som bekendt mod mistillids-adressen, fordi jeg anså det for fejl, at storme en fæstning, som man ikke kunne tage; og det kan dog ikke nægtes, at rigsdagen just ved den nævnte adresse kom i en skæv stilling, som kun kan hjælpes ved nye valg.

Da de ærede vælgere i denne hidindtil loyale valgkreds skal gøre et nyt valg for denne kredsens vedkommende, så er det umuligt at undlade, just af kærlighed til vor fri forfatning, at tilråde at vælge en *mådeholden* kandidat; jeg er vis på, at en sådan vil stille sig, hvorved det bliver muligt, at heldigt valg kan ske. Jeg frygter ikke for at udtale, at kun ved mådeholdne valg denne gang vil det lade sig gøre at redde vor forfatning fra en brat død.

Jeg vil da således under den foran udtalte forudsætning sige den mig kære valgkreds farvel og takker for den tillid, som har været mig vist. Skulle De mene, mine herrer, at jeg har svigtet Deres tillid, så kan jeg kun trøste mig med den over-

bevisning, at jeg har handlet i mit fædrelands interesse.

København, den 25de november 1854.

Ærbødigst

R. Ottesen.

Et brev, som han kort efter skrev til N. J. Termansen, fortæller noget om de tanker, den gamle lægprædikant og folketa-ler nu gør sig:

Hulerødgård, januar 1855.

Ædle ven!

Skønt vi ikke i længere tid har vekslet ord sammen, hverken mundtlig eller skriftlig, så har jeg dog ikke glemte dage, da vi levede sammen under forhold, som vist ingen af os glemmer, da det stod klart for os, vi havde brug for den tro, som overvinder verden, og som kan føre os igennem døden og skaffe os plads med Abraham, Isak og Jakob i Himmerigs rige, fordi han, på hvem denne støtter sig, overvandt både død og grav og tilfredsstillede den fortørnede Gud, og gjorde os, som var dødens bytte, til det evige livs arvinger. Og da jeg er overbevist om, at det står klart for din indre bevidsthed, at vi i virkeligheden har lige så stærk brug, for ikke at sige stærkere brug, for den sande tro under vore daglige forhold som under de ovenfor omtalte, just fordi at det ydre ikke giver så megen anledning til at våge og bede, da sjælefjenden dog stedse går omkring som en brølende løve, søgende hvem han kan opsluge, hvilken just bliver den, som ikke er vågen på sin post, en bevidsthed, som jeg i min svag- heds også deler med dig, så giver dette

mig anledning til at henvende et par skrevne ord til dig, da jeg ikke vil svare tak på det farvel, du i dit sidste brev har sagt til mig og mit hus, hvilket sidste brev jeg har modtaget, skønt meget gammelt, på grund af at det først var sendt til Fredericia, og derfra var blevet sendt over Frederiksborg, hvor det rigtignok har taget logi noget længe, og hvorfra vi ikke får vore breve men over Helsingør, hvorfor du, hvis du vil glæde os med et brev, bedes om at forsyne det med den adresse, hvormed dette brev begynder.

Du skriver, kære ven, at du har slået dig til bondens den jævne beskæftigelse i dit stille hjem. Lykkelige mand, hvad nytter det at prøve meget i denne verden for tilfulde at kunne sige med fuld overbevisning: det er altsammen forfængelighed og åndsfordærvelse, og for at finde, at endogså det bedste, som verden har, er idel falskhed og uærlighed, hvor den bliver ilde narret, som ikke tror sort, når man siger hvidt. - Det er således ikke det, der gør mig ondt, at du ikke mener at være bestemt til noget større end den stille håndtering, som Vor Herre anbefalede Adam og Eva; men det, som der (jeg kan gerne sige) smerter mig, er, at det er bestemt for os at være så langt fra hverandre, at jeg ikke kan have den glæde og fordel af dig her i mit stille hjem, som også jeg efter den ovenfor gjorte erfaring føler mig kaldet til at blive eller er overbevist at kunne have, og jeg siger ikke for meget, når jeg udtaler, at der var ingen, jeg hellere ville nyde daglig omgang med; men også herudi må jeg jo underkaste mig hans førelse, som styrer alle skabningers gang.

Jeg må slutte med de allervenligste hilsener fra min kone, som mindes dig med megen kærlighed, og fra børnene, som også mindes dig med glæde, og fra mig, din inderlig forbundne ven

R. Ottesen.

Der skulle vel ikke være tanke om, at du engang kunne få i sinde at gøre en lille tur til København, så vi derved kunne gøre os håb om at blive din vært endnu engang i nogle dage. Du ville glæde dig ved at se den dejlige beliggenhed, vort hjem har på Sjællands nordlige kyster, tæt ved det blanke, skibsrige sund. Du vil le derved mere end glæde os.

Blandt Ottesens nære omgangskreds var en familie Buck, der boede på "Sølyst", ikke langt fra Hulerød. Som lærerinde for deres børn virkede en ung begavet kvinde, til hvem Ottesen engang skrev følgende fødselsdagshilsen:

Hjertelig lykønskning til jomfru Julie Unmack
på hendes fødselsdag den 20. marts 1861
fra familien på Hulerød.

Ej købstadens flitter dit hjerte har
bunden,
men mere dig tiltalte landlivets ro.
Det yndige "Sølyst" ved sø og ved lunden
du valgte til ophold, hos venner at bo.
Hos ungdom er visdommen sjælden
til stede,
hos dig er de samlet, os alle til glæde.

Endrægtig at vandre tilhobe på jorden,
det prises i Skriften, og ordet er sandt.

En ædel families trøst du er vorden,
i dig for de små den en vejleder fandt.
Vi ønsker dig lykke til gerningen din,
så den af Herren erkendes for sin.

Den største lykønskning, som vi dig
vil bringe,
den gælder vort åndelige evige vel!
Du trænger til nåde, du ved, du er ringe,
ja, intet for Herren, en tørstende sjæl,
derfor vi tilråbe dig Frelserens ord:
"De sjæle, som hungre, er salig på jord".

R. O.

Frøken Julie blev senere Ottesens svi-
gerdatter, idet hun blev gift med hans
ældste søn, Niels Christian Ottesen, der -
som tidligere nævnt - kom til at virke som
inspektør ved Kysthospitalet på Røsnæs
ved Kalundborg. I sine erindringer, som
hun skrev som 70-årig, tegner hun et
overordentlig kønt og fint billede af svi-
gerfaderen:

"For mig står R. Ottesen som det ædle-
ste menneske, jeg har kendt, som en kri-
sten i ordets fulde betydning og som ide-
alet af en mand. Fra fødslen af var han
rigt begavet både med hensyn til forstand
og hjertelag; man var aldrig sammen med
ham uden at have stort udbytte af at høre
ham. Det var, som solen begyndte at skin-
ne, når man så ham, og man vidste, at så
blev man varm i sit indre. Han talte ger-
ne, og hans tale var aldrig tom eller intet-
sigende, men altid oplivende og opbyg-
gende. Han talte ikke ofte om gudelige
ting, men han var således gennemtrængt
af kristendommen, at man godt følte, at
den var grundvolden, hvorpå hele hans

liv var bygget, og som ledede alle hans
gerninger. Følgende lille begivenhed kan
måske hjælpe til at forklare, hvad jeg
mener:

Vi kom herved i besøg, og Gustav, som
da var en ganske lille dreng, havde sam-
me dag været ude på marken med sin
ældre broder, og en ko havde sparket
ham, så han bevidstløs måtte bæres hjem
til huset, hvilket hans fader fortalte os. Da
han havde fortalt denne begivenhed, føje-
de han til: "Jeg sagde til Vorherre, at han
måtte gerne tage ham hjem til sig, thi
livet er såmænd ikke så let at komme
igennem, men jeg ville dog nødigt, at han
skulle dø på den måde".

Disse ord "jeg sagde til Vorherre" blev
udtalt med en dæmpet stemme og med
en sådan barnlig fromhed og mildhed, at
jeg hører dem endnu; man mærkede
igennem dem, at Gud var hans fader, på
hvem han stolede, og som han betroede
sig til i alle livets forhold; han vidste, at
Gud både kunne og ville gøre alt på bed-
ste måde for ham.

En gang, Rasmus Ottesen besøgte
"Sølyst", kom vi til at tale om den *kirkelige
ordning*, som han havde meget at indven-
de imod, fordi den ikke svarede til hans
ideal, som var den første kristne menig-
hed. Han havde således søgt om og fået
tilladelse til at nyde alterets sakramente i
sit hjem og ligeledes til at lade sine børn
døbe ved neddykning. Hans bevæggrun-
de var den dybe ærbødighed, den ære-
frygt, han følte for det, som vedrørte det
guddommelige. Det var nærmest Ottesen
og fru Bick, som begge var meget livlige
og interesserede i det, som var på tale,

der førte ordet; og fru Buck kom da til at sige, at det var hovmodigt at kritisere kirken, hvilket Ottesen stærkt imødegik. "Tænk på", sagde fru Buck, "at Gud står de hoffærdige imod! Og hvad det vil sige, at den almægtige Gud står et menneske imod!" - Nå, hun havde ikke ment det så slemt, men der var da kommet nogen misstemning, og for at få den til at forsvinde - tænker jeg - foreslog Ottesen, at de skulle synge den dejlige salme af Brorson:

Den store, hvide flok vi se
som tusind bjerge dækt med sne.

Jeg har hørt mennesker være så begejstret over at høre den svenske sanger Forsell synge den, men jeg har dog ment, at det ikke kunne måle sig med det, jeg dengang hørte af Ottesen, som havde en smuk, kraftig stemme, og som sang den således, at man syntes, at man kunne se ham stå for Guds trone, prisende og takkende ham, fordi han var kommen frelst igennem den store trængsel, "hvor tårer alt på kinden flød". Jeg er vis på, at han følte sig som værende der. Disharmonien var borte, og vi følte, hvor lidt al den forskellighed iblandt kristne mennesker har at sige imod håbet om den store herlighed, som skal åbenbares, når Guds husholdning her på jorden er til ende, og vi er samlede i hans evige rige.

I de år, jeg kendte Ottesen, levede han stille i sit hjem, omgivet af al naturens skønhed sammen med sine nærmeste. I sommeren 1862 blev han syg, men vi håbede, at det kun var forbigående, og lægen kunne først ganske kort før hans

død sige os, at han ikke kunne komme sig. Han var tålmodig og mild under sin sygdom og kunne spøge endnu den sidste gang, jeg besøgte ham. Da han kunne se, hvor bedrøvet jeg var, sagde han: "Læs Brorsons salme:

Stille er min sjæl til Gud,
til min Gud, som hjælpe kan."

Få dage efter - den 15. oktober - kom der bud efter fru Buck i en mørk og stormfuld aften, som passede så godt til min sørgmodige stemning, og dog var det, som jeg hørte de sidste ord af salmen:

Lad det storme, som det kan,
jeg skal komme vel til land; -
de ord, som var udtryk for hans følelser, da han følte, han snart skulle dø. - Han var død, da fru Buck kom derned".

Rasmus Ottesen blev begravet på Søborg kirkegård. På hans gravsten lod hans hustru og børn indsætte følgende vers, som han holdt så meget af, og som han selv for mange år siden havde valgt at sætte på gravmindet for sin 2. hustru, Christiane Sybille Hvalsøe:

Gud ene tiden deler,
Han sårer, og han deler,
Han kender småt og stort,
Han intet ondt bestemte,
Han intet godt forglemte,
Alt, hvad han gør, er herligt gjort.

Kilder:

A. Hemmingsen: "Fredericias belejring og befrielse 1849", 1974.

J. P. Jensen: "Valgene til Rigsdagen, 1848-1915", 1915.

J. P. Jensen: "Rasmus Ottesen", artikel i "Aarbog for Historisk Samfund for Sorø Amt", XI, 1923.

Peder Eg Jensen: "Den almindelige valgret og dens modtagelse i Vejle Amt", artikel i "Vejle Amts Årbog", 1968.

Ludvig Schrøder: "Peter Larsen Skræppenborg", 1991.
Folketælling 1845.

"Fredericia Avis": 1849 - 8/12, 20/12 og 24/12 1850
- 15/1 og 22/1 1854 - 7/2, 16/3, 5/9, 7/9, 14/9,
31/10, 2/11 14/11, 18/11 og 28/11.

Noter:

1. Sven Avnby, født i København, 1918. Studenterek-samen 1939. Civiløkonom 1951. Medarbejder ved "Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn" siden 1980.

Har skrevet bogen "Møller på Fredericiaegnen", udgivet 1985 af Lokalhistorisk Arkiv i Fredericia, samt bogen "Auditøren fra Farum", udgivet 1990 af "Farum lokalhistoriske Forening og Arkiv".

Yding

En landsby - et sogn - en egn

Af Ole Stig Johannesen¹⁾

Beliggenhed

Mellem bakke og dal - omkranset af sø og skov - 1½ km fra Danmarks højeste punkt, Yding Skovhøj, ligger landsbyen Yding. Set fra luften ser man Ejler Bavnehøj i øst (4 km), Mossø i nord, Himmelbjerget mod nordvest (12 km), Gudenåen mod vest og Vestbirk søerne mod sydvest.

Lokalitetens beliggenhed kan også beskrives på anden måde: i den nordligste del af Vejle amt, i Gedved kommune, 12 km sydvest for Skanderborg på landevejen fra Vejle over Lindved mod Skanderborg og nøjagtig på 56° nordlig bredde.

Den fjerneste fortid

De talrige gravhøje i sognet - der skal være 21 eksisterende høje og 55 sløjfede eller ødelagte²⁾ - vidner jo om en fjern fortids beboere, og mange steder rundt om på markerne gøres der da også undertiden fund såsom tildannede stenøksehoveder og tilspidsede flintestensvåben.

Gravhøjene ligger især i tre grupper:

én i Rytterhaven nordøst for Yding, en anden sydvest for byen langs vejen mod Sandvad og den tredje nordøst for Såby. Disse høje stammer sandsynligvis dels fra den ældre bronzealder og dels fra enkeltgravsfolket, der i den sidste del af stenalderen trængte op gennem Jylland - senere blev mange af disse mindre gravhøje så overtaget og udbygget af bronzealderfolket. Konkluderende kan vi sige, at disse gravhøje afspejler en nærliggende bebyggelse.

På Nationalmuseet findes en optegnelser med 87 registrerede fund, bl.a. er der i Rytterhaven fundet et bronzesværd samt en del ravperler. Ved indkørslen til Sønderkovgård er der fundet spor af en jernalderboplads og tæt ved Såby Møllegård en hustomt fra bronzealderen; ikke langt derfra er der endvidere fundet et bronzesværd, et bronzespyd og et flintespyd³⁾.

Mange fund er blot registrerede og hemmeligholdes foreløbig, indtil arkæologerne får tid og penge til at foretage en nærmere undersøgelse. Her skal endnu

lige nævnes to af de mere opsigtsvækkende fund:

Under forårspløjningen i 1928 fandt gårdejer Marinus Hansen en smuk flintestensdolk i nærheden af nogle gravhøje på sin mark ved Højgård i Rytterhaven. Dolken blev indleveret til Nationalmuseet, men senere blev den leveret tilbage til Skanderborg Museum, og Marinus Hansen modtog som belønning et sølvbæger med inskription fra Nationalmuseet.

Et bronzesværd fra den ældre bronzealder (ca. 1500-900 f. Kr.) er fundet af gårdejer Jens Nielsen ved en overpløjet gravhøj på marken mellem Yding og Såby. I 1934 solgte Jens Nielsen sværdet til sagfører Holtet, formand for Skanderborg Museum. Prisen var 30 kroner og 10 stykker smørrebrød.

Stednavne

I navnet Yding er Yd- en afledning til 'ud', og vi får således betydningen: "stedet, der ligger langt ude".

Stednavneforskerne er almindeligvis af den opfattelse, at endelsen -ing/-inge repræsenterer en af de ældste stednavneendelser. Følgelig hører landsbyerne med denne navneendelse til landets ældste bebyggelser. Det formodes, at disse hovedsagelig opstod under den store folkevandringsperiode i tidsrummet omkring år 300⁹⁾.

Vi har altså her at gøre med en meget gammel bebyggelse og forøvrigt den eneste i landet med dette navn.

Der har tidligere eksisteret et Yding sogn nær Ødsted ved Vejle, men dette

sogn opløstes under Reformationen, og kirken blev revet ned i 1545⁹⁾.

Lad os lige kaste et blik på enkelte andre stednavne i sognet. Såby⁶⁾, der nævnes første gang i 1349, har muligvis forbindelse med navnet Sabro og betyder en rydning eller et fædet stykke skov.

Kvejnbjerg, der i 1683 skrives Quegen Bierge og i 1791 Quenbiere, er af usikker oprindelse. Man har foreslået både 'kværn' og 'kvie'. Den sidste fortolkning lyder mest sandsynlig og er i overensstemmelse med den lokale udtale.

Yding Skov (Ydingschouff 1664), som den hedder officielt, omtales lokalt altid som Østerskoven. Dette navn forekommer allerede i 1440 og er jo logisk opstået af, at skoven ligger mod øst.

Yding Rode angiver en rydning i skoven.

Yding Lattange er navnet på den kileformede tange, der afgrænses af to bække i den nordlige del af Østerskoven. Navnet angiver måske "den tange, hvor der kan hentes lægter".

Mod syd har vi Sønderskoven, og mod vest i retning mod Voervadsbro ligger Yding Holt med betydningen 'en lille skov'.

I Trap nævnes engen Andrupkær $\frac{1}{2}$ km nordvest for Yding. Navnet er ikke kendt af lokale beboere, men det kan ses på matrikelkortet fra ca. 1800 og optræder 1492 som Antrukier. Stednavnehåndbøgerne tolker forleddet som et mandnavn, således at Andrup skulle betyde 'Arnes udflytterbebyggelse'. Trap skriver direkte, at "her er et minde om en forsvunden landsby". Bortset fra navnet er

der ikke fundet yderligere bevis for denne påstand.

På vejen mod Skanderborg har vi endelig Rytterhaven, der omfatter området fra de første ejendomme ved Rishøjgård (hvor man drejer mod Hem) og ud til Springbanken. Rytterhaven⁷⁾ ses ingen steder hverken på de ældre landkort, matrikelkort eller i tekster. Navnet er sikkert opstået ret sent, nemlig dengang Yding var en del af Skanderborg Rytterdistrikt. Rytterhaven skulle da være det område, der var afsat til græsning for rytterhestene.

I Yding Løkke (Løkke angiver et indhegnet areal) på vejen mod Såby findes et markområde, der ved udskiftningen og også i tidligere markbøger betegnes som Gammelby⁸⁾. Det viser sig, at dette stednavn altid ligger til grund for en tidligere bebyggelse. Spørgsmålet, der nu trænger sig på, er, hvorvidt landsbyen Yding altid har ligget på sit nuværende sted? Indtil for få år siden har man været af den opfattelse, at en bebyggelse normalt lå fast gennem århundrederne, men historieforskerne mener nu at kunne påvise, at en landsby ofte "roterede inden for ejerlavsgrensene" og først kom til at ligge fast omkring år 1000-1200. Denne bebyggelse giver en mere plausibel forklaring på det gamle vejspor i udkanten af Østerskoven: der har været en direkte vejforbindelse fra Gammelby ned mod Fuldbro (se afsnittet om Vejene på Ydingegn).

Første gang vi i skriftlig form støder på navnet Yding er i 1335:⁹⁾

Albrit Albritszenns latins breff, at hand giffuer Truge Pederszenn fuld magt at skiöde abbetten och conuent y Ore aldt hans godtz rörendes och vrörendis y Ydingh y Löffuersöszell y Worherrit.

Dateritt MCCCXXXV

(A. A.'s brev på latin om, at han giver T. Pedersen fuldmagt til at skøde abbeden og konventet i Vor alt hans gods, rørligt og urørligt, i Yding i Loversyssel).

Dette brev følges op i 1336:¹⁰⁾

Tingswedne att Albret Albredszenn skötte dennom vdj Worcloster aldt hans godtz vdj Ydingh i Loffwarsöszell.

Dateritt MCCCXXXVI

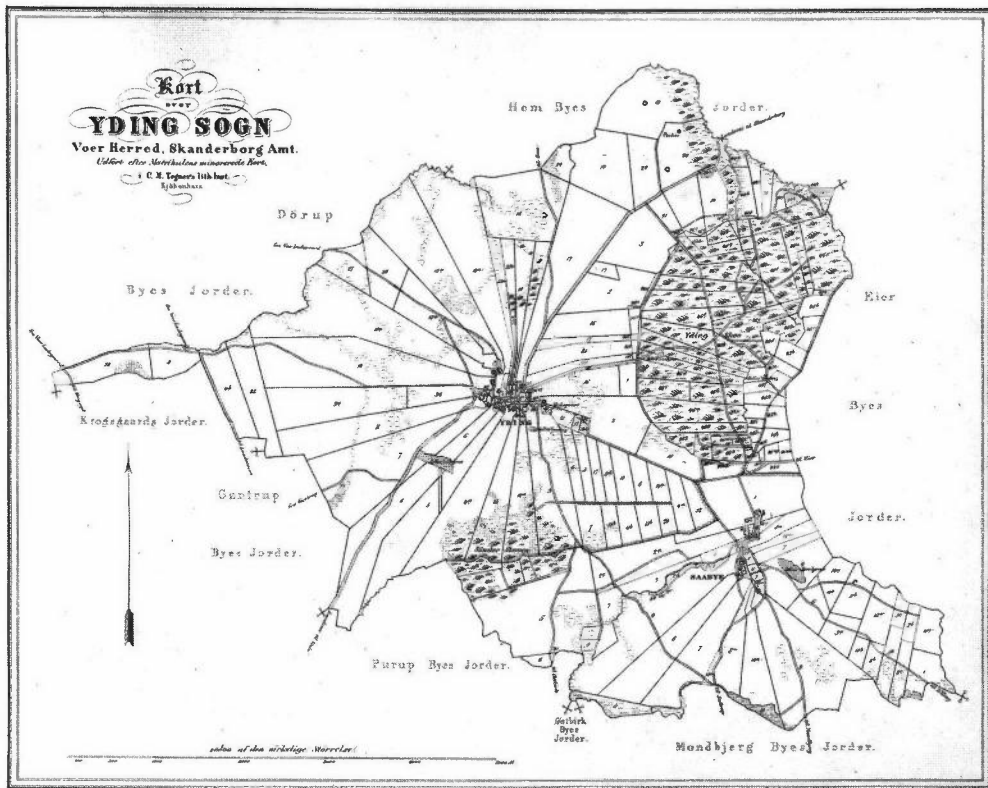
(Tingsvidne at A. A. skødede dem i Vor kloster alt sit gods i Yding i Loversyssel).¹¹⁾

Det skal her indskydes, at det omtalte Loversyssel strakte sig fra Vejle Fjord og vest om Aabosyssel med Silkeborgsøerne til egnen syd for Viborg.¹²⁾

Klosteregnet

Som det ses i de to citerede breve, optræder navnet Vor kloster. Dette kloster har spillet en betragtelig rolle i Ydings historie. Ved Mossøs vestlige ende lå der i middelalderen to klostre af Benediktinerordenen: nonneklostret Gammel Vissing og munkeklostret Vor, der undertiden blev skrevet Ore eller Wore.

Om disse to klostre vides der meget lidt. I 1249 afbrændte hertug Abel klosterjomfruernes by Gammel Vissing med undtagelse af kirken. Omkring 1420 lå klosteret næsten øde hen, og bispem i Århus nedlagde det. Klostergodset blev

Matrikelkort fra 1865. Syd for landsbyen ses den nu forsvundne vej, der fører mod Sattrup. Denne vej, der førte til Horsens, var endnu i brug i begyndelsen af dette århundrede. Sydvest for Yding ses landsbyens fælles lergrav. Sporene af den kan endnu ses i marken. Den i teksten omtalte Forte fører fra landsbyens østlige udkant og op mod skoven.

lagt ind under Vor kloster. Selve kloster-tomten findes nord for Pinds Mølle.

Hvornår munkeklosteret Vor er blevet oprettet, vides ikke, men nok inden for tidsrummet 1100-1150.

I 1486 får klosteret en pavelig tilladelse til at leve efter reglerne for de reformerede Benediktinerklostre (Bursfelderkongregationen). I pavebrevet nævnes det, at klosteret var blevet afbrændt 3 gange. I 1522 var der endnu 20 munke og en abbed i klosteret. Ved Reformationen fik klosteret lov til at bestå, men dog under en verdslig lensmand, og først 1552 overflyttedes munkene til Øm kloster. Klostergodset lægges under Skanderborg Len, og i åre-

ne omkring 1560 nedbrydes Vor kloster. I 1606 registreres dets jordebøger og andre papirer i Skanderborg. Ved opførelsen af Klostermølles staldlænge i 1874 fandtes en 40 m lang mur samt resterne af et tårn med meget tykke mure.

Vor kloster har givet navn til Voerladegård - hvor klostrets ladegård var beliggende - samt til Vor herred og Voervadsbro.¹³⁾

Klostrets store jordtilliggender fandtes ikke kun i Vor, Nim, Tyrsting og Vrads herreder, men også på Mors og i Sønderjylland. Endvidere var det ejer af de 5 sognekirker i Voerladegård, Søndervissing, Yding, Østbirk og Bryrup.

Fra 1345 findes følgende brev:¹⁴⁾

Bischof Suendtz breff aff Aarhus, at hand haffuer lagt Ydingh sognen till Worcester.

Daterit MCCCXLV

Som det fremgår af disse linjer, var Yding på dette tidspunkt 1345 med sikkerhed et sogn¹⁵⁾. I en skrivelse af 9. maj 1486 stadfæster pave Innocens VIII Voer klostrets ejendomsret til kirkerne i Voer (ladegård), Yding, samt (Sønder)vising og Bryrup; ("parrochialem ecclesiam b. Marie in Yding").¹⁶⁾

Vejene på Ydingegnen

Den historisk mest velkendte af Ydings veje er den såkaldte Kongevej, dvs. vejen fra Skanderborg til Ribe. I følge overleveringen red Valdemar Sejrs jo i året 1212 fra Skanderborg Slot til dronning Dagmars dødsleje på Riberhus, og såfremt han virkelig har foretaget turen, er han også passeret gennem Yding. Vejen går over Sandvad¹⁷⁾ til Vestbirk og Naldal, hvor herredsgrænsen går, og videre over Underup og Nim mod Uldum bro og Jelling; derfra mod sydvest til Ribe. Samme vej fører også i østlig retning mod Vejle. Denne vej fra Koldinghus over Vejle, Nim og Yding mod Skanderborg var tidligere meget benyttet, da området ved Hansted nord for Horsens ofte var et ufremkommeligt sumpområde.

Gravhøjene sydvest og nord for Yding vidner om, at der allerede i de tidligste tider har været færdsel eller bopladser langs denne vej. Nord for Yding fører

vejen ud over slugten ved Springbanken og ned mod Fuldbro Mølle, det eneste sted hvor det var muligt at komme over åløbet. Vi må selvfølgelig forestille os, at landskabet så lidt anderledes ud end i dag. Dræning var ukendt, og grundvand-spejlet stod højt; det var ofte et problem at komme over vandløbene - ikke fordi de var så meget dybere, men de var gerne omgivet af lave engdrag, der kunne være særdeles ufremkommelige både vinter, forår og efterår.

Frederik II havde stor forkærlighed for det østjydske område med dets mange vildtrige skovstrækninger, og han rejste ofte mellem Koldinghus og Skanderborg Slot. Også Christian IV færdedes gerne her på sin barndomsegn i sine yngre år. Jelling præstegård var et fast overnattingssted, og senere blev et kongeligt jagthus anlagt i Nim skov omkring 1578¹⁸⁾. Vejen mellem Kolding/Vejle og Skanderborg tabte senere sin betydning, da Skanderborg Slot blev nedbrudt. Vejen mellem Vestbirk og Yding fik i 1970'erne det officielle navn "Kongevejen". Inden for sognets grænser var vedligeholdelsen af denne vej, der ofte omtales som "Den vestre landevej fra Vejle til Skanderborg", pålagt Ydingboerne. Der omtales i 1684 et vejstykke i Yding Sønderkov, der trængte til reparation¹⁹⁾ og en stenbro i Yding by²⁰⁾. Endvidere nævnes det, at vejen over Springbanken er i meget dårlig stand og skal udbedres.

Også landets fjender drog nytte af de eksisterende større færdselsårer; således har de svenske hære med de polske lejesoldater, der i 1640'erne og 1650'erne

drog op gennem Jylland, taget denne vej og er marcheret ind gennem Yding. Som overalt huserede de også frygteligt her på enen²¹⁾.

Mod vest går vejen mod Voervadsbro med overgang til Vrads herred. Ved Vor herredsting blev der d. 4de april 1684 under forsæde af herredsfogeden Enevold Christensen Hvid fra Tammestrupgaard foretaget en gennemgang af herredets veje og broer. Fra hvert af de 16 sogne var der tilsagt 4 mand, og det blev her bestemt, at "Voervadsbro til midtstrømmen skal Hansted, Lundum, Birk (Østbirk), Yding, Ladegaard (Voerladegård) og Tolstrup sognemænd forfærdige, hvad mangel derpå findes og siden holde vedlige". Voervadsbro ligger på et herredsskel, og det andet herred Vrads (senere Tyrsting) skulle selvfølgelig vedligeholde sin del.

En vigtigere vej må dog i mange år have været vejen mod Voerladegård - dels i klostertiden til Vor og Øm klostre og senere til Rye, der i middelalderen og langt op i tiden var en stor markedsby med en helligkilde.

Fortsætter man i Yding ad vejen kaldet for Gydekrogen, var der tidligere i forlængelse heraf en vej direkte til Dørup ved Mossø. Vejen er nu nedlagt, men ses endnu nogle steder som markvej. Samme skæbne overgik vejen mod Gantrup, der ca. en kilometer uden for Yding i retning mod Sandvad drejer fra til højre op langs med den første ejendom på højre hånd. Endnu på kortet fra 1872 ses den som sognevej, i 1950'erne kunne der cykles ad den, men i dag er den inddraget som

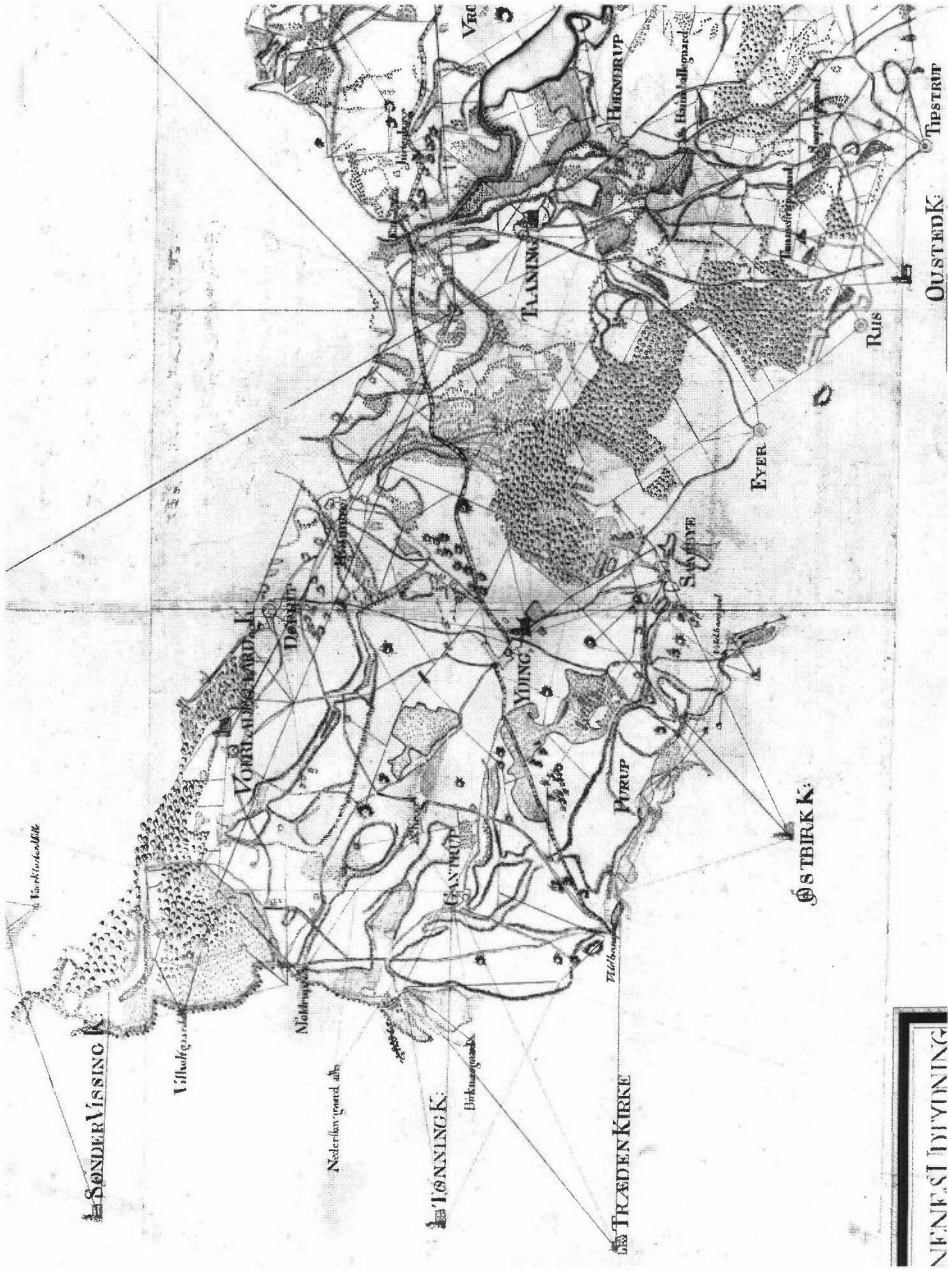
almindelig markvej.

Fra vejen gennem Rytterhaven mod Skanderborg gik der som endnu i dag en vej ned mod Hem. Selve Skanderborgvejen mistede i nogen grad sin betydning for Yding, efter at Rytterdistriktet blev ophævet og slottet nedbrudt i 1767. Skanderborg var nemlig aldrig en markedsby af større betydning. Der afholdtes 3 årlige markeder i Skanderborg, men selv det største af dem, St. Søren's marked d. 23 oktober var uden liv og stemning. Der klages på et tidspunkt over, at bønderne fra de omkringliggende landsbyer blev holdende uden for byporten for at undgå at betale toldafgifter.

Mod øst går vejen dels op mod Ejer og dels mod Såby og videre gennem denne mod Monbjerg og Sattrup. Herfra kan man enten begive sig mod det gamle tingsted ved Gedved eller drage i retning af Horsens, der som markedsby og torveby var af langt større betydning end Skanderborg.

En nu nedlagt vej - der ses tydeligt på kortet fra 1872, og som endnu spores i terrænet - gik direkte fra Yding Sønderkov og skråt over mod Sattrup, derfra over Lundum til Horsens. Denne direkte vej til Sattrup var såvel i det 19. som langt op i det 20. århundrede den almindelige vej til Horsens.

Vejen mod Østbirk var ikke af større betydning - man havde fælles præst, og han boede i Østbirk, men ellers havde Ydingboerne ikke meget at gøre i Østbirk. Vejen sydpå gik som nævnt over

Opmålingskortet til Videnskabernes Selskabs kort fra 1787. På dette kort ses tydeligt den nu nedlagte vej fra Yding mod Dørup.

NÆSTVED YDING

Sandvad og Nim. Yding lå desuden inden for Rytterdistriktets grænser og var fritaget for hoveriarbejde. Bønderne i Østbirk hørte derimod under herregården Urup. Urup ejede på et tidspunkt ganske vist en enkelt - forlængst nedlagt - gård i Yding, men generelt havde bønderne intet at skaffe med herregården²²⁾. Det ses for øvrigt på kortet fra 1872, at Yding langt overgik Østbirk i størrelse. Det er først i begyndelsen af dette århundrede, at Østbirk fik vokseværk; en medvirkende årsag hertil var anlæggelsen af privatbanen.

Det bør bemærkes, at vejen fra Østbirk ikke gik lige igennem og ud til Rytterhaven, som den ses i dag; man skulle ned om selve landsbyen og ud igen, sådan som det tydeligt ses på flere ældre kort. Denne vejgennemførelse fra det 20. århundrede kaldes stadigvæk af lokale beboere for den "nye vej". Først i 1840 kom der en direkte vejforbindelse mellem Horsens og Skanderborg. Ad to andre veje kunne man også komme til Skanderborg - eller måske rettere til Randers. Fra Horsens over Gedved og Tingstedholm, forbi Ovsted kirke og Tåning og ned over Fuldbro Mølle; videre forbi Skanderborg og Skanderup kirke og derfra over Borum (ikke som nu over Stilling) og til Randers. En anden vej går fra Lundum mod nord forbi Urup Mølle over Sattrup og igennem Såby - herfra bliver den nu til en skovvej tæt vest om Yding Skovhøj. I hjørnet af skoven ses endnu gamle vejspor; senere forsvinder vejen ved en ejendom. Retningen er stik ned mod Fuldbro Mølle, som alle veje i

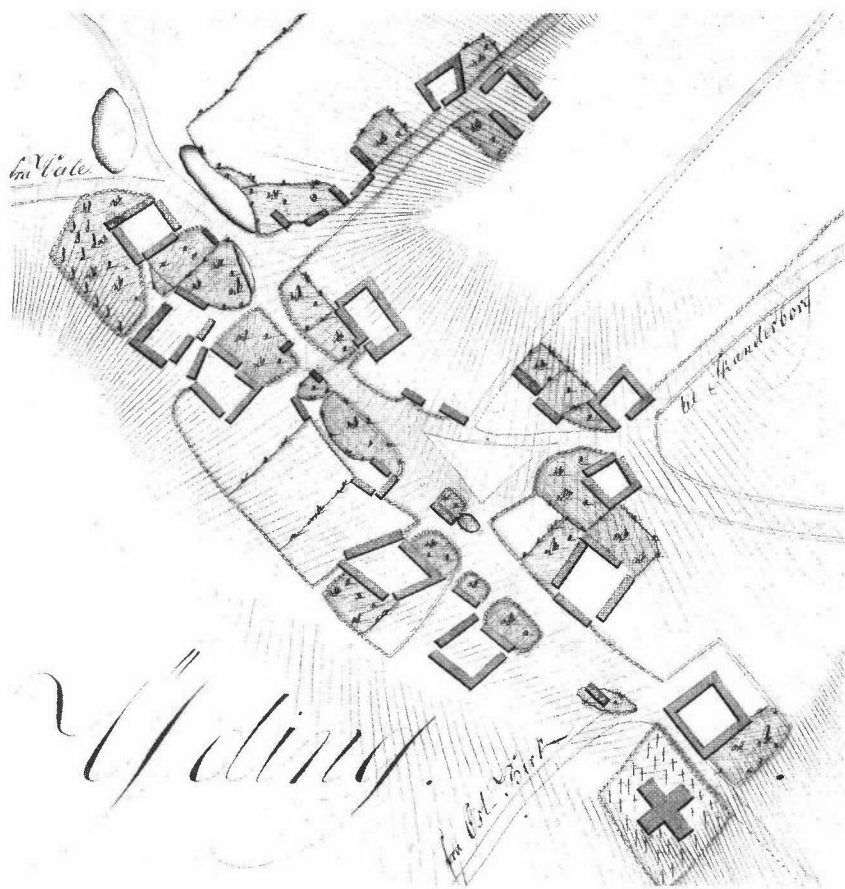
egnen stiledede imod. Denne vej kunne være den, der nævnes i 1712 i en skelsag til Tamdrup Bisgaard: "En adelvej mellem Skanderborg og Vejle går over Tamdrup kirkes fortejord"²³⁾.

Som nævnt var den 10 km brede Hansted ådal nord for Horsens en væsentlig færdselshindring, og Hanstedbroerne var af stor betydning. Øm kloster²⁴⁾, der var ejeren, havde omkring 1548 ladet Hansted bro istandsætte og krævede af sine gårdfæstere 2 skæpper havre det første år og derefter 1 skæppe årligt. I 1551 indtages også Hads herred i betalingen. I en 3-årig runde skulle Vor herred betale de to første år og Hads herred det tredje.

I jordebogen til Skanderborg Slot 1667 ses det, at nu havde Christen Christensen ejer af Tammestrupgård fået Hansted bro i fæste, og til ham skulle brohavren nu ydes. Yding by anføres med 2 tønner 3 skæpper havre to år ud af tre. Ligeledes havde ejeren til Tammestrupgård også fået Lille Hanstedbro og Voervadsbro i fæste, for hvilke to broer hele Vor herred betalte 12½ mark 4 skilling lybsk.

Som rosinen i pølseenden kommer vi nu til Yding Forte²⁵⁾. Et klenodie, der er bevareret fra en fjern fortid - upåagtet af de lokale beboere - men beundret af mange, ligger den der som en af de få velbevarede forter, til dels uændret og udyrket gennem mange hundrede år. Forten ejedes af alle i landsbyen og benyttedes bl.a. til at drive kvæget ud på fælleden og svinene til skovs. Den blev også benyttet som græsning for kreaturerne.

Uddrag af kortet over vejen mellem Vejle og Skanderborg. På disse to tegninger ses tydeligt den brede Forde. Gennem flere århundreder var gårdenes antal uændret 13. Kortet er tegnet og opmålt i 1804 af infanteriløjtnant P. Krebs.

Jyske lov af 1241 fastsatte en bredde på 15 favne, som tildels stadig holdes - omend ikke alle steder. Der har desværre enkelte gange været en tendens til at benytte den nærmeste del af den som affaldsplads for jord og murbrokker, hvad der burde skrides strengt ind overfor.

Nær forbundet med landevejene er kroerne - men de har aldrig været repræsen-

teret inden for sognets grænser. Den nærmeste er Sandvad Kro fra 1864. I Østbirk findes der ligeledes en ikke særlig gammel kro. Længere tilbage i tiden har der i Nim været en Kongelig Majestæts Gæstegård, der nævnes allerede i 1641 og ofte derefter. Omkring år 1800 flyttes den og benævnes Nim Kro; den nedlægges endelig i 1910.

Optagelsen stammer antagelig fra sommeren 1911, da postkortet er pligtafleveret til Det Kongelige Bibliotek i februar 1912.

Det samme byparti fotograferet godt 70 år senere. Købmandsforretningen blev lukket i 1980.

Noter:

1. Ole Stig Johannesen, *cand. mag. i fransk og tysk og forfatter til adskillige lærebøger og ordbøger samt anmelder og kronikør, er født i Yding, hvor forældrene gennem 45 år og helt frem til 1980 havde købmandsforretningen nederst i landsbyen.*
2. *Trap: Danmark 8 s. 682.*
3. *De tre sidstnævnte fund befinder sig nu i en privat samling, (L. P. Vest, Charlottendal ved Randers).*
4. *Aa. Houken: Håndbog i danske stednavne, København 1976, samt Danmarks stednavne nr. 12, udg. ved A. Bjerrum, København 1964.*
5. *Egennavnet forekommer som personnavn. Ved Himmelev (Sjælland) findes gårdsnavnet 'Ydinggård'. I Sverige er stednavnet registreret i Malmöhus Len.*
6. *Cfr. 3.*
7. *Officielt Springbakken. I egnen benævnes bakkerne ofte banker, f.eks. Såbybanken, Tønningbanken, Grønkjærskirken (der tidligere fandtes på vejen mod Østbirk).*
8. *Gammelby/Ofluergammelby, således i MB 1683 og i udskiftningspapirerne. Tidlige arkæologiske fund kan ofte med held opspores på de med Gammelby betegnede arealer - og ikke under selve landsbybebyggelserne.*
9. *De ældste danske Archiuregistraturer I, København 1854.*
10. *Cfr. 8. Disse adkomstdokumenter fra klostrene er så godt som alle gået tabt; de blev opbevaret på Skanderborg Slot og er afskrevet ca. år 1600 med den daværende skrivemåde.*
11. *Ved tingsvidne forstås et dokument, læst på tinge i tingmændenes påhør og forsynet med deres segl.*
12. *Sysselinddelingen var en administrativ opdeling af Jylland i 14 syssler, jævnfør kong Valdemar den Stores jordebog. Et syssel omfattede flere herreder, men den praktiske betydning var ringe. Kirken benyttede sig af den verdslige sysselinddeling som grundlag for inddelingen i provstier. Ved Reformationen forsvandt både sysseltinget og sysselinddelingen, og provstierne faldt derefter sammen med herrederne. Beboerne i Loversyssel kaldtes for lovring. Langt op i tiden er udtrykket bibeholdt i udtrykket skoulovring om "træskofolke" i de vestlige skovegne.*
13. *Broen var grænse mellem Vor og Tyrsting herreder.*
14. *Cfr. 8.*
15. *"Da sognets primære opgave var at yde sjælesorg (cara animarum), skulle der i ethvert sogn findes en kirke og en kirkegård". Citat fra Dansk Kulturhistorisk Leksikon For Nordisk Middelalder. Vi har her en tilbagedatering, der gør den oprindelige Yding kirke ældre end det rent umiddelbart fremgår af Trap og af De Danske kirker, 14.*
16. *Brevet findes i kopibøgerne i Vatikanets arkiv. De pavelige skrivelser vedrørende danske forhold er samlet og udgivet af A. Krarup og J. J. Lindbæk i Acta pontificarum Danica, det pågældende brev findes i bind IV, København 1910.*
17. *Som navnet angiver, har der tidligere været et vadested.*
18. *Ødelagt af svenskerne i 1644 og aldrig genopbygget.*
19. *På kortet fra 1787 ses tydeligt, at Sønderskoven strakte sig ud over vejen.*
20. *Ved stenbro forstås her en med sten brolagt vejstrækning for at styrke vejen på fugtige steder.*
21. *Mange steder plyndrede de kirkerne eller øvede hærværk, hvad der f.eks. kan ses ved gennemgang af kirkeregnskaberne for Tåning og Voerladegård kirker.*
22. *Gård med løbenr. 14 (ikke at forveksle med matr. nr.). Gården lå der, hvor der nu ligger et langt beboelseshus som den første bygning på venstre hånd, når man kører op ad vejen til Vinthersminde.*
23. *Citat efter S. Nørregaard Hansen: "herfra til andre steder" - Veje omkring Horsens. Horsens 1984, s. 108.*
24. *Cfr. 23.*
25. *Forde kaldtes i ældre tid den åbne, ubebyggede plads, der i reglen dannede midtpunktet i landsbyerne, og udenom hvilken tofterne med gårdene var grupperede. Endvidere brugtes betegnelsen forte også i samme betydning som "fægang" (kvægevej) eller "fjæld" (fællesjord). Endelig fik det også i formen fortov den almindelige betydning af "jordstrimmel foran et hus".*

Nyt fra historien i Vejle Amt 1994

De lokalhistoriske arkiver

Bredsten Lokalarkiv og forening for Bredsten sogn

Vi har i det forløbne år haft en støt og rolig aktivitet i arkivarbejdet. I januar måned deltog vi i „Håndværkerhuset“s hobbyudstilling, hvor der blev vist billeder af gamle gårdmalerier. Man efterlyste gamle gårdmalerier og fik derved tilsagn om et billede af „Damgård“ i Lildfrost fra ca. 1820.

Ved foreningens generalforsamling havde vi indbudt tømrer Vagn Åge Laursen til at vise os en videofilm om Bredsten kirkes restaurering. Arkivet har i årets løb anskaffet sig en del matrikelkort over Lildfrost og Søskovs jorde samt Raving og Tørskind.

I løbet af februar måned lukkede Bredsten posthus. Den sidste åbningsdag havde vi arrangeret salg af postkort med stempling af breve m.v.

Afdøde Hans Bruun Hansen havde påtaget sig opgaven med at beskrive posthusets historie, hvor vi i Bredsten fik det første postsamlingssted 1857. I dag er ekspeditionen overført til Daglig Brugsen i Bredsten. Endvidere har vi fra foreningens side deltaget i møder vedrørende genoptagelse af sogneture. Bl.a. var vi

den eneste forening, der bakkede op om ideen at genoptage samarbejdet.

Hans Rolskov

Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn

1994 blev for Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn et både spændende og ikke mindst et meget produktivt år.

Selve registreringsarbejdet vedrørende arkivalierne blev intensiveret. Den reformerte Menigheds arkiv, som vi overtog i 1993, blev bl.a. færdigt registreret. Samtidig fortsatte registreringen af aviser, kirkebøger, kort, billeder og andre kildegupper.

Brugen af EDB trængte langsomt men sikkert ind i arkivets registrering. Pr. 1. juli 1994 blev alle indkomster registreret via EDB. 33 pct. af alle A-fonde er ved at være EDB-registreret, og inden længe kan ARKIBAS bruges direkte i søgningen og dermed også i vagttjenesten.

EDB-registrering er også kodeordet i billedafdelingen. Billedafdelingen er et sårbart sted, hvor man skal være godt kendt i byen og

omegnen for at kunne registrere billeder. Heldigvis nyder Lokalhistorisk Arkiv stadig godt af frivillige medarbejders viden og hukommelse. De har været medvirkende til, at det ved årsskiftet 1994/95 var muligt at søge og finde ca. 10.000 billeder via EDB, de næste 10.000 billeder venter på at blive tastet ind. Når Lokalhistorisk Arkiv har så mange oplysninger på EDB, skyldes det ikke mindst de ansatte medarbejdere, der med tålmod og til tider kampgejst har løst mange tunge tasteopgaver. EDB-registrering er et langsomt arbejde, der kræver pertentlighed, og det er samtidig et arbejde, der kan være kedsommeligt og trivielt.

I 1994 modtog Lokalhistorisk Arkiv for Fredericia og Omegn 278 afleveringer. Det er 60 pct. flere end i 1993. Arkivet havde ca. 3.000 besøgende foruden de faste medlemmer, hvor en del kommer op til 3 gange i ugen. Forespørgsler har der været ca. 1.000 af. Alle tal er voldsomt stigende og må tages som udtryk for en stigende interesse for den lokale kulturhistorie.

En af årets helt store succes'er var „Åbent Hus“ den 12. marts. Vi havde forventet ca. 25 besøgende. Men stor blev overraskelsen, da der i løbet af fire timer kom ikke mindre end 300 besøgende. Den største publikumsmagnet var helt klart gamle Fredericia-film.

I løbet af 1994 er der blevet holdt mange små og store foredrag i Lokalhistorisk Arkiv. Foredragsrækken „Er Fredericia bevaringsværdig?“, som startede i 1993, og hvor vi samarbejdede med Fredericia Fonden og Fredericia Museum, fortsatte i 1994 med 3 foredrag, hvortil der også var stor tilslutning. I maj måned kom der ca. 400 besøgende for at høre Peter Olesens kritiske men også positive foredrag om facader og bygninger i Fredericia.

Antallet af gruppebesøg er vokset betydeligt. Især skoleklasser har et stigende besøgstal, men også foreninger og interessegrupper benytter arkivet mere og mere.

Det har længe været et ønske, at skolerne i højere grad var opmærksom på det tilbud, Lokalhistorisk Arkiv kan være i den daglige undervisning, og det er til en vis grad lykkedes. Med et projekt på Herslev Centralskole sprang arkivet ud i direkte undervisning af skoleelever, og med projektet „I tusinde år“ gennemførtes 12 dobbeltlektioner, hvor de unge mennesker fra 7. klasse tog fat på alle mulige emner og arbejdede med dem i historisk perspektiv.

Via udstillinger har vi også formidlet lokalhistorie. I april måned vistes i Rådhushallen udstillingen „Fredericia-Facetter“, som var en fotoudstilling i samarbejde med Morten Zierau. Morten Zierau havde fotograferet alle de bygningsfacetter, man måske ikke lægger så meget mærke til på turen gennem byen.

På alle kommunens filialbiblioteker har Arkivet lavet små lokalhistoriske udstillinger. Disse har fået en meget god modtagelse, og mange har haft fornøjelse af især de billeder, der var med.

I november vistes - også i Rådhushallen - udstillingen „Uld og Hør“. Det var en arbejdende udstilling om, hvordan uld og hør forarbejdedes, og hvorledes materialerne har været brugt i fortiden. Udstillingen var velbesøgt i de to dage, den varede. Denne udstilling var Lokalhistorisk Arkivs bidrag til Fredericia Kulturuge, som startede med en multikulturel dag på Fredericia Teater. Heri deltog Lokalhistorisk Arkiv sammen med Fredericia Museum med en „Hvad er det?“-stand. Her kunne borgerne komme med deres gamle ting og sager og få at vide, hvad det var, hvor gammelt det var, og hvad det havde været brugt til. Mange interesserede mødte op - også for at deltage i den lokale konkurrence, der var lavet som en del af arrangementet.

Lokalhistorisk Arkiv har tidligere udgivet et årsskrift, men i 1994 kom en ændring, nemlig kvartalshilsenen. På de tre-fire A4-sider, hver

enkelt hilsen fylder, informeres der om lokale kulturhistoriske arrangementer, og læseren præsenteres for et kulturhistorisk emne, der både kan have almen og speciel baggrund. Man kan abonnere på disse hilsener, og hvert kvartal udsendes ca. 500 eksemplarer. I december havde vi endnu en udgivelse, som blev vel modtaget. Det var lokalhistorisk Kalender, som forhåbentlig vil danne tradition.

I løbet af 1994 er nye samarbejdspartnere kommet til. Vi overskrider grænser, faglige, men også geografiske. Således blev samarbejdet med byarkiv og museum i Middelfart væsentligt udbygget, og det første store resultat heraf ventes i maj måned 1995, hvor udstillingen „Fra kyst til kyst“ åbner. Beslutningen om at samarbejde med Fredericia Museum på det administrative plan bør også nævnes som noget væsentligt, og i skrivende stund er dette samarbejde påbegyndt.

På personaleområdet skete der også ændringer i 1994. Arkivlederstillingen er blevet opnormeret til fuldtid; der er fastansat en arkivassistent på 20 timer ugentligt samt en sekretær på halv tid.

Bodil Schelde-Jensen

Sognearkivet i Gedved kommune

Arkivet har i 1994 forsøgt at vise sit ansigt udadtil lidt mere end tidligere, idet vi havde en udstilling i forbindelse med byfesten i Hovedgård. Det var en udstilling, der viste noget af Hovedgård bys historie. Hovedgård by har en særpræget kort historie. Hovedgård opstod først, da den jyske længdebane blev taget i brug i 1868. Før den tid var der intet på dette sted, kun et par store gårde.

Derfor kaldte vi udstillingen „Hovedgård for 130 år siden“. Vi samlede udstillingens

skriftlige materiale i et hefte på ca. 50 sider, som vi solgte under og efter udstillingen. Det viste sig at være en god ide, vi har solgt ca. 80 stk. Besværet med at lave et sådant hefte er ikke så stort, man skal jo alligevel under opbygningen af udstillingen have de forskellige ting frem og have skrevet forklarende bemærkninger.

I Søvind er der i 1994 dannet en forening for at støtte et lokalt sognearkiv og museum her. Der har i mange år eksisteret en samling, som lærer Mikkelsen ved Søvind skole skabte. Denne samling er i de seneste år passet af H. C. Heuneke, men nu er det altså en forening, der står bag. Det er aftalt, at vi, arkivet i Gedved og arkivet i Søvind, skal have et nært samarbejde, eventuelt en fælles registrering.

Med hensyn til registrering er vi nu gået i gang med at registrere på Arkibas, men vi er endnu ikke nået hele vejen igennem.

I den forløbne vinter har vi arbejdet med at stable en udstilling om anden verdenskrig på benene. Den er nu opsat som vandreudstilling på kommunens skoler.

Sognearkivet i Gedved kommune har til huse i kælderen på Gedved skole, Kirkevej 16, 8752 Gedved, Telefon 75 66 57 80. Vi har åbent hver mandag mellem kl. 15 og 17.30.

Arkivlederen Ellen Jørgensen kan træffes på telefon 75 66 73 01.

Knud Bak

Give Lokalhistoriske Arkiv

Vore gæster i 1994.

Arkivet har været velbesøgt den ugentlige eftermiddag, der er åbent, ofte af 6-8 personer, men også af flere eller færre. De fleste kommer i studieøjemed, men vi har da heldigvis også gæster, der medbringer noget at aflevere til arkivet. Det blev i 1994 til 47 afle-

veringer af arkivalier, hvortil kommer et ret stort antal billeder.

Bedre forhold for besøgende i fremtiden.

De „studerende“ gæster bliver vel af og til lidt forstyrret af f.eks. personalets samtale med „afleverende“ gæster, men når alt skal foregå i samme rum, kan det ikke undgås.

Vi ser i den forbindelse frem til arkivets udflytning til Stenbrogård, når Give Museum engang kommer så vidt i indretningen af gården, at både museum og arkiv kan komme „under samme tag“.

Da vil der nok også blive et „stille rum“ nær ved diverse kirkebøger, folketællingslister o.s.v. Vort trappeproblem vil da også være en overstået sag - til glæde for gangbesværede.

Assistance til hele Danmark.

En del af personalets tid går med besvarelse, pr. telefon eller brev, af forespørgsler fra hele landet, ja, endda også en fra USA. På en måde forsømmes herved tid til egne opgaver, men på den anden side opleves lidt glæde ved at kunne hjælpe andre, når sagen kan klares, og vi får da også selv lidt mere viden f. eks. om gårde og huse i vort område.

En værdifuld gave.

Arkivet modtog i 1994 en gave, som vi og mange af vore brugere i fremtiden vil få glæde af. Og så var det endda et par fra en anden kommune, ja, et andet amt, der betænkte os med arbejdet, nemlig Britta Rauff og Jens Erik Starup fra Horsbølvej 13, Grindsted.

Som de beskeden sagde, var de på et tidspunkt i gang med at „oversætte“ et afsnit af Give sogns kirkebog 1700-1800. Og da de nu var i gang, fik de lyst til at tage hele århundredet med!!! (Det forstås heraf, at de to ikke var nybegyndere på området).

Resultatet blev 258 sider i A4-format, tekstbehandlet i PC, klar til indbinding! Desuden

var der i samme udstyr udarbejdet 30 sider alfabetisk ordnet navneliste med dato for hver person.

Endvidere modtog vi noget senere en 90 siders „Afskrift af Give sogns kirkebog 1805-1814“. (Tiden juni 1800 til juni 1805 findes ikke i kirkebog). I dette materiale er inkluderet alfabetiske navneregistre efter „begravede“, „døbte“, „viede“ og „trolovede“.

Særdeles spændende er nogle senere tilføjede afsnit, der ikke har meget at gøre med en kirkebogs sædvanlige indhold.

Her skal kort nævnes:

- a) 6 sider om Sundhedskommissionsmøder i 1831 og heraf følgende skrivelser vedr. oprettelse og indretning af „Sygehus eller Lazareth“ på to gårde, en for Give sogn og en for Nykirke sogn, „for det tilfælde at cholera morbus skulle udbryde i disse sogne“.
- b) Ca. 20 beretninger om ægteskabsmægling.
- c) Skoleprotokolsider vedr. eleverne i områdets skoler, de fleste født i 1827 eller 1828.

Britta Rauff og Jens Erik Starup modtog selvfølgelig betaling for papir etc. Men gaven til os var de mange timers arbejde, dette værdifulde værk må have krævet.

Inger Dynesen og Gunner Planck Larsen

Grejs Lokalhistoriske Forenings Arkiv

Vort arkiv er åbent to gange i måneden, 1. mandag fra kl. 19-20.30 og 3. mandag fra kl. 14-15.30.

Det meste af vores tid går stadigvæk med at registrere og arkivere, men efterhånden vokser også opgaven med at svare på henvendelser fra slægtsforskere og hjælpe disse, når de møder op personligt.

Vi er omsider også kommet i gang med at lave et kartotek, og vi har opdaget, hvor stort

et arbejde der er forbundet med sådan en opgave.

Af arrangementer kan jeg nævne et lysbilledforedrag om det gamle Grejsdalen af Mette Sørensen, som selv bor i Grejsdalen, og som er forfatter til et lille hefte om stedet.

Derudover har vi en aften hørt en af sognets ældre beboere fortælle om den plet, hvor han har haft hele sin tilværelse - ægte lokalhistorie. Endelig har vi haft en aftenudflugt til Give-Egnens Museum. Alle deltagere var enige om, at det havde været en dejlig oplevelse med Falk Mikkelsen som en pragtfuld fortæller.

Et par dejlige gaver har arkivet modtaget. Først et sæt af Vejle Amts Årbog fra starten til og med 1986. Vi nyder at have denne kilde til oplysninger inden for vore egne fire vægge og har selvfølgelig omgående suppleret sættet med de sidst udkomne årbøger.

Den anden gave er til gengæld bare et lille hefte - men hvilket hefte! Heri har fru Gerda Danvad, Fredericia, med net og sirlig skrift fortalt om sin tid som præstekone i Grejs i årene 1940-47. Indholdet er endda særdeles aktuelt her i 50-året for Danmarks befrielse.

Foreningens bestyrelse glæder sig over, at lokalbefolkningen i usvækket grad bakker dens arbejde op.

Gerda Ravn Mikkelsen

Lokalarkivet for Hedensted kommune

Besøgstallet har i 1994 været uændret i forhold til forrige år, selvom der desværre var lukket i to måneder.

Som sædvanlig har vi haft et godt samarbejde med Lokalhistorisk Forening. I januar fortalte Ole Schiørring fra Horsens Museum om Vitus Bering og viste lysbilleder fra udgravningerne på Beringsøen. Der var et pænt besøg til foredraget.

Den 1. marts havde Lokalhistorisk Forening

10 års jubilæum, hvilket blev markeret med udgivelse af et jubilæumsskrift. Heri fortæller Lokalarkivets stifter og leder om arkivets historie helt fra begyndelsen i 1950. Desuden er der artikler om en fæstegård i Korning, hoveriarbejde, en soldats skæbne i krigen 1848-50, en indkaldelse til sikringsstyrken under 1. verdenskrig samt om langdyssen ved Ørum å. Jubilæumsskriftet kan købes i Lokalarkivet.

Den 11. juni åbnede en udstilling om de tekniske skoler i Hedensted og Løsning. Udstillingen var godt besøgt. I november var der påny godt fremmøde til et foredrag. Johan Schachner fra Glud Museum fortalte om Søren Knudsen og hans museum.

Decemberudstillingen handlede om radioer. Radioforhandler Ejnar Krogh havde stillet sin private samling til rådighed.

Som noget nyt er der kommet et samarbejde i stand med Hedensted Avis. Ordningen går ud på, at enhver, der har en lokalhistorisk viden, kan skrive en artikel, helst med foto eller tegninger, som bliver trykt i Hedensted Avis under rubrikken „Det historiske hjørne“. Som kendemærke bliver rubrikken forsynet med et billede af langdyssen ved Ørum å. Lokalarkivet får rettighederne til de bragte artikler, så de bliver bevaret for eftertiden. Senere kan de måske indgå i en lokalhistorie for Hedensted kommune.

Vi glæder os meget over samarbejdet, idet der uden tvivl findes en stor viden, som på denne måde kan bidrage til egnens historie.

Leo Laursen

HASDA

Historisk Arkiv for Syvende Dags Adventisternes i Danmark

Vejlefjordskolen, 8721 Daugård.

Den tyske Goethe, 1749-1832, siger: „Den, som ikke kan føre sit regnskab 3000 år tilbage,

lever fra hånden og i munden“. Vi samtykker, arkivararbejde er vigtigt og af stor betydning.

I 1994 er der i HASDA lagt 1244 arbejdsstimer i arkivet. Indkomstjournalen viser, at der er modtaget 75 afleveringer, og der har været 65 ekspeditioner og aflagt 62 besøg på arkivet på Vejlefjordskolen.

To computer-producerede bøger er udgivet og udsendt: „Skodsborg Badesanatorium, Nordens største kursted“, skrevet af elleve forfattere og med læge Anker Christensen, Lyngby, og undertegnede som redaktører. Dertil kommer yderligere en bog om det tidligere Skodsborg Badesanatorium: „Mens det var...“ skrevet af en tidligere medarbejder, personalesekretær Aksel Kjølner.

Fire artikler er indgået til bladet „Adventnyt“ om Syvende Dags Adventistsamfundets historie i Danmark. Der er i årets løb arrangeret tre udstillinger.

HASDA rummer for øjeblikket omkring 1000 bøger og 2000 fotos og ligeledes effekter fra missionsfeltet, personlige ejdendele fra overlæge Carl Ottosens dødsbo, menighedsprotokoller, regnskabsbøger, film, videoer, lysbilleder med mere, alt med adventistrelationer.

Dronning Margrethe den Anden sagde i sin nytårstale 1995: „Vi skal ikke frygte for fremtiden, når vi har vore rødder i orden“. Gode rødder er en nødvendighed for et velfungerende samfund.

Hans Jørgen Schantz

Hatting sogns lokalhistorie

Efter lang tids landflygtighed har vort arkiv og øvrige samlinger endelig fået en fast plads i kælderen under vort nyrenoverede plejehjem i Hatting.

Arkivet har fået en god og rigelig placering i de nye lokaler, og bestyrelsen har brugt flere aftener på at få tingene bragt på plads. Til det-

te formål er der dels købt, dels fået foræret reoler og skabe af private givere, så vi synes selv, at vi har fået os godt indrettet. Alt materiale er nu registreret og anbragt i dertil egnede kassetter. Til dette har vi med kommunens velvilje fået hjælp af en sagkyndig.

Arkivet er åbent den første mandag i hver måned for besøgende, og der vil være folk tilstede, der kan være behjælpelige med at finde det ønskede. Adgangen bliver gennem hovedindgangen, herfra vil skilte vise frem til arkivet.

Der afholdes generalforsamling torsdag den 23. marts kl. 19.30 på Hattingskolen, hvor Martha Christensen fra Hjortsvang Museum vil fortælle om arbejdet i deres lokale sognearkiv. Det er hertil, at det gamle hus fra Hatting, der i daglig tale kaldes Peder Podes hus, skal. Samme Peder Pode var den tids rejsebud, der forrettede de små og store ærinder, byens borgere måtte have i den nærliggende købstad Horsens.

Jens Sønder

Lokalhistorisk Arkiv for Jelling kommune

Der er i det forløbne år sket en række forandringer på arkivet, hvoraf nogle er mere synlige for brugerne en andre. En af de mest synlige er, at åbningstiden er ændret fra torsdag til mandag, hvor der nu er åbent fra kl. 15 til 19.

Der er endvidere blevet ansat ny arkivar. Pr. 1. august 1994 afløste cand. mag. Susanne Conradsen Carl Nissen, der fortsat sidder i bestyrelsen og også lægger et stykke arbejde i arkivet som frivillig medarbejder. Arkivaren er ansat på arkivet 10 timer om ugen.

En forandring, der måske ikke umiddelbart kommer brugerne til gode, men som gerne skulle blive mere synlig på længere sigt, er indførelsen af EDB. Cirka samtidig med at den nye arkivar tiltrådte, blev der indført EDB på arkivet i form af ARKIBAS. Det har tidligere været et problem for arkivet at tilgængelig-

gøre det indsamlede materiale for brugerne, men nu er der taget hul på den proces, der skulle kunne løse problemet med tiden. Det er en langvarig proces at få tingene skrevet ind, men nu er arbejdet begyndt, og det går sin langsomme, men sikre gang. Billedsamlingen samt den store samling af lokalforsider fra Vejle Amts Folkeblad har første prioritet i inddateringsarbejdet.

Der har været meget god tilslutning til arkivets arrangementer, hvoraf et par stykker har fundet sted i samarbejde med biblioteket. Ved efterårets støttetekrædsmøde fortalte Lars Hagensen om sine forgængere i embedet som sognepræst i Kollerup-Vindelev. Efterfølgende lånte arkivet materiale fra præstegården, og det dannede sammen med arkivets egen samling grundlag for en udstilling, som blev vist på biblioteket.

Der er gået mange kræfter i planlægningen af arrangementer i forbindelse med fejringen af 50-året for Danmarks befrielse. Arkivet har fungeret som indsamlingscentral for effekter og arkivalier, som er blevet indleveret fra kommunens borgere til brug for en udstilling på Bredagerskolen. Som optakt til jubilæet har der været foredrag af Ib Nordby, der fortalte om troppebevægelser fra Normandiet til Lübeck, og i samarbejde med biblioteket blev der afholdt et arrangement med Schaiffel-Nielsen, der fortalte om flyvestation Vandel under besættelsen.

Arkivet kan notere sig et pænt antal besøgende og en del skriftlige henvendelser, fortrinsvis vedr. slægtsforskning. Der har ligeledes fundet en del afleveringer sted. Til at tage vare på disse er der foruden arkivaren en række frivillige medarbejdere, der trofast kommer og giver en værdifuld hånd med. Annegrethe Løwendahl har i en periode været ansat i jobtræning, og hun har især koncentreret sin indsats om billedregistrering.

Som det fremgår, har det været et år med

forandringer, men dette til trods er arbejdet i arkivet foregået i en god og positiv ånd, ligesom samarbejdet med biblioteket er upåklageligt.

Susanne Conradsen

Kolding Stadsarkiv

Kolding Stadsarkiv er offentligt arkiv for Kolding kommune og lokalhistorisk arkiv, dækkende Kolding kommune. Arkivet har læsesal og kontorer på Koldinghus Staldgård med en åbningstid på 18 timer om ugen.

Stadsarkivet arbejder for at udbrede kendskabet til Koldings historie ved at udgive Koldingbogen, der i 1994 udkom for 24. gang. Desuden er holdt introduktioner om arkivet for et stort antal grupper, og der er bl.a. holdt foredrag om gamle Koldingfilm, om Østergade før og nu, om Koldings borgmestre fra Schjærring til Beirholm, om Koldings historie i de sidste 100 år og om Bramdrup sogns historie. Sammen med andre kommunale institutioner deltog Kolding Stadsarkiv i Åbent Hus søndag den 5. juni 1994, hvor ca. 300 mennesker besøgte Stadsarkivet.

197 arkivafleveringer er modtaget, dels som overførsler af ældre arkivmateriale fra Kolding kommunes forvaltninger og institutioner, dels i form af gaver fra private. Blandt disse kan nævnes Koldingafdelingen af Jysk Haveselskabs arkiv, korrespondancesager fra Skoleforvaltningen 1970-88, Alminde sogns menighedsrådsarkiv, Riis Toft skoles arkiv, Haveselskabet Dane-Virke, Tekstilarbejdernes Fagforening, Sportsklubben VIDAR, Den socialdemokratiske fællesvirksomhed, DLG's Kolding afd., KKF's arkiv, urmager og forfatter Henrik Lund-Petersens privatarkiv, Kolding Byorkester, Slotsmøllen, Foreningen af Håndværksmestre i Kolding.

På grund af begrænsede personaleressourcer har det desværre kun i begrænset omfang været muligt at foretage systematisk opsøgende arbejde for at sikre viden på de områder, hvor Stadsarkivets samlinger ikke er repræsentative.

Opbevaring af Stadsarkivets samlinger på betryggende måde er afgørende forbedret i 1994 ved erhvervelse af to rummelige og hensigtsmæssige fjernmagasiner - kælderen til Brostræde 3-5 og en del af Slagteriets tidligere mandskabsbygning, som Stadsarkivet og Museet på Koldinghus i fællesskab har fået rådighed over.

Registrering af de modtagne afleveringer, så de ønskede oplysninger kan genfindes, er et nødvendigt men meget ressourcekrævende arbejde. Der er i 1994 gjort en ekstraordinær indsats for at nedbringe et stort registreringsefterslæb, bl.a. er de store kommunale afleveringer fra de seneste år blevet færdigregistreret. Det har gjort det muligt at benytte historisk værdifuldt materiale til historiske undersøgelser både af kommunens egne medarbejdere og af lokal- og slægtshistorikere. Såvel fastansatte, ansatte i beskæftigelsesordninger og frivillige har arbejdet sammen om registreringsopgaven.

Kolding Stadsarkiv deltager både i nationale og internationale netværk for at holde sig ajour om arkivvidenskabens udvikling og for at følge med i den fundamentale ændring af arkivarbejdet, som er et resultat af den teknologiske udvikling på informationsområdet. Elektronisk post og edb-baseret sagsstyring vil betyde, at papir efterhånden forsvinder som arkivmedie, men dokumentation af væsentlige begivenheder og informationer om samfundet skal fortsat gemmes for eftertiden, blot på et andet medie. Kolding kommune er langt fremme i den teknologiske udvikling, men har så også problemerne med at få styr på arkivering. Problemet er, at standarder på området ikke er endeligt fastlagt.

Rigsarkivaren har nedsat et udvalg til at fastsætte nye retningslinier for bevaring og kassation af kommunale arkivalier. Det er fra Kulturministeriet fastlagt, at samfundet af økonomiske grunde kun kan bevare ca. 80 pct. af det dokumentationsmateriale, der produceres, og opgaven er således at identificere de mest bevaringsværdige 20 pct. Stadsarkivet i Kolding repræsenterer Stadsarkivarforeningen i udvalget, og det har givet anledning til 35 besøg i kommunens forvaltninger for sammen med ledere og sagsbehandlere at diskutere denne problemstilling samt styring af den fremtidige arkivproduktion, hvadenten den er på papir, på edb eller på AV-medier.

Birgitte Dedenroth-Schou

Lokalhistorisk Arkiv og Forening for Nørup Sogn

Året 1994 startede vi med at indbyde til 5 aftener med gotisk skriftlæsning, hvor Frithiof Pedersen, medlem af bestyrelsen, havde lovet at gennemgå de gotiske bogstaver og give opgaver i at læse gotisk. Interessen var til stede, og 15-20 mennesker mødtes de 5 gange, selvom snevejret gjorde føret besværligt.

Vor generalforsamling i februar havde god tilslutning, alle fortsatte på deres poster. Aftenen sluttede med, at Thomas Bent Enevoldsen fortalte om, hvor svært det kunne være at bo ved Hærvejen i krigstid, når fremmede soldater hærgede og plyndrede. Man kunne risikere at måtte forlade hus og gård og friste en kummerlig tilværelse skjult i heden. Det var den tids flygtninge. Vor årligt tilbagevendende udstilling i marts var nr. 10 i arkivets historie. Vi dykkede ned i gemmerne og viste et bredt udsnit af arkivalier. Billeder fra lokalområdet og avisudklip har altid stor interesse blandt gæsterne. Et trækplaster var skoleinspektør Knud Heinrichsens lysbilledforedrag

om Gerhard de Lichtenberg, hans kirker og gårde.

Vintersæsonen sluttede med en spændende aften i DGI's nye hovedcenter i Vingsted og besøg i værksteder i den gamle Vingsted Mølle.

Opstart i efteråret var besøg på Give Museum, hvor Falk Mikkelsen havde sat hele aftenen af til at vise os museet i Torvegade og det nye, der er under opbygning på Stenbrogård. Her var der en spændende udstilling rækken- de fra de kloge mænd og koner til Give Syge- hus i dag.

Vi er kommet i besiddelse af nogle lokale lysbilledserier, som vi brugte et par aftener til at vise i arkivet. Sidste møde inden jul holdt vi på Aktivitetscentret Skovbrynet - en aften med julehygge og oplæsning af lokale folk.

Vi er fire personer, der en formiddag om ugen arbejder i arkivet med registrering og med at klippe lokalt stof ud af aviser fra ældre årgange af Vejle Amts Folkeblad. Vi har nået 31 registreringer i 1994, mange afleveringer fra private, ejendoms papirer, erindringer og billeder, desuden mejerihistorie om Nørup sogns 2 andelsmejerier, i dag privatejet af familien Poulsen. Der produceres hovedsage- lig ost på Nørup mejeri, hvor der gennem åre- ne er sket store udvidelser. Limskov mejeri bruges til lagerplads.

Vi har besøg af mange slægtsforskere, der søger slægten i kirkebøgerne.

Adresse for besøg: Tørskindvej 3, kælderen, Nørup skole. Postadresse: Vesterløkke 23, Ny Nørup, 7182 Bredsten. Åben anden torsdag i hver måned kl. 15-17.30 eller efter aftale, tele- fon 75 88 31 14.

Johanne Bindesbøl

Vejle Byhistoriske Arkiv

Året 1994 har været hektisk for arkivet. Et stort projekt som „Vejles historie“ i tre bind blev påbegyndt, og planerne om at gøre Byhi-

storisk Arkiv til stadsarkiv blev besluttet i byrå- det. Derudover har der været de „løbende for- retninger“:

Der har været 282 afleveringer - papirer, protokoller, billeder, film m.v. - fra privatper- soner, foreninger og ikke mindst fra erhvervs- virksomheder. Større afleveringer fra: Larsen & Knudsen A/S, Schweitzers Bogtrykkeri A/S, Arbejdernes Andels Boligforening, Axel Taul & Co. A/S, Vejle Brandvæsen, Bundgaard Andersens Eftf. A/S, direktør Harald Hess, Ege Axminster A/S (vedr. Wittrups Tæppefabrik), Lauenborg A/S (bl.a. vedr. Vejle Damp- baade A/S).

Projekter

Arkivets virksomhed er fortsat baseret på de beskæftigelsesprojekter for bistandsmodtage- re, som nu har eksisteret i flere år. Projekt Bil- ledregistrering er det ældste af projekterne, og det beskæftiger sig med de store negativ- samlinger fra Vejle Amts Folkeblads fotogra- fer. Negativer pakkes og registreres på tid, sted, emne, person og fotograf. Projektleder er arkivar Bente Munk, og projektet har i 1994 haft tilknyttet 15 ledige. Projektet laver hvert år temaudstillinger i arkivets udstillingsrum.

Projekt Vejles Hukommelse på EDB beskæf- tiger sig med at ordne, sortere, registrere og pakke de mange arkivalier, der afleveres på Byhistorisk Arkiv. Arbejdet skal sikre, at det afleverede materiale sikres bedst muligt, og at det kan stilles til rådighed for kommunens borgere og andre med interesse for byens og egnens historie. Projektleder er arkivar Poul Porskær Poulsen, og projektet har i 1994 haft 7 ledige tilknyttet.

Begge projekter registrerer hhv. negativer og arkivalier på EDB-programmet ARKIBAS, der er udviklet specielt til arkivformål. Ved hjælp af programmet kan der laves hurtige søgninger i arkivets samlinger, og service over- for brugerne er derfor hurtig og sikker.

I den første del af året fungerede desuden Projekt Erindringsværkstedet i Grejsdalen. Projektet indsamlede billeder og arkivalier samt interviewede personer vedr. Grejsdalens historie. Desuden blev arrangeret udstillinger.

Rådgivning

Arkivet fungerer fortsat som rådgiver og konsulent i en række arbejdsgrupper i kommunen. Skolerne modtager som altid en del rådgivning, og 1994 har desuden set en del konsulentvirksomhed vedr. virksomhedarkiver, i sammenhæng med at der er søgt arkivalier til brug i byhistoriens bind om industrien i Vejle. Desuden konsulentvirksomhed i forbindelse med et lokalhistorisk spil.

Formidling

Arkivet modtager hvert år mange forespørgsler af forskellig art: såvel telefonisk som skriftligt og mundtligt samt gennem besøgende på læsesalen. I september måned var der åbenthus på arkivet.

I 1995 skal udkomme første bind af „Vejles historie“, der omhandler byens industrialisering. 1994 har derfor også givet en del arbejde i forbindelse hermed, idet arkivet er sekretariat for byhistorien. Asbjørn Hellum og Poul Porskær Poulsen er blandt forfatterne til bindet, og de har foretaget undersøgelser i forskellige kilder vedr. byens historie. Samtidig er der foretaget „service-arbejde“ for de andre, udenbys boende, forfattere.

Arkivet er desuden sekretariat for Byhistorisk Selskab for Vejle og har derfor også medvirket ved de ti arrangementer, som selskabet har afholdt, samt ydet et stort arbejde i forbindelse med udgivelsen af den årlige Vejlebogen, der atter engang blev udvidet i 1994. Byhistorisk Selskab udgav desuden Thorkild Worms bog om borgmester Willy Sørensen: „Willy“ og Bent Nordheims „Tirsbæk“.

Som sædvanlig udkom i slutningen af november måned Lokalhistorisk Kalender.

Udstillinger

I arkivets lille udstillingslokale ved siden af læsesalen etableres fotoudstillinger hvert år, der viser billeder fra pressefotografer ved Vejle Amts Folkeblad. 1994-udstillingerne var „Store og små begivenheder i 70'ernes Vejle“, „Kvindes verden“ og „Sportens verden“. De flotte billeder, der kommer rigtigt til deres ret i den store størrelse, blev set af mange mennesker i løbet af året.

Arkivet har desuden i årets løb etableret en række mindre udstillinger til forskellige lejligheder, bl.a. „Udlængsel“ - om udvandringen til Amerika, en udstilling om folkemindesamleren Evald Tang-Kristensen, og vandreudstillingen „Barn i Vejle“ var ligeledes på farten i første halvdel af året. Endelig skal nævnes udstillingen i rejsestalden på Grejsdals Hotel, etableret af Projekt Erindringsværkstedet.

Anden formidling

Igen i 1994 blev der afholdt Folkeuniversitetskursus i lokalhistorie og slægtshistorie, og Bente Munk afholdt en kursusrække på AOF for synshandicappede.

*Bente Munk, Poul Porskær Poulsen
og Asbjørn Hellum*

Museerne

Egnsmuseet, Egtved kommune

Egnsmuseet oplevede et meget travlt år med mange og varierede arbejdsopgaver. Vi deltog i tilrettelæggelse og gennemførelse af projekter, der heldigvis blev meget gunstigt modtaget af publikum.

Egnsmuseet foretog i årets første måneder en total renovering af vores udstilling på Egtved-pigens gravplads. Med god hjælp fra et kommunalt beskæftigelsesprojekt blev der bl.a. lavet en kopi af den store bulkiste af egetræ. Kopien kan nu ses i udstillingsbygningen på Egtved Holt.

I begyndelsen af maj kunne man tage det nye museum i Randbøldal i øjesyn. Randbøldal-Museet er resultatet af et samarbejde mellem en række foreninger i Egtved kommune. Museet er tilrettelagt og drives af Egns-museet. Netop Randbøldal er en meget spændende lokalitet, når man skal prøve at formidle det danske kulturlandskab og sammenhængen mellem naturens ressourcer og anlæggelsen af produktionsanlæg og boliger. Randbøldal-Museet er indrettet på og omkring den gamle fabriksstomt ved Vejle å. Her har ligget papirfabrik fra 1734 - 1840 og derefter tekstilfabrik. Det meget smukke, bakkede terræn omkring dalen er gjort tilgængeligt ved anlæggelsen af et spændende stisystem.

Blandt årets særudstillinger kan følgende nævnes: 50-året for tyskernes beslaglæggelse af Vandel og omegn i 1944 til flyveplads blev markeret med et større arrangement på flyvestation Vandel, hvortil Egnsmuseet havde lavet en større udstilling.

„Flasker, flasker, flasker“ - titlen på den anden af årets udstillinger lader ingen i tvivl om, at her ønskede vi at fortælle om glasflasker som emballage, indtil plasticalderen for

alvor begyndte i 1960'erne. Udstillingen var i en periode udlånt til Vejle Museum.

Egnsmuseets leder fungerede også i 1994 som konsulent vedr. kirkesager i Brande provsti. Denne konsulentordning løber over fire år, fra 1992 til 1996. I denne periode skal alle antikvariske opgaver varetages af en lokal museumsmedarbejder udpeget af Amtsmuseumsrådene i Vejle og Ringkøbing amter - og Hasse Jørgensen blev udpeget til at være museums-konsulent. Det er iøvrigt første gang, at kirkesager bliver varetaget af andre end Nationalmuseets medarbejdere.

Hasse N. Jørgensen

Fredericia Museumsforening

1994 blev året, hvor slutstenen for Fredericia Museumsforenings 78-årige eksistens blev lagt. Et voksende antal administrative opgaver - ikke mindst økonomiske spørgsmål - var efterhånden blevet alt for dominerende i bestyrelsesarbejdet på bekostning af museumsfaglige emner. Bestyrelsen ønskede en styrkelse af det lokalhistoriske arbejde i almindelighed, og i årets løb blev flere modeller for en ændret struktur og status for museumsforeningen opvejet mod hinanden.

En henvendelse til byrådets Kultur- og Fritidsudvalg om en evt. kommunal overtagelse af Fredericia Museum fik en positiv modtagelse.

Et flertal af museumsforeningens medlemmer gav deres opbakning til at lade Fredericia kommune overtage drift samt samlinger, bygninger, personale m.m., og dermed blev Fredericia Museumsforening opløst med virkning pr. 31. december 1994.

Forinden var blevet stiftet en ny støtteforening, „Fredericia Museums Venner“, der i

fremtiden vil arbejde tæt sammen med museets nye ejer på at fremme trivselen og aktiviteterne i det gamle museum.

Formidling

En usædvanlig lang, tør og hed sommer satte overalt i Danmark sit spor på mange udstillinger og publikumsaktiviteter. Stort set overalt kunne der konstateres nedgang i besøgstallene i forhold til det foregående år. Det var også tilfældet på Fredericia Museum.

Kun ét arrangement nød for alvor godt af det fine sommervejr: „Jazz under kastanien“, som søndag den 3. juli var i stand til at samle et rekordstort publikum på ca. 300 personer, der nød solskinnet på museets gårdsplads.

Der har i 1994 været afholdt fem særudstillinger - bl.a.:

„Hvad klædeskabet gemte“, som viste nogle hidtil ikke udstillede beklædningsdele fra museets samling.

„Smede før og nu i Fredericia“ blev arrangeret i tæt samarbejde med den lokale afdeling af Dansk Metalarbejderforbund, som fejrede sit 100 års jubilæum. I udstillingsperioden var der næsten dagligt arrangeret levende værkstedsaktiviteter, hvor forskellige grene af smedehåndværket viste deres kunnen.

I perioden 6. august til 4. september markerede Fredericiaafdelingen af Det Jyske Haveselskab sit 75 års jubilæum. Det skete i samarbejde med Fredericia Museum, som viste særudstillingen „Til nytte og pryd“.

Et led i denne udstilling var et „åbent-hus“-arrangement i weekend'en den 13. til 14. august på/omkring museumsområdet. Her nåedes et flot besøgstal på ca. 700 personer.

Sammen med 52 andre danske museer deltog Fredericia Museum fra 8. oktober til 6. november i et landsomfattende udstillingsprojekt med den fælles titel „Museets bedste stykke“.

Vi havde valgt at fokusere på specielle belys-

ningslegemer fra museets store samling under overskriften „... og der blev lys...“. I udstillingen indgik et særligt afsnit om lysmageren og samfundskritikeren m.m. Poul Henningsen. En aften i Kulturugen viste museet endvidere to videofilm om P.H.

Det faldt også ind under emnet belysning, da ca. 135 ivrige børn + forældre + bedsteforældre tilbragte en eftermiddag i efterårsferien med at fremstille roelygter på museumsområdet.

På kulturudvalgets foranledning har medarbejdere fra museet i foråret deltaget i tilrettelæggelsen af to større særudstillinger uden for museet. Udstillingen om Bers Odde, „Fra svenske-skanse til fæstningsby“, åbnede den 30. april i Krudttårnet. „Historier fra en krig“ (om Treårskrigen) fandt sted i Dronning Margrethe Hallen 18. juni - 15. august.

Sammen med Lokalhistorisk Arkiv og bevaringsforeningen Fredericia Fonden fortsattes efter nytår en velbesøgt foredragsrække om bygnings-bevaring i Fredericia. Behandlingen af emnet kulminerede den 16. maj, hvor den populære og kritiske journalist, Peter Olesen, kunne samle ca. 300 meget lydhøre tilhørere på Fredericia Teater.

Museumsforeningens egen foredragsrække i efteråret fik en blandet modtagelse. Alle foredrag foregik i Trinitatis Sognegård, hvor det fælles tema var marine-arkæologi. September måneds foredrag om skibsfund i Nydam Mose havde en høj faglig standard, men blev kun overværet af ganske få tilhørere. De to følgende foredrag omhandlede henholdsvis skibsvrag ved danske kyster samt jagten på sunkne tyske u-både i danske farvande. Førstnævnte samlede ca. 80 tilhørere, mens ca. 120 overværede det sidste, som blev arrangeret i samarbejde med Vejle Amts Historiske Samfund.

Blandt andre udadvendte aktiviteter, der i årets løb har fundet sted med museet/museumsforeningen som arrangør eller deltager,

Sølvsmeden i arbejde på Fredericia Museum.

kan nævnes: Den kulturhistoriske vandretur den 7. maj i området omkring Ullerup Kirkebakke havde samlet ca. 30 deltagere. - I anledning af „Mølledagen“ den 19. juni gennemførte Kamma Varming en byvandring med fokus på fortidig mølleaktivitet i byen. - Kamma Varming gik også i spidsen for en kulturhistorisk byvandring gennem det gamle Pjedsted den 13. august.

Årets traditionelle store „åbent-hus“-arrangement på Kringsminde den 28. august blev besøgt af ca. 400 gæster, der gennem både udstillingen og levende aktiviteter fik belyst temaet „Jagt og jægerliv“.

Undersøgelser og besigtigelser

Der er foretaget en række besigtigelser og fotooptagelser (bl.a. Hans de Hoffmans Gård, Smidstrup gamle bageri, Kongensgade 9, Kongensgade 43, Den Keller'ske Institution i Brejning samt døbefont i Lyng Kirke).

Efter anmodning fra ejeren af „Strandgården“ i Trelde har personale fra museet - sammen med bl.a. Skov- og Naturstyrelsen - deltaget i rådgivning om mulighederne for en hensigtsmæssig bevaring af den interessante gamle gård.

Museumsinspektøren har sammen med flere udenbys museumsfolk fungeret som „konsulenter“ på en begyndende fysisk markering af kirketomt og kirkegård i terrænet på Ullerup Kirkebakke.

Arkæolog Anette Willemoes har på museets vegne foretaget en beskedent arkæologisk undersøgelse omkring en stensætning i haven ved „Spanggård“ i Bredstrup.

Bygninger og museumsområde

Årets største begivenhed fandt sted i februar, da museets nye-gamle bygning, „Målerhuset“, blev flyttet fra en kolonihave på Egeskovvej til museumsområdet. Der blev sidst på sommeren støbt en sokkel, og i oktober kunne den

tidligere gamle havnebygning flyttes igen og anbringes ved siden af „Vejerboden“.

Fredericia kommunes Projektværksted fremstillede en smuk bænk til opstilling omkring kastanietræet på museets gårdsplads.

Inden årets udgang blev der installeret et brandalarm-anlæg i bygningerne i Jernbanegade. Det skete med midler fra Statens Museumsnævns „rådighedssum“.

På museumsgården Kringsminde blev i foråret foretaget en grundig rengøring og imprægnering af tagkonstruktionen og det bærende tømmer i gårdens sydlænge; men ellers var det andre større opgaver, der prægede årets gang på gården:

På museumsgården Kringsminde blev loftet over gårdens østlænge afskærmet, sat i stand og indrettet til magasin for mindre museums-genstande. I forbindelse med afrensning af sydfacaden på Kringsmindes stuehus blev afsløret alvorlige skader på fodremmen. Det medførte en omfattende murer/tømrer-reparation, som endvidere også kom til at omfatte nogle fag i vestlængens gårdfacade.

Søren K. Jakobsen

Give-Egnens Museum

1994 - et særligt år - 100-året for Gives opstart på en epoke med vækst og udvikling - sygehus og jernbane kom til byen, og det satte gang i meget andet. 100 år som i det væsentlige danner grundstammen i museets samling.

Jubilæumsåret gav naturligt indflydelse på arbejdet på Give-Egnens Museum, hvor der sommeren igennem var to store særudstillinger, henholdsvis „Give-banen i 100 år“ på Torvegade og „Fra magi og urter til kikkertoperationer“ på Stenbrogård. Begge udstillinger dannede grundlag for større undersøgelsesarbejder. Gennem interviews, tilsendte oplysning-

ger, udlån af genstande og på mange forskelligartede måder engagerede lokalbefolkningen sig i dette arbejde. Som så mange gange før skulle der kun få vink til, før fællesskabet bag arbejdet blomstrede. Den lokale forankring er overordentlig vigtig for museet.

Årets første særudstilling var „Det er sjovt at se på billeder“. Udstillingen, der var opbygget over pressebilleder fra Vejle Amts Folkeblad gennem 25 år, blev meget velbesøgt, og de mange personbilleder dannede grundlag for udveksling blandt de besøgende af associationer over familierelationer, hændelser og oplevelser. Tiden passerede revy.

I efterårsferien viste museet udstillingen „Selvgjort er velgjort“. Udstillingen var Give-Egnens Museums del af det landsdækkende udstillingstema „Museets bedste stykke“. En lille udstilling, som gennem genstandene tydeligt afspejlede livsstilen i de nøjsomme hedeområder, hvor slid, opfindsomhed og udholdenhed var hovedhjørnестene i overlevelsen.

„Julebørn og Legetøj“ var årets sidste særudstilling.

Årets særudstillinger var i høj grad med til at sætte spots på livsstilsændringerne i samfundet. Ikke blot som vidensformidling, men i lige så høj grad en formidling til forståelsen af miljøudviklingen og udfoldelsesmulighederne for det enkelte individ. Den enorme udvikling, der er sket indenfor sundhedsvæsenet på blot 100 år samlet trin for trin, gjorde indtryk og satte overvejelser i gang hos publikum. - I dag har vi svært ved at acceptere, at lægevidenskaben ikke kan klare alle helbredsproblemer. Udstillingen synliggjorde, at det etablerede sygehusvæsen har gennemgået en revolutionerende udvikling.

Jernbanens anlæggelse og betydning for samfærdsel, samkvem samt områdets udadvendthed vækkede også til eftertanke.

Besøgstallet er stigende. Det er en stor glæde,

at en meget bred skare danner besøggskaren på Give-Egnens Museum. Ikke for at kunne smykke os med pæne tal, men fordi den besøgende giver udtryk for at hente noget i museets formidling af kulturhistorien. I tiden er der desværre en tendens til at måle succes i tal og statistiske parametre. Kulturfaktoren har en større værdi i kvaliteten, som bærer af kulturarven som fundament for menneskets identitet, hvilket ikke bliver mindre betydningsfuldt i en tid med store internationale muligheder og behov for global forståelse.

Hverdagen på Give-Egnens Museum bliver i højere og højere grad præget af henvendelser fra enkeltpersoner, institutioner og offentlige kontorer, der ønsker hjælp til afklaring af spørgsmål, undersøgelser, udstillinger med meget mere. En væsentlig opgave, der fortjener al den tid, der overhovedet kan afsættes hertil.

Søgningen på de lokalhistoriske arkiver udvides også væsentligt, hvilket også har rod i tidens behov for slægtsforståelse og forskning.

Presset på den administrative side er stort. Naturligt vil administrationen stige i takt med aktivitetsforøgelse, men også som følge af det øgede papirvælde.

I 1994 har der fortsat været stor aflevering af genstande til museet. Registreringen og konserveringen udføres fortrinsvis af faste frivillige.

Arbejdsressourcerne på Give-Egnens Museum er fortsat i høj grad baseret på aktiverende beskæftigelsesforanstaltninger og frivillig indsats. Aktivitetudvidelsen gør det vigtigt, at den faste personalestamme udvides inden for overskuelig tid.

Opmærksomheden for Give-Egnens Museums arbejde og aktivitet er fortsat stor. Årets arrangementer: Høstfesten, foredrag om „Spillemand i Vejle amt“, der blev afholdt i samarbejde med Vejle Amts Historiske Samfund, julestuer, udflugt i terrænet, kurser og udstillinger var særdeles velbesøgte. Mange

deltog ikke blot som gæster, men som en selvfølger del af sagen.

Formidlingen gennem udgivelser gav også stor interesse. Museets årsskrift bliver modtaget med positiv forventning. Formidlingen herigennem bliver ikke blot det skrevne ord, men vi føler, at det sideløbende hermed giver stof til udveksling mellem læserne og diskussionsoplæg i samværet. Årsskriftet er hvert år årsagen til en del nye medlemskaber. Udgivelserne i 1994 i forbindelse med særudstillingerne og etableringen af urtebedene har givet mange henvendelser om at erhverve hæfterne og tilføre yderligere oplysninger. Udgivelserne er således både formidling og indsamling. For Give-Egnens Museum er det prioriteret højt, at både tekst og illustrationer skal være nærværende og direkte.

Stenbrogård har givet mange arbejdstimer og glæder i 1994. Give-Egnens Museum arbejder målrettet for at samle Give-Egnens Museum på Stenbrogård hurtigst muligt. Det prioriteres dog højt, at udviklingen på og synliggørelsen af museet, som det aktiv det er for kommunen og museumsverdenen, ikke stagnerer som følge af frigørelse af arbejdsressourcer til sikring af økonomien til indretning af Stenbrogård, men fortsat blomstrer sideløbende med den tidkrævende opgave. Det vil være et stort plus for den besøgende, når udstillingen er samlet på ét sted, ligeledes vil det lette arbejdspresset på hverdagen.

Stenbrogård har også givet nye muligheder for at aktivere det unge publikum. Antallet af skolebesøg er fortsat stigende, og høsten 1994 på Stenbrogårds marker blev genstand for mange skoleelevers erfaringer som høstarbejdere med le og kratte, plejltærskning m.v.

Historiske værkstedsaktiviteter har gode muligheder på de nye arealer, således vil der inden længe være mulighed for at arbejde ved brændekomfuret og gruekedlen.

Året 1994 har krævet mange kræfter og

samtidig været udfordrende og bekræftende for værdien af arbejdet. I 1994 ville vi mere på Give-Egnens Museum, men vi nåede meget.

Arbejdsbyrden vil være stor, når engagementet er i orden - området er uudtømmeligt, og med den opbakning og opfølgning, Give-Egnens Museum oplever, vil varmen og glæden i arbejdet kunne opveje de stressfaktorer, der presser arbejdet i disse år.

Falk Mikkelsen

Glud Museum

Sæson 1994 startede skærtorsdag 31. marts uden speciel påskeudstilling, idet vi atter i 1994 havde projektet „Det levende Museum“, der var startet 7. marts i den gl. bestyrerbolig ligesom i 1993, men da projektet af forskellige årsager ikke måtte drive café og butik igen i 1994, og museumsbestyrelsen, efter opfordring og med økonomisk støtte fra Juelsminde kommune, ønskede, at denne gode service for de besøgende skulle fortsætte, måtte projektet flyttes til særudstillingslokalet og fik også Storstuen og Barnekammeret i „Badensminde“ stillet til rådighed.

Til at stå for driften af café og butik søgte bestyrelsen en leder, og pr. 1. maj 1994 blev Jette Valentin Nielsen, Snaptun, ansat.

Butikken, som projektet „Det levende Museum“ i 1993 havde i Karlekammeret på „Badensminde“, bad Jette Nielsen om at få indrettet i forbindelse med cafeen, så begge dele kunne betjenes med mindre personale, og det viste sig at være en god ide, idet den nye arbejdsmarkedsreform bevirkede, at der var problemer med at få den nødvendige arbejdskraft både til cafeen og museet. Med stor velvilje fra tidligere ansatte, der gerne ville hjælpe os igen, lykkedes det os, med stor hjælpsomhed fra Arbejdsformidlingen og

Den kloge kone, Ann Trøgelborgs stue - fra særudstillingen „Fra Magi og Urter til Kikkertoperationer“ i anledning af Give Sygehus' 100 års jubilæum.

Cumulus Teatrets opførelse af "Trold kan tømmes".

økonomisk hjælp fra Juelsminde kommune, at klare os gennem sæsonen, idet alle de ansatte var villige til at tage ekstra vagter, men det medførte også, at de ansatte oparbejdede afspadsring på ca. 20 uger, idet overarbejds- penge er et ukendt begreb på museet. Det var en stor hjælp for museet i en meget vanskelig periode, hvor der også skulle indpasses ferie- afvikling.

DLM 94

Som nævnt havde museet også i 1994 projekt „Det levende Museum“ til stor glæde og nytte for publikum og museet. Tørring UddannelsesCenter, der stod for ledelsen af kurset, havde fået 16 kursister, men grundet opsvinget i beskæftigelsen svandt antallet til ca. det halve, og de stred en brav kamp med PR-arbejdet og for at klare skoletjenesten, der fik succes. De arbejdende værksteder, som projekt 93 startede, fik de også gennemført, idet henvendelser til deltagerne i 1993 blev modtaget meget positivt, og også flere aktive kom til.

Sommerens aktiviteter

De arbejdende værksteder har, som i 1993 været hjørnестenen i sommerens aktiviteter, idet den „faste“ stok har været på 31 personer, der har skiftedes til at vise deres kunnen på onsdage, lørdage og søndage i højsæsonen.

Når jeg forsøger at tælle samtlige medvirkende i arbejdende værksteder, markedsdagen 31. juli, koncerter, folkedans, teaterforestillinger og projektet, der har været aktive til fordel for museet, når jeg til ca. 150 personer, som jeg herved vil sige mange tusind tak for støtten til museets arbejde. TAK. Som noget nyt havde Juelsminde kommunes kulturforvaltning lagt 2 teaterforestillinger - friluft - til museet. En interessant nyskabelse og et initiativ, som jeg opfatter som en meget positiv ting for museet, men da tilskuertallet ikke var overvældende i denne første sæson, tror jeg des-

være ikke, at Juelsminde kommune mener, det er økonomisk forsvarligt at fortsætte.

Den 26. juni kom Kaskade Teatret med forestillingen uden ord „Hotel Danmark“. Et morsomt stykke, der burde have trukket et større publikum end de ca. 30, der kom.

I week-end'en 23. og 24. juli spillede Cumulus Teatret fra København Shakespeares „Trolde kan tæmmes“ på en scene, der var opsat på gårdspladsen i „Badensminde“. En god og professionelt gennemført forestilling, der, selv om vejret var meget fint - for fint? - kun blev overværet af ca. 250 gæster ialt.

Kulturforvaltningen gennemførte også to små koncerter med elever fra Juelsminde musikskole samt en koncert af unge nordiske fløjtenister, der var på kursus på Bjerre Ungdomsskole, arrangeret af Foreningen Norden. Tre fine indslag i sommerens aktiviteter.

Samlingerne

Takket være en lokal advokat modtog museet i 1994 mange effekter fra et offentligt dødsbo i Juelsminde. Boet vil jeg, bl.a. ud fra skifterettens vurderingsliste, anse for den mest værdifulde - i kr. og øre - helhed, museet nogensinde har modtaget.

I december erhvervede vi huset på matr. 27a Skjold by for en mindre sum, og huset, der i folkemunde hedder „Marthas hus“ efter Martha Henriksen, der boede i huset i ca. 90 år indtil 31. maj 1991, hvor hun flyttede på plejehjem som 96-årig, skal nedtages med henblik på genopførelse på museet. Huset er i én længe med beboelse, lade og stald og vil passe meget fint i museets bygningssamling.

Desværre måtte museet som mange andre museer og udflugtsmål konstatere en nedgang i besøgstallet i 1994 på grund af sommervarmen, nemlig fra 19.378 i 1993 til 15.112 i 1994, men dette er dog det næsthøjeste besøgstal i de mange år, der har været ført besøgsstatistik.

I 1995 er entre-prisen uændret 20 kr. for voksne og 10 kr. for børn, og museet er gået tilbage til de „gamle“ åbningstider fra før 1980, nemlig med lukket på mandage, undtagen i højsæsonen 16. juni - 15. august, i hvilken periode der igen vil være arbejdende værksteder og markedsdag 30. juli, alle dage kl. 10 - 17.

Johan Schachner

Hjortsvang Museum

Hjortsvang Museum startede sæsonen den 24. april. Det er efterhånden blevet en tradition at starte 3. søndag i april, holde høstfest 3. søndag i august, holde fest den sidste søndag i efterårsferien og julehygge den første søndag i december.

Til åbningsfesten i april havde vi som de foregående år hjælp af skolebørnene, som kommer og optræder med forskellige ting, det giver altid et festligt præg, og børnene er også i årets løb flittige besøgende. Der blev også som tidligere udgivet et hæfte med gårdhistorie, denne gang omhandlede det gårdene med matrikel nr. 6a til og med 10a med udbyggere. Alle beboere i disse gårde fra 1664 til nutid er omtalt i hæfterne.

Til høstfesten, hvor der også er blevet tradition for at opføre et høstspil, som vi kalder det, til trods for at det ikke havde meget med høsten at gøre i år. Det improviserede spil skulle vise, hvordan Hjortsvangs befolkning reagerede på slavekrigen i 1848. Man kunne måske med større ret kalde det for et egnesspil. Men der var heller ikke i år skrevet et manuskript. Søren Terkelsen brugte et par søvnløse nætter til at regne ud, hvor mange steder på museets grund skuespillerne skulle optræde, og aktørerne mødtes to aftener for at gennemdrøfte handlingen, som lærer Wedersø havde beskrevet den i 1848, da han selv var med.

Trods den næsten umulige opgave lykkedes det endnu en gang de dygtige amatørskuespillere at give en helt fantastisk oplevelse til de mange tilskuere, der mødte op for at se dem, og det blev vores hidtil største besøgs-rekord på en dag.

I efterårsferien prøvede vi for første gang at arrangere levende Museum hver dag i en hel uge. Tidligere har vi kun haft en dag ad gangen, når vi har vist gamle gøremål, nu havde vi rebslagning hver dag, en dag var der planteday, hvor børn og unge var med til at anlægge vores nye have med krydder- og lægeurter. Og Eluf Lyngbak fandt frem til planternes anvendelse, fortalte om dem samt lavede et lille hæfte om emnet.

Den sidste lørdag i efterårsferien blev anvendt til at harve med heste, og børnene såede rug med hånden, selv de mindste ville være med, og kropssproget fortalte om stor stolthed. En anden lille gut behøvede ingen undervisning i at så med hånd, for det havde hans bedstefar lært ham på forhånd. Nu håber vi, de samme børn vil møde op igen til høstfesten i 1995, hvor deres håndsåede rug skal høstes med le. Desuden havde vi besøg af beslægtede fra Klovborg, som hele eftermiddagen smedede hestesko og skoede heste, og alle, der havde lyst, kunne få en køretur i omegnen i et flot hestekøretøj og kusk med høj hat.

Til vores julestue viste vi i år noget nyt, idet vi slagtede julegrisen på gammeldags maner med skoldning i saltkarret og ophængning i laden, dog lige med undtagelse af, at grisen blev skudt, før slagteren stak kniven i halsen på den. Også julestuen med duft af æbleskiver var godt besøgt.

1994 var også året, hvor vi i høj grad manglede arbejdskraft. Tidligere har vi haft mange langtidsløse og andre arbejdsløse, idet vi har kørt museets drift som et beskæftigelsesprojekt under kommunen.

Men pludselig var der ikke flere arbejdsløse

at hente til jobbet, og vi måtte finde andre udveje for at få arbejdet gjort.

Det lykkedes også fint, idet en flok frivillige mødte op og hjalp med alt forefaldende arbejde; selvom vi ikke fik genrejst Hatting huset, fik vi dog godt begyndt takket være dem. Blandt de frivillige er der også en enlig pige, der har været særdeles trofast til at møde op - næsten hver formiddag. Jeg er tæt på at sige, hvad skulle vi have gjort uden Bidde, der med sit glade smil og gode humør lægger et så stort og godt stykke arbejde for vort kære museum.

Guðrun Andersen

Højderygens Egnsmuseum

Igen er et år gået. Dets første sammenkomst var generalforsamlingen i februar. Her talte

arkæolog Orla Madsen, Horsens Museum, på sin dygtige og spændende facon om udgravningerne i Hedegård, mens hans lysbilleder åbenbarede herlighederne derfra for de mange, der var mødt op. Vi er stadig i fasen med undersøgelse af, hvad der kræves af os, for at vi kan få flyttet en mindre del af de rige fund hertil.

Forårsudflugten bød på besøg på Hjortsvang Museum. Mange deltog, og aftenen gav indsigt i deres store og alsidige samling.

Fra Sct. Hans var udstillingen „Fyldt med blomster“ åben på museet. Her vistest, hvordan blomster følger os fra vugge til grav, i glæde og sorg. Til hverdag og fest, i stort og småt.

Vi har igen i år samarbejdet med „Vejle amts naturoplevelser“. Det gav sig udslag i to dejlige og velbesøgte ture, hvoraf den første gjaldt Tyrsting kirke og landsbyen ved Matrup gods, mens den anden under skovløber Victor

Madsens ledelse førte os over Kongsø skovs storslåede områder, hvor vi fik dets historie fortalt.

Under „Projekt Guldhorn“ i Vejle amt har Horsens Museum i samarbejde med amatørarkæologerne i efteråret lavet rekognosceringer og prøvegravninger i Hedegård. Tanken er, at dette fortsættes. Jens Jonassen er den lokale gruppeleder heri, og ønsker nogen at høre om mulighed for at være med, kan han kontaktes.

Som andre år var „åbent-hus“-aftenen sammen med Nørre Snede kirke i forbindelse med den store hærvejsvandring i juli en oplevelse med besøgende fra mange lande, og med disse vandrere opstod mange pudsige episoder.

Skolerne har i forbindelse med de nye undervisningsplaner benyttet os flittigt i deres temauger. Det samme har også andre lokale institutioner, ligesom vi har taget del i en lokalhistorisk studiekreds på ældrecentret „Bavnehøj“.

Af største gaver i året må nævnes den gamle smedie fra Gludsted. Den er ved hjælp af frivillig ekspertise nu delvis genskabt i museets regi og vil senere blive åbnet.

Fra Brandkassens fond har vi efter ansøgning modtaget donation, der er øremærket til fremstilling af plancher i forbindelse med 50-året for Danmarks befrielse.

Som optakt hertil havde vi i museets julestue besøg af tidligere uddeler Poul Krogh fra Boest brugs. Han fortalte levende til de mange fremmødte om besættelsestidens vareknaphed og dermed forbundne problemer.

Et spændende år i stort og småt.

Oda Rasmussen

Museet på Koldinghus Restaurering af Koldinghus

Det store restaureringsprojekt med Inger og

Johannes Exner som arkitekter afsluttedes i 1993. Da var allerede et større vedligeholdelsesarbejde begyndt i Kæmpetårnet med kgl. bygningsinspektør Kjær & Richter som arkitekt. Kæmpetårnet blev genopbygget i 1930'erne og har siden den tid ikke været rigtigt vedligeholdt. Derfor var det nu nødvendigt med en større renovering, der har omfattet et nyt dæk belagt med kalkstensfliser. Heri er i tårnets fire hjørner nedfældet fire bronzefliser med gengivelser af de våbenskjolde, som de fire kæmpestatuer engang støttede sig til: Danmarks tre løver, Slesvigs to løver, Norges ene løve og Sveriges tre kroner (som Hercules-statuen for øvrigt stadig holder). Desuden blev sandstensbalustraden repareret, tårnets skorsten fik en ny krone, og en ny projektørbelyst flagstang med en flagknop i form af „Jyske løve“, en gående løve på ni hjerter, der symboliserer Koldinghus som Jyllands sidste kongeborg, blev opstillet. Endelig blev tårnets fire rum sat i stand til etablering af permanente udstillingsafsnit, når de budgetmæssige muligheder foreligger. Kæmpetårnet genåbnedes for publikum lige før påske 1994. Restaureringen af Koldinghus opnåede i 1994 fornem europæisk anerkendelse med tildeling af Europa Nostra-prisen 1993.

Selskabet Koldinghusmuseets Venner afsluttede arbejdet med etablering af en vandkunst i slotsgården med overdragelsen af Jette Vohlerts vandkunst FORTUNA til Koldinghus slot, efter en offentlig indsamling. Endelig åbnedes den 1. oktober Café Koldinghus i slottets nordfløjs kælder. Hermed har museet langt om længe fået det spisested, som har været på ønskesedlen i mange år.

Udgravninger

Museet har gennem en længere årrække varetaget de såkaldte nødudgravninger på vegne af Rigsantikvaren. I 1994 således:

Alminde Grusgrav (MKH 834, 835). Gennem nogle år har der været gravet grus i et område

øst for Alminde by. Her har ligget en gruppe gravhøje, og sådanne er som fortidsminder omfattet af museumsloven. De må derfor ikke fjernes eller ødelægges uden forudgående undersøgelse. I det tidlige forår 1994 udgrave-des derfor det, der var tilbage af de sidste to.

I den første blev der fundet to grave. Den ældste var fra midten af bondestenalderen, den såkaldte enkeltgravskultur, ca. 2700 før vor tidsregning. Skelettet var for længst borte, men en flintøkse viste, at der var tale om en mandsgrav. Tre tusind år senere, i yngre romersk jernalder, omkring 300-400 e.Kr., blev højen igen brugt til begravelse, idet en person blev gravlagt i stævnen af en båd af hassel og ask. Bådgrave er, med en enkelt markant undtagelse fra Norges vikingetid, normalt forbeholdt mænd, så det er mest sandsynligt, at den gravlagte i Alminde også var af hankøn.

I den anden høj fandt vi fire grave. En var fra sen bondestenalder, 1900-1700 f.Kr. De øvrige var fra ældre og yngre bronzealder (hhv. 1700-1000 og 1000-500 f.Kr.). De to ældste var jordfæstegrave, mens de to yngste var brandgrave. I højen er der desuden for mange år siden fundet endnu en grav, nemlig en urne med brændte ben fra yngre bronzealder.

Desuden fandtes stolpehullerne af et hus samt nogle affaldsgruber med ituslåede lerkar i. Husets form og keramikken daterer fundet til begyndelsen af vor tidsregning.

Hytteballegård (MKH 815). Museet havde fået melding fra gårdens forpagter om, at han under markarbejde var stødt på store sten. En undersøgelse viste, at der ikke var tale om noget oldtidsminde, men om en stenkiste, hvori man engang i 1800-tallet har ført et vandløb under en nu forsvundet vej.

I forbindelse med anlæggelse af motorvejen Esbjerg-Kolding har museet undersøgt nogle lokaliteter, der befinder sig der, hvor vejen fremover skal forløbe.

Skovhavegård (MKH 841). En prøvegravning her viste stolpehuller, og en efterfølgende udgravning afslørede, at her havde ligget en gård, idet der var spor af et hus og af hegn. Hustypen tydede på tidlig middelalder, og fundene - lerkarskår og to tenvægte af bly - viste da også, at stedet har været beboet i en periode i 1100-årene. Fundstedet lå yderst i Lejrskov sogn tæt ved Åkær å, og der er sandsynligvis tale om en gård, der er udflyttet fra moderlandsbyen, men som senere igen er nedlagt. Området afgrænses af lavninger, der tidligere har været sumpede, og arealet svarer sandsynligvis til gårdens toft, der er det indhegnede stykke særjord, som enhver gård rådede over.

Havgård (MKH 843). På Havgårds jord i Harte blev der udgravet spor af fire huse, der har afløst hinanden fra engang i den sene vikingetid (900-årene) til engang i højmiddelalderen (1200-1300-årene). Der var kun få fund, men blandt dem var der en tenvægt af bly af samme type som dem, der blev fundet i Skovhavegård-huset. Desuden fandtes spor af noget, der sandsynligvis har været en brønd.

Udstillinger

Museet har i 1994 vist følgende udstillinger: 5. februar - 4. april: Alberto Giacometti. 12. februar - 5. marts: Gaver og nyrehvervelser 1993. 13. marts - 4. april: Lys i mørket, Kirkekunst af Stig Carlsson, Sven Havsteen-Mikkelsen, Erik Heide, Niels Helledie og Nis Schmidt. Kolding Kunstforening. 28. maj - 12. juni: Årets pressefoto. 3. - 12. juni: Damaskvæveriet. 22. juni - 24. juli: Kolding Kunsthåndværkerskole, Afgangsudstilling. 18. juni - 7. august: Tove Anderberg, retrospektiv. 2. - 31. juli: Sagnsten, fotograferet af Dorte og Poul Pedersen. 25. august - 30. oktober: Til taffel i Vinterpaladset, Katharina 2.s europæiske porcelænsamling. Porcelæn - hvordan og

hvortil? Den danske Keramik-Triennale. 19. november - (31. december): Karl Gustav Hansen Sølv 1930-1994.

Publikationer

Museet har i 1994 udgivet følgende publikationer: Alberto Giacometti, red. Allis Helleland, 1994. Tove Anderberg på Koldinghus, red. Birgitte Anderberg, 1994. Til taffel i Vinterpaladset, red. Birgitte Anderberg, 1994. Bogen er udgivet med parallel dansk og tysk tekst. Karl Gustav Hansen. Sølv/Silber 1930-1994, red. Poul Dedenroth-Schou, 1994. Bogen er udgivet med parallel dansk og tysk tekst.

Administration

Med virkning fra 1. januar 1994 er museumsdirektør Poul Dedenroth-Schou udnævnt til kulturdirektør i Kolding kommune, et hverv, som skal varetages sideløbende med museets ledelse.

Samtidig har Kolding kommune som kompensation bevilget 0,5 PE til ansættelse af en etnolog/historiker. Museets styrelse har herefter fundet et tilsvarende beløb i museets budget, således at museets stab kan forøges med en heltidsansat museumsinspektør til varetagelse af nyere tid og af samlingernes dokumentation. Stillingen er fra 1. januar 1995 besat med cand. phil. Else Mølgaard.

Fra 1. april 1994 er museumsinspektør Allis Helleland udnævnt til direktør for Statens Museum for Kunst. Allis Helleland fik knap to års virke på Koldinghus, men har i den periode været med til at lægge grundlaget for de internationale udstillinger i slottets sydfløj, en virksomhed der fortsætter med mag. art. Birgit Jenvold som leder.

Den 15. juni modtog museet Unidanmark-Fondens initiativpris for Kolding. Prisen bestod af 10.000 kr. samt en keramisk skulptur af Karen Udsen, der i 1993 forlod Kunsthåndværkerskolen i Kolding. Prisen tildeltes for

den ekspansive udvikling, som museet har været med i med restaureringen og den nye, internationale udstillingsvirksomhed. Skulpturen er nu opstillet i kælderens i østfløjen ved indgangen til ruinsalen.

Den 16. september modtog museumsdirektør Poul Dedenroth-Schou Entreprenørforeningens store Entreprenørpris. Prisen tildeltes for den entreprenørånd og det „entrepreneurship“, som er lagt for dagen i forbindelse med slottets restaurering og museets fornyelse.

Poul Dedenroth-Schou

Vejle Museum

Efter et hektisk 1993 med bl.a. arkæologkongres og den store udstilling „Da klinger i Muld...“, blev 1994 et år med en mere normal aktivitet på Vejle Museum.

Formidlingen

I museumsbygningen Flegborg 18 blev i lokalerne på 1. sal nyopsat tre forskellige udstillinger fra museets samlinger: Fru Hess' broderier: Forretningen er opstillet med et flot udvalg af varer, som de præsenterede sig i en butik fra århundredskiftet og fremefter. - Kistebilleder: Vejle Museum har en meget fin samling af de såkaldte etbladstryk. De er indsamlet af folkemindesamleren Evald Tang Kristensen. Billederne blev sat op på indersiden af folks lågkister. Her fandt man de særeste historier, humoristiske, eventyrlige, portrætter af helte og forbrydere eller religiøse fortællinger. - Fjernt fra Vejle: Etnografica fra næsten hele verden, allesammen sjældne ting, som rejsende har taget med hjem som et minde og som vidnesbyrd om andre menneskers levevis. Der er genstande fra rejser i fjerne lande som Kina, Japan, Filippinerne, Ny Guinea, De vestindiske Øer og selvfølgelig Grønland.

I februar markeredes årstiden med Fastelavn. Ordet betyder „aftenen før fasten“. Til Fastelavn var der knyttet forskellige lege for voksne og børn. Udklædte og maskerede personer, dæmoniske skikkelser drog råbende og hujende gennem byens gader. I Vejle indskibede man sig i en stor båd på hjul.

Give-Banen 1894-1914-1994. Den 2. august 1994 var hundredåret for Vejle-Give banens åbning. Dette var anledningen til museets store arrangement i 1994 i udstillingslokalet Flegmade 2. Initiativet var taget af en kreds af jernbane- og lokalhistorisk interesserede personer, „Givebanden“, sammen med Vejle Museum og Give-Egnens Museum.

Arrangementet bestod af: Udstilling på Give-Egnens Museum med hovedvægt på Gives rolle som endestation og overgangsstation. Udstilling på Vejle Museum med hovedvægt på Vejle-Give strækningen set under en bred lokal-, kultur- og jernbanehistorisk synsvinkel. Som rød tråd gennem udstillingen var opstillet en meget stor modeljernbane. Til at udarbejde denne dannedes Vejle og Omegns Modeljernbaneklub, hvis medlemmer var yderst aktive medvirkende såvel i forarbejdet som under afviklingen af udstillingen.

I forbindelse med banens jubilæum udgav museet en flot og spændende bog om banens historie, skrevet af Vigand Rasmussen, Vejle.

Den 19. juni var landsdækkende „Mølledag“. 106 gamle vand- og vindmøller rundt omkring i landet var åbne for publikum, også Vejle Vindmølle. Der var omvisning og spillemandsmusik samt mulighed for at købe kaffe med hjemmebagt sigtebrød m.m.

Det årligt tilbagevendende Julemarked i Søndergade 14 løb af stablen i samme gode stemning som i de foregående år. Der er hvert år et lille nyt indslag i udstillingen, denne gang om ulve og jagt. Meget apropos viste dukketeatret „Den lille Rødhætte og Ulven“.

Nationalmuseet viste udstillingen „Da klin-

ger i Muld...“ fra januar til midt i marts. Forhistorisk Museum Moesgård var sidste station i perioden maj til september, hvorefter tilbagelevering af de lånte genstande har fundet sted, forestået af Vejle Museum.

Undersøgelserne

Under ledelse af cand. phil. Folmer Christianesen er der i 1994 foretaget følgende arkæologiske undersøgelser:

Fortsat udgravning af en stærkt forstyrret dysse i Store Dalby, Hedensted. Dyssekammeret var bortsprængt, og en del af de sprængte kammersten var nedgravet på stedet. I højens periferi fandtes en urørt, stensat grav. Graven var fundtom, men er formodentlig fra yngre stenalder. I en stenslægnings i højens udkant fandtes et knust tragtbæger. Fund af flintafald, flintredskaber og skår i højfylden og tilstedeværelse af enkelte gruber og kogegruber viser, at der har ligget en boplads på stedet i yngre stenalder.

På et ca. 1 ha stort areal umiddelbart syd for Jelling undersøgtes en bebyggelse fra ældre romersk jernalder, bestående af 47 hustomter fordelt på 13-14 gårde. Gårdene lå i 3 øst-vest vendte rækker på toppen af sydsiden af en bakke, repræsenterende mindst to hovedbebyggelsesfaser. Landsbyen er samtidig med en stormandsgård med tilhørende høvdingegrav, som blev undersøgt i 1986 kun få hundrede meter vest herfor. Udover ældre romertids bebyggelse fandtes i området to gårde fra tidlig førromersk jernalder.

Undersøgelsen af en boplads fra germansk jernalder, 5. til 7. årh., ved Tørring fortsatte. I alt afdækkedes helt eller delvist 8 hustomter repræsenterende faser i 2-3 gårdsanlæg. I feltet fandtes også et bronzealderhus og enkelte gruber fra tidlig førromersk jernalder. Ca. 200 m nordvest herfor blev dele af et gårdsanlæg fra yngre romersk jernalder udgravet i 1993.

I efteråret blev der gravet en søgegrøft igennem Vejleborgens tomt på grund af forberedelser til anlægsarbejder ved rutebilstationen. Snittet viste, at selve borgbanken var totalt jævnet. I profilgrøften fandtes 3 kraftige, tilspidsede egestolper nedrammet i den underliggende tørv. En dendrokronologisk datering blev forsøgt, men var ikke mulig. I borganlæggets sydside fandtes en lav voldgrav. Graven var fyldt med affald i form af lerklining, dyreknogler, skår m.v. Umiddelbart inden for voldgraven stod en række skråtstilrede pæle, der formodentlig er en del af en konstruktion, der har skullet støtte voldfoden. Keramik fra graven dateres til slutningen af 1200-tallet eller (snarere) til 1. halvdel af 1300-tallet.

Sidst på året undersøgte museet en kampestensbygget kælder under Søndergade 17 i Vejle. Kælderrummet var ca. 3,5 x 3,5 m stort og opført på et 30-35 cm tykt kulturlag. Fund af keramik, dele af kridtpiber, glas m.v. fra disse lag dokumenterer, at ingen af lagene er ældre end 1700-tallet. Kælderen er opført i midten eller slutningen af 1700-tallet og har været i brug til ind i dette århundrede.

Personalia

Museets leder siden 1979, Steen Hvass, forlod museet pr. 31. december 1994 for at tiltræde en stilling som kontorchef i Skov- og Naturstyrelsen.

Asbjørn Hellum

Vejle Kunstmuseum

I Wørzners tegn

På Vejle Kunstmuseum vistes i 1994 6 større udstillinger, såvel i Flegborg 16 som i Dandybygningen, og en lang række aktiviteter som foredrag og omvisninger fulgte i deres køl-

vand. Men frem for alt kom året til at stå i Wørzners tegn:

Kort før årsskiftet 1993/94 døde fru Inger Wørzner og efterlod sig et testamente, der gav Vejle kommune forkøbsret til hendes store samling af malerier, skulpturer, tegninger og grafik.

Kunstmuseet, som i forvejen kendte fru Wørzners samling og så tidligt som i 1984 havde registreret og gennemfotograferet den, gik ind i et snævert samarbejde med Vejle kommune med henblik på at erhverve samlingen. Vejle kommune etablerede „Fonden til erhvervelse, bevarelse og udstilling af Wørzner Samlingen i Vejle“, forhandlingerne med boet gik i gang, og fonde, firmaer og private kontaktedes, så der kunne rejses det fornødne beløb til sikring af samlingens forbliven i Vejle.

Som et led i bestræbelserne på at skaffe goodwill og forståelse for samlingens museale værdi hos Vejle kommunes indbyggere, som selvsagt ville blive de kollektive ejere af samlingen, udstillede museet samtlige 122 værker fra 3. september til den 23. oktober, med en forlængelse på ekstra 7 dage oveni. Publikums respons var overvældende! Aldrig har Vejle Kunstmuseum oplevet en så varmende opbakning og forståelse for vort virke! Hidtil havde den bedst besøgte udstilling kunnet mønstre 5000 besøgende, hvilket vi allerede ved den lejlighed havde følt som en massiv tilstrømning til vort lille hus. Men under Wørzner udstillingen strømmede ikke mindre end 10.246 mennesker til og var lige ved at vælte huset. Med al tydelighed kunne hele personalet mærke, at hverken hus eller personalenormering er gearret til en sådan menneskemængde - der var søndage, hvor ca. 500 mennesker over de 5 åbningstimer skulle fordele sig over udstillingens fire små sale. Heldigvis var der ved byrådsbeslutning blevet vedtaget at give gratis adgang, så folk kunne komme til

eftersyn i det, der muligvis skulle blive deres egen samling. For skulle alle de mennesker have betalt entré ved indgangen, ville det have skabt totalt kaos ved vor minimale skranke og kø langt ud på gaden! Som det var, bimlede og bamlede dørklokken ustandseligt, og opsyn og salg holdt kustoderne mere end beskæftiget i hvert minut af åbningstiden.

Anmodningerne om omvisninger fra skoler, børnehaver, gymnasier og andre grupper og foreninger var også mere, end vi kunne efterkomme, men med indforskrivning af ekstra ressourcer formåede vi dog at afholde 105 omvisninger i udstillingsperioden, dvs. her modtog vi knap halvdelen af de ialt 240 grupper, der besøgte os i 1994.

Og hvad var det så, alle de mennesker så på udstillingen: De så en privatsamling, men bestemt ikke en Ævilken som helst privatsamling: Slagtermester Wørzner og hustru fra Viborg (begge født og begravet i Vejle) havde med fantastisk flair for kvalitet og indre sammenhæng skabt sig en samling af dansk kunst i årene fra ca. 1937 til 1945, hvor Max Wørzner døde. Men nu er det jo ikke enhver god privatsamling, der i sin helhed bør ende på et kunstmuseum. Hvorfor så Wørzners samling?

Den væsentligste grund er, at samlingen i hele sin opbygning ligner grundstammen til et kunstmuseum: Den dækker bredt og med en lang række fremragende værker dansk kunst i en meget central kunsthistorisk periode, nemlig årene lige før og under Besættelsen, hvor tre tråde mødes og vikler sig om hinanden.

Den første tråd udgøres af den generation, der blev født omkring eller lige før århundredeskiftet. For dem blev Vilhelm Lundstrøms vej til forenkling, abstraktion og farveklang hovedinspirationsskilden.

Den anden tråd er den lidt yngre generation, født i århundredets første årti, som ganske

vist dyrker forenklingen, men hvis motiver er knyttet til bondeland og provinsielt nærmiljø. På grund af deres dæmpede farver er de ofte blevet kaldt „mørkemalerne“, og deres kunst blev formet i 1930'erne. I Wørzners Samling er Erik Raadal den fornemste repræsentant for denne strømning.

Endelig blev Besættelsestiden en meget vigtig periode for det, man kunne kalde „den store generation“ i det 20. århundredes danske billedkunst. Det var i den periode, hvor den tredje tråd, nemlig de malere, der var født ca. 1910-15, fandt kunstnerisk ståsted i det, man siden har benævnt som den abstrakte ekspresionisme, hvis internationalt kendteste repræsentant er Asger Jorn. Yderligere rummer denne del af Wørzners Samling ungdomsbilleder af Richard Mortensen, Robert Jacobsen, Egill Jacobsen, Ejler Bille m.fl. Inger og Max Wørzner var blandt de allerførste, der indså disse unge maleres kvaliteter og anskaffede sig en omfattende og vægtig samling af deres ungdomsværker. Derved indskriver de sig blandt de mest fremsynede danske kunstsamlere i denne periode. Sammenlignelige private samlere er Elise Johansen og Elna Fonnesbech-Sandberg. Den førstes samling er i dag grundstammen i Statens Museum for Kunsts bestand af dansk kunst fra 30'erne og 40'erne, mens Fonnesbech-Sandbergs Samling gik ind i Anna og Kresten Krestensens Samling, som i dag huses på Nordjyllands Kunstmuseum.

Det var derfor med stor fornøjelse, at Vejle Kunstmuseum mod slutningen af året kunne imødesee, at alle forhandlinger snarligt ville kunne falde på plads, og derfor ophængtes Wørzners Samling igen i december, så folk kunne komme og glæde sig atter en gang - hvad mange benyttede sig af.

Så ved årsskiftet 1994/95 kunne man opgøre årets besøgstal til over 23.000 mod 1993's 17.000, en markant stigning, som helt

konkret kunne henføres til den store interesse for Wørzners Samling.

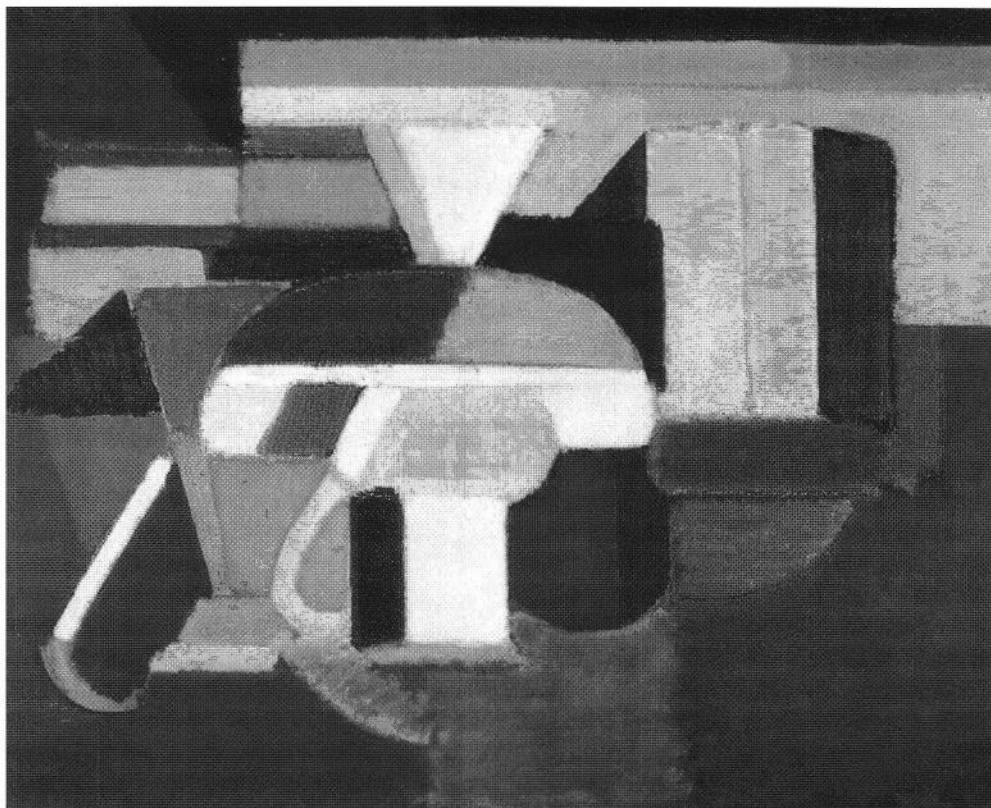
Imidlertid må man nok vurdere, at Vejle Kunstmuseums lille bygning og normering sætter en naturlig grænse ved et besøgstal omkring 10-15.000 besøgende. Så meget desto mere velkommen er den velvilje, som fra politisk hold udvises overfor Kunstmuseet, og som er kommet til udtryk i borgmesterens ofte gentagne løfte om, at kunstmuseets 100 års fødselsdag i 1999 vil kunne holdes i nye, større og bedre lokaler, hvor også Wørzners Samling

vil have mulighed for permanent ophængning.

Vejle Kunstmuseum glæder sig derfor til at kunne betjene publikum bedre i en mere formålstjenlig bygning, hvor den hyggelige og informelle stemning fra vort lille hus kan kombineres med større udstillingsareal, bedre plads omkring vor store tegning- og grafiksamling, maleridepot, værksted, kontorer og bibliotek og bedre faciliteter for foredragspublikum, skoleklasser og handicappede.

Signe Jacobsen

Vilhelm Lundstrøm (1893-1950). Nature Morte, 1937. Olje på lærred, 97,5 x 131,5 cm. Vejle Kunstmuseum.

Oversigt over nyudgivet lokalhistorisk litteratur i Vejle amt

Som en nyhed og med ønsket om en bedre service over for årbogens læsere vil vi hvert år bringe en oversigt over amtets nyudkomne, lokalhistoriske litteratur.

Fortegnelsen er et uddrag af Dansk Lokalbibliografi, Vejle amt, som venligst er stillet til rådighed af Biblioteket for Vejle By og Amt.

Fortegnelsen omfatter bøger med historisk-topografisk indhold, som er udkommet fra 1. januar 1994 til 1. juni 1995.

Artikler, afsnit i bøger og lokalhistoriske årbøger er ikke medtaget.

Litteratur om Vejle Amt 1994 - 1995 Jørgen Gram Christensen¹⁾

Arbejdernes Oplysningsforbund 1924-1994, Jubilæumsskrift. Redaktion: Mette Albrecht-
sen, Kolding, 1994, 22 sider, ill.

Besat og befriet - erindringer fra besættelsestiden i Kolding. Redaktion: Tove Jørgensen og Birgitte Dedenroth-Schou, udgivet af Kolding Stadsarkiv, Kolding, 1995, 195 sider, ill.

Bjerre Herred besat - og befriet, Erindringer fra Bjerre herred under besættelsen 1940-45. Ni erindringer fra nazisternes besættelse af Danmark 1940-45, skrevet i 50-året for besæt-

telsen, maj 1995, samlet af Børge Hede, udgivet af Juelsminde kommune, Juelsminde, 1995, 78 sider, ill.

Boliger til enhver alder - 1944-1994, udgivet af Andelsboligforeningen, Fredericia, 1994, 24 sider, ill.

Danmarks befrielse - 1945-1995. Redaktion: Ole Schønning et al., udgivet af Hjemmeværnskompagni nr. 3221, Vamdrup, 1995, 70 sider, ill.

Danske gårde i tekst og billeder - Vejle amt. Bind 2 A: Gedved, Give og Juelsminde kommuner. Forlaget Danske Landbrug, Silkeborg, 1994, 510 sider, ill.

Danske gårde i tekst og billeder - Vejle amt. Bind 2 B: Horsens, Kolding, Nørre Snede og Tørring-Uldum kommuner samt tilføjelser til: Brædstrup, Børkop, Egtved, Hedensted, Jelling, Lunderskov, Vamdrup og Vejle kommuner. Forlaget Danske Landbrug, Silkeborg, 1994, 521 sider, ill.

Dedenroth-Schou, Poul: Koldinghus (Ny udgave). Museet på Koldinghus, Kolding, 1994, 24 sider, ill. i farver.

- derude på Vejle Vesteregn, Give Sygehus

- gennem 100 år, billeder og illustrationer: Give-Egnens Museum og Give Sygehus, Give, 1994, 59 sider, ill.
- Due-Hansen, Helge: Fisker Henrik Tørnæs af Frydenborg ved Sønder Stenderup og hans nærmeste slægt, udarbejdet i anledning af hans 90 års fødselsdag, 30. november 1994. Kolding, 1994, 17 løblade.
- Due-Hansen, Helge: Tonnesen af Sønder Stenderup Sogn i Hertugdømmet Slesvig. Kolding, 1994, 34 blade, ill.
- Dyrbye, Martin: Carit Etlars Fredericia - minder og myter. Lokalhistorisk Forlag, Fredericia, 1994, 87 sider, ill.
- Døssing, Agner Marius: Kolding Politi i historisk lys og skygge. Udgivet af Kolding Politiforening og Kolding Politis Historiske Samling, Kolding, 1995, 176 sider, ill.
- Farhangkhah, M. Rasol: Jilvah'i az tarikh va farhang-i Firidrihiya. Træk af Fredericias historie og kulturliv/tarjumah va nigarish: Muhammad Rasul Farhangkhvah. Idarah-i baygani-i asnad-i tarikhi (Lokalhistorisk Arkiv), Fredericia, 1995, 87 sider, ill.
- Fra Løvepark til dyrepark. Den selvejende Institution Givskud Zoo, Give, 1994, 72 sider, ill.
- Fra Nyboesgade til „Charlotteskolen“, 1920-1995. Charlotteskolen, Vejle, 1995, 109 sider, ill.
- Furdal, Kim: Roning i Kolding, 1895-1995. Udgivet i anledning af 100 års jubilæet for roning i Kolding. Kolding Roklub, 1995, 56 sider, ill.
- Give-egnen under besættelsen. Give-Egnens Museum, 1995, 22 sider, ill.
- Give Kommunes vej til 1995, i anledning af Give kommunes 25 års jubilæum. Give kommune, 1995, 70 sider, ill.
- Hahnemann, Steffen: Bol, skipen og kongsbønder i det sydlige Kattegat - en undersøgelse af bol og landgilde på Samsø, Endelave og Helgenæs med en supplerende undersøgelse af forholdene på Alrø og for selvejerbønderne i Mols herred. Landbohistorisk Selskab, Kerteminde, 1994, 122 sider, ill.
- Hansen, Jesper: Besættelse og befrielse - brikker til en mosaik om livet i Kolding 1940-45, Jesper Hansen og Niels Jørgen Østergaard. Kolding Stadsarkiv, 1995, 54 sider, ill.
- Hansen, Therkel: En slægt fra „De stærke jyder“. Eget forlag, Løsning, 1994, 96 sider, ill.
- Horsens Trykkerklub 1919-1994. Redaktion: Tage Falstrup, Flemming Fløe Pedersen, Jes. D. Jørgensen. Horsens Trykkerklub, Horsens, 1994, 32 sider, ill.
- Hvidbjerg - et andet Skagen, om kunst og kunstnere. Redaktion: ved Poul Hviid og John Engelbrecht, forfattere: Poul Hviid et al., illustrationer: ved William Giles et al. Hvidbjerg-Fonden, Børkop, 1994, 99 sider, ill.
- Jensen, Carl Alfred: Soldat i Fredericia, Carl A. Jensen. Fæstningsbyen Fredericia, Axel Petersen. Carl A. Jensen, Fredericia, 1994, 47 blade, ill.
- Jensen, Holger: Sabotør i Vejle - sabotageleder i Kolding, Holger Jensen. Interview: Fredy Jensen og William Rosenkilde. 2. udgave. Humilitas, Vejle, 1994, 52 sider, ill. (Interviews

omkring besættelsen; 6).

Jubilæumsskrift, Vejle Volleyballklub 69, 1969-1994. Vejle Volleyballklub, Vejle, 1994, 47 sider, ill.

Juelsminde skole, fyre år foran: 1953-1993. Redaktion: Børge Hede Jørgensen, Asger Møller og Ling Døssing. Juelsminde skole, 1994, 31 sider, ill.

Juhler Hansen, Sanne: Kulør på Vejle gennem 100 år - om Vejle malersvende og deres fagforening. Sanne og John Juhler Hansen, ide: Sanne Juhler Hansen. Malernes Fagforening, Vejle, 1994, 71 sider, ill.

Karl Gustav Hansen: Sølv 1930-1994. Redaktion: Poul Dedenroth-Schou, oversættelse: Birte Hansen og Jörg Schwandt. Museet på Koldinghus, Kolding, 1994, 231 sider, ill.

Kastberg, Chr. M.: Besættelsestiden og hvad dermed fulgte. Egtvedegnens Museumsforening, Egtved, 1995, 16 sider, ill.

Kjær, Inge: Fra magi og urter til kikkertoperationer - i anledning af Give Sygehus 1894-1994. Tegninger: Albert Bertelsen, Ulrik Kristiansen. Give-Egnens Museum, 1994, 30 sider, ill.

Knudsen, Halvdan: En kirke bliver til - træk af Hannerup Kirkes historie, Fredericia. Foto: Åge Antonsen og forfatteren. Lokalhistorisk Forlag, Fredericia, 1994, 38 sider, ill.

Kolding Fragtcentral 50 år - Danske Fragtmænd i Kolding. Danske Fragtmænd i Kolding, 1995, 10 blade, ill.

Kolding Herreds Landbrugsforening 1869-1994. Samlet og bearbejdet af Bent Petersen.

Udgivet af Kolding Herreds Landbrugsforening, Kolding, 1995, 45 sider, ill.

Koldinghus: Inger og Johannes Exner. Redaktion: Kim Dirckinck-Holmfeld, Susanne Møldrup, Marianne Amundsen, fotos: Jes Lindhe. Arkitektens Forlag, København, 1994. XXII, 68 sider, ill.

Leth Frandsen, Allan: Vand, kraft og værker - 900 år med Gudenåens arbejdskraft. Illustrationer: Jesper Moerch. Allan Leth Frandsen, Herning, 1994, 103 sider, ill.

Lind Hansen, Flemming: Horsens Handelskole 125 år - 1869-1994. Flemming Lind Hansen, Niels Lykkegaard Olsen, Henrik Haugstrup, omslagsillustration: Inge Hørup. Horsens Handelsskole, Horsens, 1994, 115 sider, ill.

Matthiessen, Hugo: Med Hugo Matthiessen gennem Fredericia april 1914. Tekst: Bodil Schelde-Jensen, fotografier: Hugo Matthiessen. Lokalhistorisk Forlag, Fredericia, 1994, 100 sider, ill.

Munk, Hans: Boghandel i Kolding gennem 150 år. Munks Boghandel, Kolding, 1994, 31 sider, ill.

Nordheim, Bent: Tirsbæk - træk af historie, udvalgte sagn og anekdoter. Illustreret af Albert Bertelsen. Byhistorisk Forlag, Vejle, 1994, 53 sider, ill.

Petersen, Axel: Barndom og læretid i Fredericia. Lokalhistorisk Forlag, Fredericia, 1994, 135 sider, ill.

Porskær Poulsen, Poul E.: Transport på Vejle Havn i 1890'erne. Byhistorisk Arkiv, 1994, 19 sider, ill.

Post i Fredericia 1673-1995. Af Carl E. Jørgensen et al. Fredericia Postkontor, 1994, 109 sider, ill.

Rasmussen, Tage: To kvindeskæbner fra Koldingegnen: Maren Rødtnes og Lise Holm. (2. udgave). Eget forlag, Ferup, 1994, 127 sider, ill.

Rasmussen, Vigand Dann: Give-Banen i 100 år. Give-Egnens Museum, 1994, 11 sider, ill.

Rasmussen, Vigand Dann: Givebanen 1894-1914-1994. Billedredaktion: Ole Jensen et al. Vejle Museum, Vejle, 1994, 128 sider, ill.

Ratjen, Jesper: En familie Prip - stammer fra Bogense, tager til Horsens, siden til Vejle, ender på Frederiksberg. Samlet af Jesper Ratjen. (S.l.) Prip, 1994, 55 blade, ill.

Ratjen, Jesper: Krigens mindsten - Alsang 4.-5. maj 1995. Kolding Stadsarkiv, 1995, 60 sider, ill.

Rimestad, Chr.: Horsens Bibliotek 125 år. Fotos: Lars Juul et al. Horsens Kommune, Kultur- og Fritidsforvaltningen, Horsens, 1994, 8 sider, ill.

Sallingboe, Ib: Jubilæumsskrift - Egtved kommune 1970-1995. Egtved kommune, 1995, 8 sider, ill.

Schmidt, Peter: Bro og nye tider - Fredericias hverdag i årene 1920-1940. Elbo Grafiske Hus, Fredericia, 1994, 47 sider, ill.

Thomassen, K. W.: Jubilæumsskrift for Frisørskolen - 1919-1994. Frisørskolen i Kolding, 1994, 22 (i.e.28) sider, ill.

Udsigt fra skovridergården - om modstandsbevægelsen og bylederen i Vejle 1939-1945. Samlet og redigeret af Bent Nordheim. Udgivet af Byhistorisk Forlag, Vejle, 1995, 55 sider, ill.

VAGU - fra 50 års jubilæet til sammenslutning 1979-1992. Redigeret af Efterskriftsudvalget. Vejle Amts Gymnastik- og Ungdomsforening, Vejle, 1994, 55 sider + 1 bilag, ill.

Vestergaard, Egon: De gamle slægtgårdes by: Ravning i Bredsten Sogn. Egon Vestergaard, Kristen Kristensen. (S.l.), Kregø, 1994, 129 blade, ill.

Vi er blå på Søndermarken - en bog om Boldklubben Kammeraterne med glimt fra Søndermarken. Boldklubben Kammeraterne, Vejle, 1994, 94 sider, ill.

With-Pedersen, Erik: „Sanglæreren“: Johannes Herskind in memoriam. Byhistorisk Forlag, Vejle, 1994, 42 sider, ill.

Worm, Thorkild: Willy - Vejles borgmester i 32 år, Willy Sørensen. Forord ved Erling Tiedemann. Thorkild Worm i samarbejde med Byhistorisk Forlag, Vejle, 1994, 223 sider, ill.

Aalykkeskolen 1904-1994. Udgivet af Aalykkeskolen, Kolding, i anledning af 90 års jubilæet. Af Bent Holm et al. Aalykkeskolen, Kolding, 1994, 31 sider, ill.

Noter:

1. *Jørgen Gram Christensen, bibliotekar ved Biblioteket for Vejle By og Amt.*

Bog anmeldelse

Guldager, Erik
Mølle drift og menneskeliv
 1991. 115 s. Pris: 68 kr.

Møllerne sad som regel godt i det økonomisk.

Det gjorde de også på Bygholm Mølle ved godset Bygholm ved Horsens i sidste halvdel af det 18. århundrede, som Erik Guldager efter grundige arkivstudier kan berette om.

Det var ofte sådan, at bønderne i et bestemt område var underlagt mølletvang, d.v.s. pligt til at lade deres korn formale på en bestemt mølle.

Dermed havde mølleren en monopolliggende virksomhed med deraf tilflydende faste indtægter. Indtægter der var så givtige, at møllerne – der er omtalt i denne bog – kunne give sig af med prioritetslån i store og små ejendomme.

Forfatteren kommer i sin bog grundigt omkring to tidligere ejere af Bygholm Mølle, Peter Mønster fra 1767 til 1775 og Peder Guldager fra 1776 til 1811.

Som et kuriosum fortælles, at Peter Mønster, der ejede møllen fra 1767 til sin død i 1775, var forfatter til en lille bog, der i 1774 udkom om den dansk-norske sømand Christian Jacobsen Drakenberg, der ifølge egne oplysninger opnåede den anseelige alder af 146 år!

Peter Mønster var ven med den gamle søulk og lagde øren til den gamles mange beretninger om hans livs mange oplevelser. Han var dog noget tvivlende over Drakenbergs beretning om, at denne i 1712, i en skærmydsel med Tordenskjold, skulle have revet Tordenskjolds kårde ud af hånden på ham. Den gamle knark blev sur, og Peter Mønster måtte "gøre det got igien".

Beretningen om mølle drift og menneskeliv fokuserer især på de økonomisk gode forhold, den tids møllere ofte sad i. Selve møllerne lå ofte på særligt smukke steder i landskabet tæt ved en å og har gennem tiderne tiltrukket forfattere og malere. At det dog ikke altid var lige romantisk fremgår også af bogen, der et sted referer, at der "ikke findes møllere i himlen"!

Ib Doktor

Guldager, Erik
Mellem herskab og bonde
 1994. 64 s. Pris: 48 kr.

Hvis man har interesse for landbohistorie og måske specielt for godset Boller ved Horsens, er Erik Guldagers bog om en forpagtningskontrakt mellem godsets ejer og den kommende forpagter af hovedgården en særdeles godt skrevet tryksag.

Bogen er letlæst og især er dens styrke, at forfatteren på glimrende pædagogisk vis forstår at forklare de gamle begreber, der knytter sig til landbolivet dengang.

For nutidens læsere er udtryk som alen, indtægt, halvgård og helgård ord, der forlængst er gledet ud af daglig tale – også hos den nutidige landbobefolkning. Disse udtryk og mange flere giver forfatteren en letforståelig forklaring på.

Med omdrejningspunkt omkring forpagtningskontrakten har Erik Guldager, sammen med øvrige oplysninger, der er gravet frem, detaljeret beskrevet en godsforvalters arbejde og ansvarsområde på et stort dansk gods i slutningen af 1700-tallet.

Ib Doktor

Tak for støtte

I 90 år har Vejle Amts Historiske Samfund udgivet sin årbog. I tidens løb er der selvfølgelig sket ændringer, men år for år har den bragt artikler af blivende værdi om amtets historie.

Det har altid været redaktionens mål at bringe artikler af mange forskellige typer og fra alle kroge af amtet. Dette gælder stadig. Stoffet spænder fra forskningsresultater til erindringsstof, og det dækker hele området i amtet.

I de senere år har årbogen givet amtets museer og arkiver mulighed til at fortælle læserne om deres arbejde og deres samlinger.

Desværre har stigende trykkeudgifter og portoforhøjelser gjort, at medlemskontingentet ikke mere kan dække udgifterne til årbogen. Heldigvis modtager samfundet støtte fra offentlige og private institutioner. Denne støtte vil bestyrelsen gerne hermed bringe sin tak for.

Birgit Arffmann, formand

Vejle Amts Historiske Samfund

1994-1995

Foreningens ordinære årsmøde blev holdt torsdag den 8. juni 1995 kl. 19 med deltagelse af ca. 80 medlemmer, som havde fundet vej til Vejle Amts Folkeblads tidligere produktionslokaler på Kirketorvet - nu: Torvehallerne - i Vejle.

Efter velkomst og fællessangen „Danmark, nu blunder den lyse nat“ gav formanden ordet til aftenens foredragsholder, Mette Winge fra København. På en munter, charmerende og selvironisk facon fortalte hun om sin interessante karriere, der bl.a. havde bragt hende til Bjerre-halvøen som lærerinde. Her havde hun mødt en del spændende og mærkværdige menneskeskæbner, som senere har fundet plads i hendes forfatterskab. Hun blev senere bibliotekar, anmelder, underviser, skrev en disputats og tilbragte nogle år som ansat i Danmarks Radio.

Mette Winge berettede om sit forhold til historiske romaner, hvilket efterhånden førte hende ind på sporet af en skønlitterær produktion, hvor hun ikke mindst har lagt vægt på social-historiske elementer. Hun gav prøver på sine værker, og hun afrundede sit indlæg efter ca. 1° times forløb ved at besvare spørgsmål fra tilhørerne.

I forbindelse med kaffepausen havde deltagerne mulighed for at stifte nærmere

bekendtskab med de moderniserede fabriksbygninger, og kl. ca. 21.15 var man klar til at tage fat på selve årsmødet.

Mogens Sundbøll blev enstemmigt valgt til ordstyrer. Han gav ordet til formanden, Birgitte Arffmann, der fortalte om årets gang i foreningern og præsenterede nogle af de tilstedeværende bestyrelsesmedlemmer (se efterfølgende). Beretningen blev godkendt uden kommentarer.

Kassereren, Steen Schneller Larsen, gennemgik derefter det reviderede regnskab for 1994 og præsenterede nogle af bestyrelsens planer samt foreningens budget for 1995. Begge dele blev godkendt af forsamlingen.

Forud for valgene rettede formanden en tak til Grethe S. Blad og Steen Hvass, som begge ønskede at udtræde af bestyrelsen. Formanden fik opbakning til sit forslag om - indtil videre - at lade Lone Hvass indtræde i bestyrelsen. K. E. Reddersen, Ib Doktor og Søren K. Jakobsen blev alle genvalgt til bestyrelsen. Bodil Schelde-Jensen fra Fredericia samt Søren Juhl fra Vejle blev valgt som nye bestyrelsesmedlemmer. Anders Engelbrecht blev genvalgt som revisor.

Det blev vedtaget at fortsætte med uændret kontingentsats. Der var iøvrigt ingen forslag fra medlemmerne.

Ved årsmødets afslutning efter ca. 3/4 time udtrykte medlemmerne tilfredshed med mødestedet, som p.g.a. sin centrale beliggenhed i amtet blev fundet velegnet til kommende arrangementer i Vejle Amts Historiske Samfund.

Formandens beretning

Det er altid spændende at indbyde til årsmøde i Vejle Amts Historiske Samfund, for man kan aldrig på forhånd vide, hvordan det kommer til at forløbe.

Somme tider har vi siddet på skødet af hinanden i et alt for lille lokale, hvor der var stegende hedt, og somme tider har vi været en alt for lille forsamling i et alt for stort lokale. Og ofte har vi været plaget af elendigt vejr.

Sidste år havde bestyrelsen besluttet, at årsmødet skulle afholdes et spændende sted, hvor der var god plads. Og derfor blev sidste årsmøde afholdt i Vingsted-Centret. Der er smukt ved Vingsted, der er meget at se i området, og stedets historie er interessant i sig selv. Derfor havde vi bedt tidligere kulturminister Grethe Rostbøl om med udgangspunkt i Vingsted-Centret og dets historie at holde foredrag om sammenhæng mellem folkelighed, kultur og idræt. Mødet fandt sted den 16. juni 1994.

Det er et glimrende foredrag, lige præcis som vi havde ønsket det. Vi havde også indtryk af, at deltagerne var godt tilfredse med både foredraget og årsmødet. Men der var kun ca. 40 mennesker, der havde fundet vej til Vingsted, og det er for få til en forening med så mange medlemmer.

Derfor besluttede vi efterfølgende på bestyrelsesmødet, at vi ville finde et centralt beliggende sted til næste årsmøde. Og at vi, hvis vi fandt et godt sted, ville holde fast ved det. Derfor er vi her i Torvehallerne i Vejle i aften.

Det er let at komme hertil med bus og tog. Og vi er 81 i aften. Så det kunne jo tyde på, at

vi bør holde årsmøde et centralt beliggende sted, som Torvehallerne jo er.

Det er Vejle Amts Folkeblads bygninger, der er bygget om til restauranter, væksthushus, mødelokaler, teater og hotel.

Vi fandt, at stedet i sig selv er spændende at se, og her er i hvert fald god plads til os alle! Og så gør det ikke så meget, at vejret atter er ganske elendigt.

Efter årsmødet sidste år konstituerede bestyrelsen sig som tidligere, så her er der ikke noget nyt at fortælle.

Birgitte Arffmann, Vejle, formand

Falk Mikkelsen fra Give Museum, næstformand

Steen Schneller Larsen, Fredericia, kasserer

Søren Kyed Jakobsen, Fredericia Museum, sekretær

Ib Doktor har som tidligere aftalt overtaget posten som redaktør af årbogen. Ib Doktor har stået i lære hos K. E. Reddersen, der nu har antaget titlen „Den gamle Redacteur“. K. E. Reddersen og Erik With-Pedersen udgør sammen med Ib Doktor redaktionsudvalget.

Sommerudflugten fandt sted den 27. august til Vejen Kunstmuseum og Askov Højskole. Traditionen tro samledes deltagerne i silende regn foran Vejen Kunstmuseum. Jeg ved ikke, hvorfor vi skal plages så meget med dårligt vejr til vores møder og udflugter. Men det er en tapper forsamling, der ikke lader sig gå på af masser af regn! Således blev også denne udflugt en god oplevelse. Tidligere museumsleder Sven Holm Larsen fortalte folkeligt og fornøjeligt om museets stifter, billedhuggeren Niels Hansen Jacobsen, og om hans særprægede liv og kunst.

Derpå gik turen videre til Askov Højskole, hvor kaffebordet ventede. Også Askov Højskole, er spændende at gæste, hvilket deltagerne fik lejlighed til at få bekræftet ved gennemgangen af Højskolens historie og ved en rundvisning.

Næste begivenhed i den forgangne sæson var den årlige reception på Vejle Amtsgård, hvor redaktør K. E. Reddersen gennemgik den nye blå - ualmindeligt blå årbog, der prydes af to fine tegninger af ravnehoveder, tegnet af Preben Andersen fra Egeskov.

Receptionen på Amtsgården er en god lejlighed til at mødes med forfatterne til Årbogens artikler og amtets kulturudvalg. Amtsborgmesteren er selv mangeårigt medlem af bestyrelsen, så ham har vi i forvejen glæde af også i det daglige arbejde. Men også pressen er inviteret, og vi får således også en mulighed for at få udgivelsen af Årbogen omtalt i aviserne.

Vinterens møder

I årets løb har der desuden været afholdt de 5 traditionelle foredragsaftener i Horsens, Fredericia, Give, Kolding og Vejle.

I Horsens fandt mødet sted den 7. november i Håndværkerforeningen i Allégade. I samarbejde med Historisk Forening for Horsens og Omegn afholdtes foredragsaften over „Anton Berntsens liv og digtning“ med Kamma Varming som en livlig fortæller og oplæser. De 80 fremmødte fik et glimrende indblik i Anton Berntsens lange og særprægede liv via lysbilleder, suppleret med Kamma Varmings oplæsning af udvalgte passager fra hans forfatterskab.

De meget engagerede deltagere kvitterede med stort bifald, og mange gav udtryk for, at de ville gå hjem og udvide deres kendskab til denne spændende forfatter.

Den store sal i Trinitatis Sognegård var fyldt helt op med ca. 120 tilhørere, da Fredericia Museumsforening og Vejle Amts Historiske Samfund torsdag den 17. november havde indbudt til foredraget „De grå ulve - historie eller myter“.

Foredraget havde ikke sit udgangspunkt i dyreriget, men omhandlede jagten på sunkne

tyske undervandsbåde fra 2. Verdenskrig.

Foredragsholderen, journalist Peter Schmidt fortalte om, hvordan hans interesse for de tyske u-bådes skæbne startede i slutningen af 1960'erne. Via bl.a. avisannoncer søgte han systematisk efter vidner, der havde set eller hørt et eller andet, som kunne bringe ham på sporet af de mange fremmede u-både, der færdedes i de danske farvande, specielt ved krigens slutning. Han beskrev de mange løse udsagns forskelligheder og det spændende arbejde med at bearbejde dem. De mange års undersøgelser har bl.a. resulteret i indsamling af et stort antal vragspositioner fra 2. Verdenskrig omfattende skibe og fly - bl.a. i Lillebælt-området. Ikke mindst sidstnævnte gav anledning til en spændende dialog med lokale svømmedykkere, der var mødt talstærkt frem. Diskussionen angik også det moralske: risikoen ved at opsøge sådanne vrage. Andre bidrag fra salen kunne bringe nyt ind i verificeringen af „usikre“ begivenheder fra Lillebælt-området. Alt i alt en god aften, som ikke alene kastede lys over nogle historiske kendsgerninger, men også gav mange eksempler på de metodiske vanskeligheder ved at skrive historiske beretninger.

I Give var der som sædvanligt mange mennesker til det årlige møde, der fandt sted den 23. november i Give-Hallens kantine i Torvegade 7. Det var denne gang „Spillemand fra Vejle amt i ord og toner“, der satte liv i forsamlingen med spillemandsmusik ved Birthe Vogensen, Ole Lisborg og Søren Nielsen fra Fredericia. Kamma Varming var oplæser. Atter en festlig og god aften i Give.

I samarbejde med Lokalhistorisk Forening for Kolding og Omegn afholdtes onsdag den 8. februar foredrag på Klostergården om „Kysthospitalerne og behandlingen af tuberkulose i Danmark“.

Kysthospitalerne oprettedes efter udenlandsk forbillede i Danmark fra 1870'erne

som led i bekæmpelsen af den frygtede sygdom, tuberkulosen. Foredraget var specielt ved, at der var tre foredragsholdere. Det var tidligere overlæge Laurits Lauritsen, overlæge Torsten Sørensen og sygeplejerske Aja Nielsen.

De ca. 30 fremmødte fik et glimrende foredrag, der indledtes af Laurits Lauritsen med en historisk oversigt over sygdommens udbredelse, ligesom vi fik en grundig medicinsk gennemgang af tuberkulosens sygdomsbilleder. Torsten Sørensen supplerede med at fortælle om oprettelsen af de første kysthospitaller til bekæmpelse af tuberkulose. Om livet på kysthospitallerne kunne Aja Nielsen berette levende og længe. Et spændende foredrag, hvis emne på sin vis er ved at få en uhyggelig aktualitet, idet der i Danmark i de seneste år er konstateret stigende forekomst af tuberkulose.

I Vejle blev mødet afholdt i forbindelse med markeringen af 50-året for Danmarks befrielse og indgik i det samlede program, som Vejle amt udarbejdede.

Onsdag den 26. april holdt boghandler Jørgen Munch-Christensen et to og en halv times foredrag non-stop om Vejle i besættelsestiden. Det foregik i Vor Frelsers kirkes menigheds- hus i Jernbanegade. Her sad 120 mennesker i vindueskarme og allevegne, hvor der var plads til en stol, og lyttede intenst til en meget personlig beretning, der ikke er så let at gengive

med få ord.

Det er meget få mennesker, der kan holde en tætpakket sal i ånde i to en halv time uden pause af nogen art. Men det kunne Jørgen Munch-Christensen.

Næste dag bragte Vejle Amts Folkeblad en hel sides referat af foredraget. „Besættelse - uden manuskript“ ved Anette Jorsal. TÆtlen hentyder til, at foredragsholderen talte uden manuskript. Interesserede læsere henvises til dette meget fine referat, der kan læses på Byhistorisk Arkiv. Per Allan Lunding har illustreret med fotos.

Og nu er vi her i Torvehallerne i Vejle. Også i dag sidder der nogle i vindueskarmene.

Jeg var med til at vaske op efter mødet om besættelsen i Vejle. Det var midnat, før vi blev færdige. Derfor har jeg glædet mig til at komme her i aften, hvor vi ikke selv skal vaske op bagefter og stille borde og stole på plads igen - og jeg vil benytte lejligheden til at sige tak til alle, der har dækket borde og lavet kaffe og vasket op og gjort en indsats på forskellig vis i årets løb, for at alle møder kunne holdes på bedste måde. Tak til bestyrelsen for godt samarbejde i årets løb. Tak også til Åse Thomsen fra Vejle Museum og til Anna Marie Christensen. Hvad skulle vi gøre uden jer?

Tak også til alle medlemmerne for jeres trofasthed over for Vejle Amts Historiske Samfund.

På gensyn i Horsens den 26. august!

Ekstrakt af årsregnskab for perioden 1. januar 1994 – 31. december 1994

INDTÆGTER: DKK

Tilskud:			
Kulturministeriet	7.960,00		
Vejele amtskommune	17.400,00		
Horsens kommune	2.153,00		
Fredericia kommune	2.350,00		
Kolding kommune	4.500,00		
Jelling kommune	1.000,00		
Egtved kommune	500,00		
Brødstrup kommune	400,00		
Juelsminde kommune	100,00		
Nørre Snede kommune	500,00		
Vejele kommune	<u>2.600,00</u>	39.463,00	
Medlemskontingenter		162.263,00	
Salg af bøger		2.072,75	
Salg af lydbøger		27,30	
Renter: bankkonti og giro	3.994,42		
obligationer	<u>1.083,51</u>	<u>5.077,93</u>	
Ordinære indtægter		208.903,98	208.903,98

UDGIFTER: DKK

Publikationer:			
Korrektur årbogen	4.500,00		
Trykning årbogen	89.750,00		
Særtryk årbogen	10.625,00		
Udsendelse årbogen	35.743,75		
Reklameindt. og COPYDAN	<u>-2.293,96</u>	138.324,79	
Møder:			
årsmøde og udflugt	5.097,50		
vintermøder	2.104,70		
indbydelser og porto	<u>16.065,50</u>	23.267,70	
Kontingent Dansk Lokalhistorisk Forening		3.000,00	
Administration		27.612,50	
Afskrivning EDB-anlæg 3. år		<u>7.000,00</u>	
Ordinære udgifter		199.204,99	<u>199.204,99</u>
Ordinært overskud 1994			9.698,99
Salg af kortbogen	13.769,20		
Udgifter kortbogen	-1.424,00		
Nedskrivning af beholdning	<u>-2.000,00</u>		
Overskud – kortbogen	10.345,20		<u>10.345,20</u>
Resultat for året 1994: overskud			20.044,19

Status pr. 31. december 1994

Aktiver: DKK

Bank og girokonti:

Jelling Sparekasse:

konto nr. 552-56-01163	6.903,45	
konto nr. 552-27-01957	74.096,30	80.999,75

Sydbank:

konto nr. 7920-100875-6		695,18
-------------------------------	--	--------

GiroBank:

konto nr. 341-5104.....		<u>48.218,80</u>
-------------------------	--	------------------

Bank og girobeholdning	129.913,73	129.913,73
Kontant beholdning		201,57
Garantbevis Jelling Sparekasse.....		6.000,00

Obligationer:

Nominel beholdning	12.000,00	
kontant i depot.....	<u>593,25</u>	12.593,25

Beholdning af bøger.....		33.000,00
--------------------------	--	-----------

EDB-anlæg:	indkøb 21.000,00	
	- 3 års afskrivning 21.000,00	0,00

Kortbogsdebitorer.....		255,50
------------------------	--	--------

Tilgodehavender.....		<u>6.650,00</u>
----------------------	--	-----------------

Aktiver i alt		<u>188.614,05</u>
---------------------	--	-------------------

PASSIVER: DKK

Kreditorer:

Skyldig A-skat		589,00
Skyldig AM-bidrag		517,00
Skyldig - særtryk 1994		10.625,00
Skyldig moms		430,30
Tilskud 1995 -		
Tørring-Uldum kommune		250,00

Egenkapital:

saldo pr. 31.12.1993.....	156.158,56	
+ overskud 1994	<u>20.044,19</u>	
Kortbogens andel af egenkapitalen: DKK 386,77.....	176.202,75	<u>176.202,75</u>

Passiver i alt.....		188.614,05
---------------------	--	------------

Fredericia, den 27. februar 1995

Steen Schneller Larsen

Ovenstående regnskab er dags dato revideret. Der er foretaget stikprøvevis bilagskontrol, samt kontrolleret beholdningernes tilstedeværelse og overførsler fra sidste regnskabsår.

Fredericia, den 13. marts 1995

Jørgen Gjedsted

Anders Engelbrecht

BØGER TIL SALG

Aldre årgange af Vejle Amts årbog kan fås ved henvendelse til Vejle kulturhistoriske Museum, Flegborg 18, 7100 Vejle, tlf. 75 82 43 22

	For medlemmer:	For ikke medlemmer:
	Kr.	Kr.
1908-1984	40,00	60,00
1985-1994	100,00	120,00
Realregister for årgangene 1905-1960	10,00	20,00
Realregister til Vejle Amts årbog 1961-1975	25,00	35,00

Ved forsendelse tillægges porto.

Udsolgt er årgangene: 1905-1907, 1911, 1916², 1917-1925, 1933-1936, 1937², 1938-1953, 1957-1961, 1973.

Desuden sælges følgende bøger, ligeledes fra Vejle kulturhistoriske Museum:

	For medlemmer:	For ikke medlemmer:
	Kr.	Kr.
Abitz og Bredsted: Litteratur om Vejle amt.....	10,00	20,00
Jakob Jakobsen: Thalia i provinsen. (Vejle Teaters historie)	10,00	21,00
Orla Lehmann, Den græske Thronfølgesag 1863. (1970)	12,00	30,00
Anton Berntsen 1883-1973. Liv og digtning. (1973)	26,00	36,00
Marius Sørensen & Frands Johan Ring: Jelling nyere historie. (1974). (Sælges fra kommunekontoret i Jelling)	30,00	30,00
Peder Herschend: Fra min Silkeborg-tid. (1980)	35,00	60,00
Leo Novrup: Bonden, der elskede fugle og blomster (særtryk af Vejle Amts årbog 1991)	38,00	50,00
Hugo Matthiessen: Fredericia 1650-1760. (Fot. genoptr. 1981). Købes hos Kamma Varming, Olafsvej 7, 7000 Fredericia, tlf. 75 92 28 67	50,00	
H. Blichfeldt: Vejle amtsråds formænd og medlemmer 1842-1970	40,00	
Amtsbeskrivelse over Vejle Amt af C. Dalgas. Genoptryk fra 1826	60,00	

Vore medlemmer bedes hver især agitere stærkt for tilgang af nye medlemmer på land og i by. Den, der ikke kender sin egns skæbne gennem tiderne, bliver aldrig rigtig hjemme, selv om hun eller han er født på stedet.

ISBN 87-89986-05-9